This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

+ *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.

+ *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.

+ *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.

+ *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter `http://books.google.com` durchsuchen.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

ИЗДАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ФОНДА ИЛИЈЕ М. КОЛАРЦА

Schneller, H.

ДРЖАВНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ

БОСНЕ и ХЕРЦЕГОВИНЕ

ОД

Д-РА ХАНСА ШНЕЛЕРА

ПРЕВЕО

Д-р МИЛ. Р. ВЕСНИЋ

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1893.

JN
9697
.B6
S359

Од преводиоца до сад штампано на по се:

Кривична одговорност у светлости данашње науке. Београд краљ.-српска држ. штампарија. 1890. Цена 3 дин. Исцрпљено.

Издавање сопствених поданика, јавно предавање (quaestio inauguralis) — из „Бранича". Београд, краљ.-српска држ. штампарија 1888. Исцрпљено.

Die Blutrache bei den Südslaven, ein Beitrag zur Geschichte des Strafrechtes, из Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft VIII, и X. Stuttgart (Gebrüder Kröner) 1887. Исцрпљено.

Die Schwurgerichte im alten serbischen Recht, из „Gerichtssaal"-а књ. XXXIX. Stuttgart (Gebrüder Kröner) 1887. Исцрпљено.

Foinitzky s Teorie der Strafe, из Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft. Berlin (Guttentag) 1890. Исцрпљено.

Други међународни конгрес за криминалну антропологију, извештај г. министру просвете и црквених послова. Београд, држ. штампарија 1890. Цена 0·50 дин.

Теорија Статистике, од д-ра Густава Римелина, превод с немачког. Београд, држ. штампарија 1890. Цена 1 динар.

Четврти међународни конгрес за казнене заводе, извештај г. министру правде (из „Просветног Гласника"), Београд, држ. штампарија 1890. Цена 0·50 дин.

О суђењу вештицама, јавно предавање (из „Отаџбине") Београд 1891. Цена 0·50 дин.

Општи имовински законик за књажевину Црну Гору и његова важност за науку и законодавство, критички оглед (из „Годишњице" Н. Чупића, књ. XII). Београд, краљ.-српска државна штампарија 1891. Цена 1 дин. Исцрпљено.

Наш политички буквар. Поводом књиге Ристе Стојаковића: „Грађански буквар". Београд 1890, (из „Отаџбине" књ. XXX). Београд, штампарија краљевине Србије 1891. Цена 0·50 дин.

Природни подмет међународног права, Начело Народности). Приступно предавање из међународног права (из „Правника" за 1892. год.). Београд 1892. Цена 0·50 дин.

Џон Хауард, један апостол XVIII столећа (из XIII „Годишњице Н. Чупића". Београд 1893. Цена 0·50 дин.

13835 195-235

СРПСКИМ ЧИТАОЦИМА

Књига, коју вам пружам у српском преводу, од особитог је не само правничког, већ и опште политичког интереса.

Босна и Херцеговина су решењем Берлинскога Конгреса дошле у положај, какав дотле наука о државном и међународном праву није познавала. Јер не само да је народна мудрост већ одавна утврдила да

„Једна земља а два господара
Нит' је било нити може бити",

већ и досадашња правна наука зна само за једно врховно државно поглаварство — суверенство — и према томе само за једно поданство. Ново-створеним положајем Босне и Херцеговине отерана је у лаж она здрава народна мудрост, а наука о државном и међународном праву доведена је на ново поприште, на коме су почели да кушају своју снагу њени највићенији представници.

Ја нећу овде да се упуштам у описивање забуне, у којој су стручна спрема и научнички глас с једне и политички осећаји и назори с друге стране имали да воде и да издржавају борбу, каквој је равну тешко наћи, и којој се стручна полемика, вођена у своје време у Revue de droit international et de la legis-

lation comparée поводом одредаба Франкфуртског мира о Елзасу и Лотрингији једва може приближити. Мени то није потребно да чиним прво с тога, што ће се читаоци о свему овом уверити из књиге, коју им у српском преводу пружам, а за тим ни с тога, што они баш о овој околности могу читати врло исцрпну и брижљиву критику нашег одличног правника и уваженог академика г. Гл. Гершића, која је пролетос изишла о овом питању.[1]

Књига се д-ра Шнелера одликује од свих радова, који су до данас објављени о овом предмету, не само пажљиво прибраним правним и историским материјалом, већ и подесним системом, суптилношћу правничке аргументације, јасноћом излагања, и што је још најглавније, научничком објективношћу, која на жалост оскудева многим његовим претходницима на овом послу, а која је прва и најбитнија погодба за расправљање свих политички правних, нарочито овако нежних и осетљивих питања, као што је ово о државно-правном положају Босне и Херцеговине.

Али поред све изврсности Шнелерове књиге, и поред све њене потпуности према сврси, коју је себи био поставио њен писац, у њој се ипак примећује један недостатак, који се овоме не може приписати у кривицу, а који би било најприродније да оваквом при-

[1] Види: Глас XXXVII Српске Краљевске Академије Поглед на међународни и државно-правни положај Босне и Херцеговине и острва Кипра према научним оценама представника данашње међународно-правне теорије, од Гл. Гершића. Београд 1893. 8°. — На овом месту ми је поменути и низ чланака, који су прошле године излазили у Загребачком „Србобрану", и који су под шифром „М" (која крије једног нашег врсног млађег правника) оштампани ове године и у засебној књижици под насловом Државно-правни положај Босне и Херцеговине. У Загребу. Штампа и наклада српске штампарије 1893. м. 8°. 123. Цијена 20 новчића.

ликом попуни српски преводилац. Ово би било потребно тим пре, што је тај недостатак приметан и у самој, иначе одличној, расправи уваженога г. Гершића. Он се састоји у томе, што није обраћена потребна пажња догађајима, који су претходили не само великом последњем источном рату и Берлинском Конгресу, већ који су били повод још првом рату, који су Србија и Црна Гора водиле против Турске. Тек да је то учињено, видело би се, како је европска дипломација на Берлинском Конгресу бацила под ноге једно најсветије право сваке народности, право самоопредељења, које је већ многима признато, и које су тражили и Босанци и Херцеговци, кад су се против Турске побунили, па ове чисто српске покрајине предала за тим једној са свим туђој држави. А дипломате који су заседали за зеленим столом у Берлину и решавали о судбини нáрôдâ, знали су врло добро да у Босни и Херцеговини живе Срби и да је босанско-херцеговачки устанак од 1875 године био српски устанак. Да су они то доиста знали, има доказа у њиховој преписци из 1875 и 1876 године. И тек кад би се све ово узело у обзир, тек би се онда видело: како је накарадно и нечовечно решење донео Берлински Конгрес о Босни и Херцеговини, како је неприродан положај, у коме се данас те две, етнографски српске а државно-правно турске, области налазе под управом Аустро-Угарске, и најпосле би се тек онда видело: колико је далеко отишла Аустро-Угарска у својим себичним тежњама, чинећи се са свим невешта суверенским правима Високе Порте над овим двема покрајинама, и радећи свима силама, служећи се свима средствима, да у њиховом становништву данас, на крају XIX столећа, убије народносну свест. Тек кад би се све то осветлило правом

историском светлошћу, тек би онда за свакога било јасно: колико је данашњи положај Босне и Херцеговине противан не само основним начелима савременог међународног права, већ и самим намерама и изречним одредбама Берлинскога Уговора!

И ја сам покушао, да ову празнину, која се опажа не само у делу, које ево у преводу пружам српским читаоцима, већ и у свима осталим радовима ове врсте, попуним, па да онда ту допуну приложим у виду предговора српском издању Шнелерове књиге. Али што сам већма улазио у ствар, она је тим више расла, и тај би, такав предговор изнео данас, још непотпун, оволико, колика је књига Шнелерова. Како с једне стране то не би било згодно према писцу ове изврсне књиге, а како с друге стране и претплатници навађују с њеним тражењем, ја сам се решио, да дело Шнелерово пружим српским читаоцима за сад овако без поменуте допуне. Потрудићу се да, у колико ми то послови допусте, што пре пружим српским читаоцима засебну књигу о оним тачкама у овом питању, које су у досадашњим радовима превиђене, а које по моме мишљењу заслужују озбиљну пажњу и теорије државнога и међународнога права и европског, нарочито српског, јавног мишљења.

Благодаран Одбору Књижевног Фонда Илије М. Коларца на његовој предусретљивости и помоћи, ја дугујем особиту захвалност његовим члановима г. г. Стојану Новаковићу и Аћиму Чумићу, који су ме подстрекли на превођење овога дела. Њима ће у великој мери бити захвални и српски читаоци Шнелерове књиге, ако је мени пошло за руком да им је пружим у добром преводу.

Преводилац

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

Српским читаоцима . . . . . III—VI

Увод § 1. . . . . 1— 3

ПРВИ ДЕО:

ИСТОРИСКО ИЗЛАГАЊЕ

(§§ 2—9)

Први одељак, *Постанак члана XXV Берлинскога Уговора* 5— 16

Други одељак, *Аустро-Угарски мандат и његов циљ* . . 17— 23

Трећи одељак, *Аустро-Угарска окупација* . . . . . 24— 29

Четврти одељак, *Турско-аустриска конвенција* . . . . 30— 34

Пети одељак, *Управна радња Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини* . . . . . 35— 43

ДРУГИ ДЕО:

ПРАВНА ОБЈАШЊЕЊА

(§§ 10—39)

Први одељак, *Члан XXV Берлинскога Уговора* . . . 45— 61

Други одељак, *Турско-аустриска конвенција* . . . . . 62—101

Трећи одељак, *Положај европских сила према босанском питању* . . . . . 102—111

Четврти одељак, *Положај науке* . . . . . 112—141

Пети одељак, *Какав је, према досадашњем, државно-правни положај обеју покрајина?* . . 142—157

Закључак (§ 40) . . . . . 158—159

УВОД

§ 1. Париским уговором од 1856. године примљена је Турска као најмлађи члан у породицу европских држава и обвезала се на поштовање норама европског међународног права. Ово је била једна мера мудрости, коју хришћанске европске силе нису могле више одлагати, а да саме не трпе од тога одлагања велику штету, нарочито кад се у обзир узме велики размер, у коме је почео да се развија саобраћај између истока и запада. Оно је, истина, могло изгледати, да ће за саму Турску ово чланство бити врло штетно. Зар је тешко порећи факат, да је тим ступањем, како њена политичка тако и финансиска напорна снага, знатно попустила, док се, на против, очекивало, да ће се она, помоћу ново-створених путова, успешно развијати и да ће тако с појачаном снагом моћи да корача к новим и вишим циљевима. А кад је још руско-турски рат од 1877—78. године онако јако уздрмао стару грађевину отоманског Султаната, онда су и најнаклоњенији посматрачи источних прилика

држали, да његов скорији или познији пад — бар што се тиче европског му дела — није невероватан.

У таквим приликама није требало никаквог особитог политичког дара, па да се предвиди, да ће се, ако доиста таква изненадна катастрофа наступи, око европске заоставштине мртвога лафа развити очајна борба, и с тога је врло појамно, да су заинтересоване стране тежиле, да се за своје смерове у таквом случају осигурају. Само кад се добро уоче сви ови одношаји, може се доћи до правилног разумевања чудноватих догађаја и споразума, који су мање више непосредно били последица руско-турског рата, као што су окупација Босне и Херцеговине, окупација острва Кипра и окупација Мисира и Туниса, све сама факта, која су била повод многим споровима и расправама и то како политичке тако и научне природе.

Наука је при покушају, да ове ново-створене са свим засебне одношаје достојно распореди и регистрира, наишла на не мале тешкоће, а баш је правничка конструкција државно-правног положаја Босне и Херцеговине била предмет разноврсних разлагања. Блунчли, Калво, Холцендорф, Јелинек, Најман, Мартенс, Улбрих и још многи други разрађивали су ову тему у краћем или опширнијем размеру, а у последње се време бавио њоме опширније и подробније нарочито Линг[1] у једној расправи, у којој је, ослањајући се на Најмана и Холцендорфа, дошао до чудноватих ресултата.

---

[1] Ling y: Archiv für öffentliches Recht, књ. V.

Па и редовима што иду, задатак је да, с нарочитим погледом на свагда више или мање негативна Холцендорфљева и Лингова извођења, допринесу са своје стране расправи ове теме, и с тога ће, сходно самој природи нашег предмета, бити најпре изложен историски преглед главних, основних догађаја овога питања, а за тим ће се прећи на објашњење државно-правног положаја обеју покрајина.

ПРВИ ДЕО

ПРВИ ОДЕЉАК

ПОСТАНАК ЧЛ. XXV БЕРЛИНСКОГ УГОВОРА[1]

Устанак раје у Босни и Херцеговини. — Умешање у њ турске владе. — Претходни уговор у Санстефану. — Берлински конгрес (осма седница)

§ 2. Као што је познато, босанско-херцеговачки устанак од 1875. године био је повод руско-турском рату од 1877—78. године. Покушаји Високе Порте, да још одмах у почетку поврати поремећени мир у овим двема покрајинама, остали су безуспешни, а што ни остале у ову сврху предузете мере нису уродиле очекиваним плодом, томе јамачно није било узрок то, што код турске владе не би било довољно добре воље за предузети посао, већ је што пре

[1] Историски део нашег разлагања оснива се на овим изворима: The annual register, London 1878, — Bluntschli, у Revue de droit international, књ. XIII. — Journal of the house of lords, год. 1878. — Müller, Politische Geschichte, књ. XII—XV. — Mulas, Il congresso di Berlino. Milano 1878. — Neumann und Plason, Traités conclus par l'Autriche, књ. X. — Piper, Vergleichender Kalender für 1878. Berlin 1879. — Protocoles du Congrès de Berlin, Constantinople 1879. — Sammlung der für Bosnien und die Herzegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen 3 књ. Wien, 1881. — Samver, Nouveau recueil de traités, serie II, књ. 3. — Schulthess, Europäischer Geschichtskalender, књ. 19—22. — Aegidi и Klauhold's, Staatsarchiv књ. XXXV—XL. — Стенографске белешке аустриског господског дома од г. 1878. — Стенографске белешке аустриског посланичког дома од 1878.

долазило с једне стране од самог врло тешког стања, с којим је влада у побуњеним покрајинама имала да се бори, а с друге стране и отуда, што тако зване пацификационе трупе — одељења војске, за умирење ових покрајина — нису ни по школи ни по дисциплини, нити пак по своме саставу биле дорасле за поверени им посао. Тако се само и објашњује, да је долазак владиних трупа само још погоршао и онако већ врло критично стање у обема покрајинама. Најпосле је дошло дотле, да су владине трупе пролазиле кроз села и засеоке у побуњеним санџацима, пустошећи и пљачкајући, и да команданти одељења нису били у стању да сузбију страсти разуздане и онако већ с брда с дола састављене солдатеске. Најближа последица овога стања била је та, да су становници бегали хиљадама преко аустроугарске границе, где су, наги и убоги, падали на терет влади аустроугарској. С друге стране је са свим појамно, да су заостали становници на својим огњиштима, у таким приликама, гледали у владиним трупама само своје непријатеље и да су онда већ по самим приликама били принуђени, да против ових воде очајну устаничку борбу. У обадвема покрајинама настало је, на кратко, једно стање безакоња и бесправности, каквоме, на срећу, нема равнога у европској историји нашега столећа.

Тако су стајале ствари, кад је плануо руско-турски рат. Висока је Порта била принуђена да сву своју убојну снагу прикупи у том правцу и да тако обе побуњене покрајине остави бар за најближу будућност њиховој судбини. Тако су Босна и Херцеговина имале да постану поприште анархије, која је све већма и већма почела да добија крвнични карактер: куће и читава села у пламену, а пети део становништва избегао је већ био на аустриско земљиште и тражио заране од аустриске владе. Ово се стање није

могло више издржати и то не само с погледом на обе покрајине, но и с обзиром на пограничне земље.

§ 3. Већ је био закључен санстефански прелиминарни уговор, и Берлински је Конгрес имао да се бави о свима тачкама руско-турскога споразума, па према томе и о будућности ових двеју турских покрајина. Хаос источњачких одношаја требао је да се уреди овде на великим, опште европским, основима. С тога је морало постати предметом особите пажње питање: како да се једанпут за свагда промени стање у Босни и Херцеговини, а тако се исто морало побринути, да ове две покрајине, које су већ једанпут дале повода тако крвавом мућењу европскога мира, не прете на ново општем миру. У овом правцу се већ пре службеног претресања овог питања на конгресу било дошло до споразума о потребним мерама између Аустрије, Енглеске и Немачке. Сам конгрес бавио се овим стварима у својој осмој седници од 16|28 јуна 1878. год.

Аустроугарски пуномоћник, гроф Андраши, прочитао је у овој седници један меморандум, у коме је, с погледом на немогућност продужења стања ствари, захтевао, да конгреске силе донесу брзо и дефинитивно решење о Босни и Херцеговини. Тај његов меморандум гласи:[1]

Tous les Gouvernements s'accordent à reconnaître que l' Autriche-Hongrie, en sa qualité de Puissance limitrophe est intéressée plus que toute autre Puissance au règlement de l'état de choses en Bosnie et dans l'Herzégovine.

Све се владе слажу у признању, да је Аустро-Угарска, као суседна држава, више но ијкоја друга заинтересована уређењем стања у Босни и Херцеговини.

[1] Samver. Nouveau recueil des traités. Scrie II, tome III, стр. 331. — Protocoles du Congrès de Berlin, séance 8 du 28 juin 1878.

Les belligérants ont tenu compte de ce point de vue en réservant à l'entente avec l'Autriche-Hongrie, par l'article XIV du traité de paix préliminaire,[1] la solution définitive de cette question. En précisant les objections contre l'article précité qui découlent de la particularité des intérêts Austro-Hongrois, les Plénipotentiaires de Sa Majesté Impériale et Royale se croient en devoir, de relever que la question bosno-herzégovinienne, tout en concernant le plus directement l'Autriche-Hongrie, ne cesse

Ратне стране су водиле рачуна о овим околностима, задржавајући коначно решење овога питања до споразума с Аустро-Угарском. Прецизирајући замерке, против цитираног члана уговора, које потичу из особите природе аустроугарских интереса, пуномоћници Њ. Ц. и Кр. Величанства сматрају за своју дужност да нагласе да босанско-херцеговачко питање не престаје бити чисто европско питање, и ако захвата на првом месту аустроугарске интересе.

---

[1] Овај члан санстефанског уговора (Protocoles du traité de St. Stefano. Constantinople 1880) гласи:

Seront immédiatement introduites en Bosnie et en Herzégovine les propositions européennes communiquées aux plénipotentiaires ottomans dans la première séance de la conférence de Constantinople, avec les modifications qui seront arrêtées d'un commun accord entre la Sublime Porte, le gouvernement de Russie et celui d'Autriche-Hongrie. Le paiement des arriérés ne sera pas exigé, et les revenus courants de ces provinces jusqu'au premier mars 1880. seront exclusivement employés à indemniser les familles des réfugiés et des habitants, victimes des derniers événements, sans distinction de race et de réligion, ainsi qu'aux besoins locaux du pays.

У Босни и Херцеговини ће се одмах увести реформе, које је европска комисија у првој седници цариградске конференције саопштила турским пуномоћницима с обзиром на измене, на које би се заједнички сагласиле Русија, Турска и Аустро-Угарска. Заостали се данак неће тражити, а текући приходи ових покрајина употребљаваће се до 1. марта 1880. искључиво на накнаду оштете бегуначким породицама и становницима, који су били жртва последњих догађаја, без обзира на расу и на веру, као и на месне земаљске потребе.

pas d'être une question éminemment européenne.

On ne saurait perdre de vue que le mouvement, qui a conduit à la guerre en Orient, a eu son origine en Bosnie et en Herzégovine.

Les maux et les dangers, qui en ont résulté pour l'Europe, sont connus, — l'Autriche-Hongrie en a été atteinte en première ligne.

Le nombre considérable de troupes échelonnées sur nos frontières n'a pas suffi pour arrêter le passage des insurgés et les incursions réciproques. Les forces turques concentrées en Bosnie au commencement des troubles, n'ont pas été en mesure, quelque nombreuses qu'elles fussent, de mettre un terme à une insurrection et émigration permanentes. Plus de 200.000 hommes ont ainsi abandonné leurs foyers. Depuis trois années le gouvernement Impérial et Royal a dû prendre à sa charge les frais de leur entretien. Dix millions de florins ont déjà été affectés à cet usage. Se méfiant du sort qui les attend à leur retour, les émigrés se refusent à rentrer dans leur patrie. Ainsi jour par jour de nouveaux et lourds sacrifices nous sont im-

Не треба губити из вида, да је покрет, који је довео до источног рата, имао свој почетак у Босни и Херцеговини.

Зла и опасности, које су отуда за Европу произашле, познате су, — оне су у првом реду постигле Аустро-Угарску.

Знатан број војске, коју смо ми иставили на нашој граници, није био у стању да заустави прелаз побуњеника и да спречи наизменичне упаде. Турске трупе у Босни усредсређене у почетку устанка, нису биле у стању, поред све своје многобројности, ни да угуше устанак, нити пак да задрже непрекидно исељавање. Тако су више од 200.000 душа оставили своје огњиште (?). Већ од три године морала је ц. и кр. влада да прими на себе њихово издржавање. На то је утрошено већ десет милиуна форината. Плашећи се од судбине, која их очекује, исељеници не пристају да се врате у свој завичај. Тако смо ми из дана у дан изложени новим и тешким жртвама и ничега нема, што би проницало њихов скори крај. Наше погра-

posés, et rien n'en fait présager la fin prochaine. Nos populations limitrophes souffrent des dommages incalculables de cette émigration incessante et prolongée.

En présence de cet état de choses qu'il ne lui a pas été possible de prévenir, le Gouvernement Impérial et Royal ne peut avoir d'autre bût que d'y voir mis fin une fois pour toutes par une solution offrant des garanties de stabilité.

Le Gouvernement de Sa Majesté l'Empereur et Roi serait prêt à accepter toute solution qui laisserait entrevoir la pacification prompte et définitive des provinces dont il s'agit

La population de ces pays se compose de musulmans, d'orthodoxes et de catholiques, fanatiques dans l'antagonisme qui les divise, et ne vivant pas dans des circonscriptions différentes, mais pêle-mêle dans les mêmes districts, les mêmes villes, les mêmes villages.

La Sublime Porte aurait pour tâche de réunir tous ces éléments opposés dans le moule d'un même régime autonome. Elle devrait procéder au rapatriment des réfugiés dispersés en Autriche-Hongrie et

нично становништво трпи велику штету од овога непрекидног пселављања.

При оваквом стању ствари, које царска и краљевска влада није могла отклонити, она не може имати други задатак до тај, да овоме стању једном за свагда види крај, што би могло бити само помоћу таквог решења, које би у себи садржавало јемство сталности.

Влада би Њ. В. Цара и Краља била готова, да прими свако решење, у коме би се могло назрети брзо и дефинитивно умирење покрајина, које су у питању.

Становништво се ових земаља састоји из мухамеданаца, православних и католика, који су фанатици у антагонизму који их дели, а који не живе у разним окрузима, већ измешани по истим окрузима, варошима и селима.

Био би задатак В. Порте, да све ове, један према другом непријатељски расположене, елементе сједини под једну аутономну управу. Она би требала да се потруди, да по Аустро-Угарској и Ц. Гори

dans le Monténégro, subvenir à leur entretien et, afin de rendre possible la reprise du travail paisible, les munir de grains pour l'ensemencement des terres et de matériaux pour la reconstruction de leurs maisons. Elle devrait mettre en œuvre le règlement de la question agraire, source principale des secousses périodiques, qui ont agité ces contrées, problème hérissé d'obstacles au milieu d'une population déchirée par les haines réligieuses et les rancunes sociales, problème qu'un pouvoir fort et impartial seul peut résoudre dans un pays, où toute la propriété foncière se trouve dans les mains des musulmans pendant que les chrétiens laboureurs ou fermiers forment la majorité des habitants.

Assurément ce n'est pas faire un reproche à la Turquie, ni mettre en doute sa bonne volonté, que d'affirmer qu'elle ne serait pas en mesure de suffire à cette tâche.

Il lui serait impossible de l'accomplir dans des circonstances normales. Elle est d'autant plus irréalisable à l'issue d'une guerre à peine achevée, en présence surtout

растурене бегунце поврати на њихова огњишта и да се (бар у прво време) постара за њихову псхрану, а да би омогућила ново одавање раду, она би требала да им пружи и усеве за засејавање поља и грађу за подизање домова. Она би требала да изведе и уређење аграрног питања, које је било главни повод периодичним потресима, који су бунили становништво, али ово је проблем који је пун тешкоћа код једног становништва, које је верски и социјално подељено на непријатељске логоре, проблем, који само јака и непристрасна влада може решити у једној земљи, у којој се сва непокретна властина налази у рукама мухамеданаца, док кметови и радници чине велику већину становништва.

Извесно је, да кад ми тврдимо, да Турска није у стању да одговори свом задатку, ми тиме нећемо да јој пребацујемо нити да сумњичимо њену добру вољу.

Њој би било немогуће да ово учини баш и у нормалним приликама. А како о томе може бити и говора при излазу из тек свршеног рата, нарочито код све јачег раш-

de la recrudescence de l'antagonisme qui se manifeste avec plus de vivacité même qu'au commencement des désordres, depuis que des districts habités par des musulmans se trouvent, ou devront être placés sous la domination serbe et monténégrine. L'appréhension que l'autonomie dans de pareilles conditions, loin d'amener la pacification de ces contrées, n'en ferait qu'un foyer permanent de troubles, n'est que trop fondée....

Pour ces motifs les Plénipotentiaires de Sa Majesté Impériale et Royale se croient en devoir d'appeler la sérieuse attention du congrès sur les dangers qu'entrainerait toute solution dépourvue de garanties de durée. Intéressée en première ligne comme Puissance limitrophe, l'Autriche-Hongrie a l'obligation de déclarer franchement et ouvertement que ses intérêts les plus vitaux ne lui permettent d'accepter qu'une solution de la question bosno-herzégovinienne qui serait apte à amener la pacification durable des dites provinces et à empêcher le retour des événements qui ont fait courir de si graves dangers à la paix de l'Europe et

ћења антагонизма, који се појављује још јаче и снажније но у самом почетку устанка од дана, од кад се поједини окрузи с мухамеданским становништвом налазе или треба да припадну Србији или Црној Гори. И сувише је основана бојазан, да би аутономија под сличним погодбама место умирења ових покрајина начинила од њих огњиште сталних нереда и немира.

Из ових побуда пуномоћници Њ. Ц. и Кр. Величанства сматрају за своју дужност, да сврате озбиљну пажњу конгреса на опасности, које би за собом неизбежно повукло свако решење овога питања, чија трајашност не би била уједначена. Заинтересована у првом реду као суседна држава, Аустро-Угарска је дужна да изјави слободно и отворено, да њој њени најживотнији интереси налажу да пристане само на такво решење босанско-херцеговачког питања, које би било у стању да створи трајан мир у овим покрајинама и да спречи понављање догађаја, који су тако јако претили европском миру, и који су довели Аустро-Угарску,

créé à l'Autriche-Hongrie, tout en lui imposant de grands sacrifices et de graves pertes matérielles, une situation intolérable dont elle ne saurait accepter la prolongation.

налажући јој велике жртве и озбиљне материјалне губитке, до несносног положаја, на чије се даље трајање она никако не може сагласити.

У одговору на ово прочитао је енглески пуномоћник, Маркиз Солсбери, такође један меморандум, у коме је, сходно већ раније утврђеном споразуму с Аустро-Угарском, поднео конгресу формалан предлог о томе, да се покрајине у питању повере окупацији и управи Аустро-Угарске. Ево главнијих места из тога Солсберијевог меморандума:

.... Si les Puissances ne se réunissent pas, dès à présent à pourvoir à l'établissement d'une administration stabile et forte dans ces régions, elles seront responsables du renouvellement inévitable des souffrances qui ont invoqué les vives sympathies de l'Europe, et qui ont donné lieu à de si graves événements.

Ако се силе одмах не сложе у томе да зајемче јаку и сталну управу у овим крајевима, онда ће оне бити одговорне за неизбежно понављање патња, које су привукле живе симпатије у целој Европи и које су биле повод овако важним догађајима.

La position géographique de ces provinces est aussi d'une haute importance politique. Dans le cas où il en tomberait une partie considérable entre les mains de l'une des principautés voisines, une chaîne d'États Slaves serait formée qui s'étendrait à travers la presqu'île des Balcans, et dont la force militaire menacerait les populations d'autre race

Географски је положај ових двеју покрајина такође од великога политичког значаја. У случају да који њихов већи део припадне једној од суседних кнежевина, образовао би се тиме ланац словенских држава, који би се протезао преко целога Балканског Полуострва, чија би убојна снага претила опстанку становништва друге расе, која за-

occupant les territoires au sud. Un pareil état de choses serait sans doute plus dangereux à l'indépendance de la Porte qu'aucune autre combinaison. Il est cependant très probable qu'un tel résultat se produise dans le cas où la Porte restera chargée de la défense de ces deux provinces éloignées. De grands dangers seraient à craindre tant pour les provinces que pour la Porte, si cette dernière continuait à les occuper et à les administrer....

Or, la Porte ferait preuve de la plus haute sagesse si elle refusait de se charger plus longtemps d'une tâche qui dépasse ses forces, et, en la confiant à une Puissance capable de la remplir, elle détournerait de l'empire Turc des dangers formidables.

Par ces motifs le Gouvernement de la Reine propose aux Puissances réunies que le Congrès statue que les provinces de la Bosnie et de l'Herzégovine seront occupées et administrées par l'Autriche-Hongrie.

узима јужни део полуострва. Слично стање ствари би без сумње било опасније за независност Порте него ма које друго. Међу тим је врло вероватно, да би се дошло до таквог ресултата у случају, да се остави, да сама Турска брани ове две удаљене покрајине. Има места бојати се великих опасности, како за саму Турску, тако и за ове две покрајине, ако би она и даље имала да их држи и да њима управља.

Турска би према томе дала доказа највише увиђавности, ако би се одрекла да прими и даље на се један задатак, који превазилази њене подобности, а поверавајући његово извршење каквој сили за то подобној, она би отклонила од турскога царства недогледне опасности.

Из ових разлога влада Краљичина предлаже скупљеним силама, да конгрес утврди, да Аустро-Угарска поседне покрајине: Босну и Херцеговину и да њима управља.

После кратке дебате, коју је изазвао турски пуномоћник, трудећи се да побије тврђење о неподобности Турске да поврати мир и ред у својим покрајинама, примљен је предлог Енглеске, да Аустро-Угарска поседне ове две по-

крајине и да њима управља. Међу тим је руски пуномоћник своје гласање за овај предлог условио овом изречном мотивацијом: „que son vote s'applique exclusivement aux termes de la motion de Lord Salisbury", т. ј. да се руски пристанак протеже и ограничава само на енглески предлог.

Аустроугарски и турски пуномоћник су се уздржали од гласања. Ипак је последњи, пошто је за то добио нарочито овлашћење од своје владе, дао такође свој пристанак на енглески предлог накнадно у почетку седнице од 4. јула (22. јуна) овим речима:[1]

Le Gouvernement Impérial Ottoman a pris en très sérieuse considération l'opinion émise par le congrès relativement aux moyens propres à amener la pacification de la Bosnie et de l'Herzégovine; il y met une confiance entière, et il se réserve de s'entendre directement et préalablement avec le cabinet de Vienne à cet égard.

Царска је отоманска влада узела у врло озбиљно разматрање мишљење, које је конгрес изрекао у погледу на средства за умирење Босне и Херцеговине; она има потпуно поверење у њ, задржава међу тим за себе право, да се у том погледу претходно и непосредно споразуме с бечким кабинетом.

Андраши се изјаснио да је задовољан овом изјавом, а председник је на то објавио, да је тиме дат Аустро-Угарској мандат у име свих сила, заступљених на конгресу.

Тако је споразум о овим покрајинама изражен у Берлинском Уговору (чл. XXV) као што иде:

Les provinces de Bosnie et de l'Herzégovine seront occupées et administrées par l'Autri-

Аустро-Угарска ће посести покрајине Босну и Херцеговину и управља ће њима. Како аустро-

[1] Protocoles du Congrès de Berlin, séance 8 et 12. — Samvor, l. cit. књ. II, св. III, стр. 339 и 380.

che-Hongrie. Le gouvernement de l'Autriche-Hongrie ne désirant pas se charger de l'administration du Sandjak de Novibazar, qui s'étend entre la Serbie et le Monténégro dans la direction de Sud-Est, jusqu'au delà de Mitrovitza, l'administration ottomane continuera d'y fonctionner. Néanmoins, afin d'assurer le maintien du nouvel état politique, ainsi que la liberté et la sécurité des voies de communication, l'Autriche-Hongrie se réserve le droit de tenir garnison et d'avoir des routes militaires et commerciales sur toute l'étendue de cette partie de l'ancien Vilayet de Bosnie.

A cet effet, les Gouvernements d'Autriche et de Turquie se réservent de s'entendre sur les détails.

угарска влада не жели да прими на себе управу новопазарског санџака, који се простире између Србије и Црне Горе, у правцу на југоисток, до иза Митровице, то ће у њему остати и даље турска управа. Па ипак, да би се с једне стране осигурало ново политичко стање, а с друге слобода и сигурност саобраћајних путова, Аустро-Угарска задржава за себе право, да на целом овом простору старог босанског вилајета држи своје гарнизоне и да има у својој власти његове војничке и трговачке путове.

Владе аустриска и турска задржавају да се о појединостима у овој ствари споразумеју.

ДРУГИ ОДЕЉАК

АУСТРОУГАРСКИ МАНДАТ И ЊЕГОВ ЦИЉ

Андрашијев положај према њему. — Његова корист за аустроугарску монархију. — Положај према њему осталих конгреских сила, нарочито Енглеске. — Најманова извођења о последњој тачци.

§ 4. Ми смо се трудили да у досадашњем изложимо постанак чл. XXV Берлинског Уговора. Да би се дошло до потпуног његовог разумевања и до схватања циља му, неопходно је потребно бити на чисто и с побудама, ради којих су дотични државници били принуђени, да траже један тако необичан излаз, каквим се без поговора мора сматрати аустриска окупација и узимање у управу двеју турских покрајина.

Зашто је чистом и јасном захтеву, да се ове две покрајине уступе Аустро-Угарској, претпоставио гроф Андраши на таква ограничења оспорљиве природе, као што су окупација и управа, и како се он тиме могао задовољити? Шта га је побудило, да иде тако заобилазним путовима, да помоћу колективног мандата тако рећи октројише Аустро-Угарској окупацију Босне и Херцеговине, да би само до тог циља дошао?

Ако се узме у обзир историја развића аустроугарских одношаја у другој половини нашега столећа, то нам она

онда даје одмах и објашњење за разумевање поступања аустриског првог министра. На сваки начин је неоспорно, да се Аустрија, с погледом на стање анархије, које је владало у Босни, налазила у стању невоље. С тога је брзо и одлучно умирење ових покрајина било и ради ње веома потребно. Па ипак се ово могло извести и другим путовима и начинима, а не окупацијом с претходно неодређеним роком, као што је то утврђено у Берлинском Уговору. За Андрашија је било умирење — то је изван сваке сумње — извесно један од битних фактора, али оно никако није било главни фактор његовог делања; његове дубље и првобитне побуде имају се тражити на другом пољу. Да би се ови могли довољно проценити, морамо се сетити, да је Аустро-Угарска, за последњих деценија, имала да жали за губитком више покрајина, нарочито на својој јужној граници, међу којима је губитак италијанских покрајина још увек дубоко урезан у срцима свих аустриских патриота. Андраши је посветио своје лично частољубље томе, да своме цару накнади овај губитак, задобијајући му, место изгубљених италијанских, две словенске покрајине.[1]

Готово нетражена дала се за то прилика поводом догађаја на југоисточној граници царства, и он ју је прихватио тим радосније, што се таквим проширењем аустроугарске утицајне сфере, у правцу на исток, отворила за аустриског двоглавог орла за будућност неочекивана перспектива. Јер, кад се он једном увукао између малих држава Србије и Црне Горе, и кад буде имао у рукама војнички најважније положаје у Новопазарском Санџаку, то ће он онда да го-

[1] Пореди с овим уводни чланак у Norddeutsche Allg. Zeitung од 20 (8) априла 1887. о рајхштатском споразуму између Русије и Аустрије од 15 (3) јан. 1877, где је већ предвиђена окупација Босне и Херцеговине. Staatsarchiv, књ. LXVIII.

сподари са ове стратегиски тако важне висоравни, која је и у раније времена бивала често позорница крвавих сударa путем митровачким, где се завршује солунска железничка линија. Имајући ове положаје могле би аустриске трупе, ако би се полумесечево царство у Европи сурвало, без великих тешкоћа низ Вардар сићи до Солуна и тако се утврдити на Егејском Мору. А каква би сјајна, каква пуноналеждна будућност била овим осигурана на аустриски извоз, о томе је такође био потпуно на чисто.

С једне стране је било дакле утврђено, да Аустрија мора добро на то мотрити, да за себе, ако је икако могуће, задобије ове две покрајине. С друге су се стране тако одређеном поступању и раду истицале на супрот тако замашне и шкакљиве природе, да је за успех неопходно потребна била велика смотреност.

Зар би Русија, која је била принуђена, да се после таквих и толиких крвавих бојева одриче присаједињења покрајина и других политичких тековина и да их своди на готово смешан минимум, допустила, да конгрес с неколико потеза пера досуђује две тако важне покрајине Аустрији, која је за цело време борбе остала миран посматрач?

Зар би с друге стране пристала и сама Турска на даље нештедимично сакаћење свога земљишта, које је већ и онако и сувише угрожено? И како би се најпосле умирило и помирило јавно мњење у обојим деловима царства, које се изрекло изречно, на најаснији начин, против заузећа обеју турских покрајина?

Андраши је предузео борбу са свима овим тешкоћама без икаквог устезања, али он није могао без уступака са своје стране доћи до циља. Да би доскочио протестима Русије и Турске одрекао се он изречно присаједињења (инкорпорације) обеју покрајина аустроугарској монархији. Па ипак

он овим није имао намеру да се одрекне и државине оба турска вилајета, и с тога је прибегао једном излазу, којим се само неколико дана пре тога, у сличном случају, послужио његов енглески друг. Овај је, на име, закључио с Турском један уговор, по коме је Енглеска имала право да поседне острво Кипар и да њиме управља, но да се тиме, — као што је изречно у уговору речено, — суверенска Султанова права не крње.

Андраши је усвојио ову меру за нови одношај, који је имао да се створи између Аустро-Угарске с једне и Босне и Херцеговине с друге стране, рачунајући и предвиђајући, да ће овако у оба вилајета доћи до жељеног положаја и власти с најширим повластицама, и ако на сваки начин без јемства за правно потпуно господарство.

Али да би опет с друге стране скинуо са себе одговорност за ове мере, и да би умирио узбуђене духове у Аустро-Угарској, утврдио је он још из раније с Енглеском споразум, по коме је ова имала да предложи, да се Аустро-Угарској, од стране европских сила, изда, управо октројише мандат, да у општем европском интересу поседне и узме у управу ове две покрајине.

Гледано с политичке тачке гледишта, поступање Андрашијево нам се представља као низ вешто смишљених помицаја на шаху, и ако је овде онде њихово извођење могло ићи с више смотрености. Тако је државни брод могао на тај начин безопасно да проплови између Сциле и Харивде и да неоштећен доспе до одређеног циља: до осигураног положаја у Босни и Херцеговини, у коме би се могло чекати на потпуно присаједињење монархији. Што се правне стране тиче, могао је ново-створени положај имати само сумњив карактер, који је налазио јемства за своје непрекинуто држање само у очекивању, да Турска

неће никад бити у стању да своје правне захтеве на обе покрајине поткрепи потребним фактичким захтевима.

§ 5. С друге опет стране није ни једна од сила, потписница Берлинскога Уговора, могла бити у заблуди о томе, да Аустро-Угарска, узимајући на се да поседне и управља овим покрајинама, није никако помишљала на привремено, пролазно поседнуће, већ да она ову радњу сматра као први и најважнији корак за коначно присаједињење себи ових покрајина.[1]

Лорд Биконсфилд се нашао побуђен, да на неколико дана после решења босанско-херцеговачког питања, изнесе у почетку седнице од 5 јула (23 јуна) пред конгрес следећу изјаву, којом су имале да се разбију сумњичења, што су се била породила поводом овога решења: „Une partie de la presse — гласи та изјава — qualifie cette décision de partage de la Turquie. C'est au contraire pour prévenir un partage qu'elle a été prise. De nombreux précédents historiques la justifient: La Bosnie abandonnée à elle-même, entourée d'États indépendants ou demi-indépendants, eût été en bien peu de temps le théâtre de luttes sanglantes. Dans cette situation la Grande Bretagne a fait appel à une puissance voisine, fort intéressée au maintien de la paix; l'Europe, partageant la même pensée, a confié à l'Autriche-Hongrie l'occupation et l'administration de la Bosnie, comme elle lui avait confié une semblable mission à plus d'une reprise déjà."[2] (Један део штампе обележава ово решење као поделу Турске. Међу тим оно је и донето баш за то, да се та подела предупреди. Оно се правда многим ранијим

---

[1] Пор. Beer, Orientalische Politik Oesterreichs, стр. 742.

[2] Protocoles du Congrès de Berlin, séance du 5 juillet. — Samver, l. cit. III, 3, стр. 394.

догађајима: Босна би, окружена независним или полунезависним државама постала ускоро, кад би била остављена сама себи, позорницом крвавих сукоба. У таквом положају је Велика Британија апеловала на суседну (Босни) силу, која је јако заинтересована за одржање мира, и Европа је, вођена истом мишљу, поверила Аустро-Угарској да поседне и да управља Босном, као што јој је сличну мисију више пута до данас поверавала).

Ми ипак у погледу на ову изјаву не можемо да усвојимо Блунчлијево мишљење, кад он узима, да је лорд Биконсфилд хтео да обележи поседнуће Босне и Херцеговине као интеримистично, т. ј. привремено.[1] У више пута доказао је овај енглески министар, да је био дипломата у најинтимнијем значењу ове речи. Двосмисленост његове изјаве налази своје потребно објашњење у говору, који је он ускоро за тим (18|30 јула) држао у енглеском горњем дому приликом правдања своје политике на конгресу. Пошто је овом приликом готово изречно поновио своју горњу изјаву, продужава он: „Једна држава може губити поједине покрајине, па ипак да то још не значи њену поделу. Ми смо ту скоро имали пред собом случај, да је једна од најобдаренијих држава (Француска) изгубила извесне покрајине; па да ли је Француска с тога подељена?“[2] Па онда продужава у говорничким софизмима, који би чинили част софистама у атинском ареопагу, да о каквом дељењу Турске не може бити говора — изгубила она још ма колико покрајина — докле год светли полумесец са цариградских мунаретâ.

---

[1] Revue de droit international, књ. XIII, стр. 584.

[2] Journal of the house of Lords. Год. 1878. Протокол од 6|18. јула. — Schulthess, Europäischer Geschichtskalender, год. 1879. стр. 323.

С политичке се тачке гледишта не може с тога ни за тренут двоумити, да су силе потписнице Берлинскога Уговора при потписивању овога члана биле потпуно свесне положаја, који су тиме одредиле Аустро-Угарској, а који је овој не само тада давао врло велику моћ и власт, но који јој је на најпоузданији начин заједмчавао, да у случају какве катастрофе, која се морала очекивати у следећим деценијама, узме у своју потпуну и правно ујемчену влаштину обе ове турске покрајине. Кад се опет вођ аустриске политике са своје стране показао готов, да се задовољи правно ограниченим и непотпуним положајем, да би тиме само учинио извесне уступке својим противницима, то је он то учинио само у очекивању потпуног банкроства отоманског царства, које је он држао да предвиђа или под претпоставком, да Турска неће више бити никада у стању да дође до такве снаге и силе, да би успешно могла полагати право на ове покрајине.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

АУСТРОУГАРСКА ОКУПАЦИЈА

Улазак окупационих трупа. — Прокламација њиховог врховног команданта Филиповића од 13|25 јула 1878. — Нови Пазар остаје непоседнут. — Окружница Високе Порте. — Посланство босанских избраника аустриском цару. — Андрашијева објашњења пред будетском комисијом аустриских делегација.

§ 6. Одредбе чл. XXV Берлинскога Уговора имају свој корен и свој извор, као што је са свим јасно, у до сад обележеним политичким обзирима. Али како се у даљем току развијало извршење овога европског мандата од стране аустроугарске владе?

Природно је да се морало отпочети брзим поседнућем ових покрајина, које су имале да изврше аустриске трупе. Пошто је већ 10|22 јула стратегиски потпуно била уређена војска за ову сврху и изишла на границу, то се већ 12|24 истог месеца приступило преговарању између аустриских и турских пуномоћника о постигнућу споразума у погледу поседнућа Босне и Херцеговине. Но пошто су ови преговори, због Андрашијевог устезања да пристане на турске погодбе, остали безуспешни, то је 17|29 јула по саопштењу, да су све силе потписнице ратификовале Берлински Уго-

вор, заобилазно издата заповест спремљеној војсци, да уђе у Босну и да је с Херцеговином поседне. У исто време издао је главнокомандујући ове војске Филиповић још 13|25 јула прокламацију на становништво покрајина, које су имале да се поседну, у којој је ово позвато на миран и пријатељски пријем окупационих трупа и у коме му је обећана благонаклона и савесна управа. Та прокламација гласи од речи до речи:

„Трупе аустриског цара и мађарског краља на путу су да пређу границе ваше отаџбине. Оне не долазе као непријатељи да насилно отму ове земље, већ као пријатељи да учине крај злима, која не само што пустоше кроз читав низ година Босну и Херцеговину, већ прете мирном животу пограничних аустриских земаља.

„Цар је с болом сазнао, да грађански рат пустоши ове лепе земље, да њихови становници међусобно ратују, да су промет и трговина прекинути, да су ваша стада остављена на милост и немилост пљачци, да ваша поља нису поорана и да су се беда и несрећа одомаћиле како по градовима тако и по селима. Велики и тешки догађаји онемогућили су вашој влади, да на сталној основи васпостави мир и ред, на којима почива народно благостање.

„Цар и краљ није могао даље гледати ни трпети, како у суседству његових покрајина влада насиљем неред, како беда и оскудица навађују све више и више на границе његове државе. Он је свратио поглед европских држава на ваш положај и у савету народâ је једногласно закључено, да вам Аустро-Угарска поврати ред и благостање, који вам тако дуго оскудевају. Задахнут жељом за ваше добро, Његово Величанство Султан се нашао побуђен, да вас повери заштити свога моћнога пријатеља, цара и краља.

„И тако ће се царска и краљевска војска појавити у вашој средини. Она вам собом не носи рат, већ мир.

„Наше ће оружје сваког штитити, а никог неће угњетавати.

„Цар и краљ заповеда, да сви синови ове земље уживају подједнако право по законима, да сви буду подједнако заштићени у њиховом имању, њиховој вери и њиховом животу.

„Ваши се закони и ваше установе неће самовољно уништавати, а ваши ће се обичаји и ваше нарави штедети. Ништа се неће, без зрелог процењивања ваших потреба, мењати.

„Стари закони ће важити све дотле, докле се нови не донесу. Очекује се од свих светских и духовних власти, да одржавају ред и потпомажу владу.

„Приходи ових земаља ће се употребљавати искључиво на њихове потребе. Заостали се данак из последњих година неће прикупљати.

„Царска и краљевска војска неће угњетавати ни узнемиравати земљу. Што се за њу буде од становника тражило, то ће се новцем исплаћивати.

„Цар и краљ зна за ваше недаће и жели вам срећу.

„Под његовим моћним скиптром живе заједно многи народи и сваки говори свој језик; он влада над следбеницима разних вера, и сваки слободно исповеда своју веру.

„Становници Босне и Херцеговине!

„Предајте се с поверењем заштити славом увенчаних застава аустроугарских. Примајте наше војнике као пријатеље, покоравајте се властима, одајите се опет раду и биће те штићени у његовим плодовима“.[1]

---

[1] Sammlung der für B. u. H. erlassenen Gesetze и т. д. књ. I, стр. 3. — Wiener Zeitung од 16|28 јула 1878. № 172. — Schulthess

Па ипак је окупациона војска наишла на необичне тешкоће, и окупација је била свршена тек крајем септембра, — после два месеца крвавих сукоба с побуњеницима босанским. И Нови Пазар, стратегиски најважније земљиште, остао је ипак у прво време у рукама побуњеника, који су као „врло верни побуњеници Њ. В. Султана“ били заузели и држали још многе врло важне положаје. С обзиром на сразмерно врло важне тешкоће, с којима би била скопчана насилна посада ових узвишених положаја, морала је окупациона војска да избегава нападе на њих, да не би удвојавала своје губитке, и да тиме не би у исто време поништравала већ и онако раздражено огорчење у Аустро-Угарској.

Турски пуномоћник у Бечу предаје 7. октобра (25. септембра) једну Портину окружницу, у којој се живо протествује против таквог тобож бруталног поступања, каквим су се учиниле кривима окупационе трупе, и у којој се, с обзиром на то, одбија закључење конвенције, предвиђене чланом XXV Берлинскога Уговора. На неколико дана после овога (2|14. октобра) дао је аустриски амбасадор у Цариграду изјаву, у којој се Портина окривљавања окупационе војске енергично одбијају и у којој се даље даје разумети, да Портине претње нису учиниле на Аустрију никакав озбиљан утисак, пошто чл. XXV Берлинскога Уговора ставља само факултативно у изглед закључивање накнадне конвенције, и пошто незакључење ове конвенције не би могло нити ће задржати Аустрију да поступа према Берлинском Уговору.

§ 7. Међу тим се у обема турским покрајинама убрзо извршио у јавном мњењу обрт у корист Аустрије. Он се

l. cit. стр. 237. — Aegidi und Klauhold, l. cit. № 6888. књ. XXXV, стр. 250.

није показао само у општем мирном држању становништва, већ се нарочито има да примети, да је једна нарочита депутација најугледнијих бегова дала формалан израз овог пријатељског расположења према Аустро-Угарској, подносећи већ 8. новембра (26. октобра) генералу Филиповићу једну адресу на аустриског цара, коју су били потписали 69 најбогатијих сарајевских мухамеданаца, у којој се молило за анексију обеју покрајина, за организацију самосталне мухамеданске црквене управе и за амнестију, која је већ сутра дан одобрена. Шта више, ускоро за тим кренуло се једно посланство босанских избраника у Пешту, где их је цар 12. децембра[1] (30. новембра) 1878. лично примио и где су на ново молили за анексију својих домовинских покрајина. Царев одговор је био свакако лавирајући, јер их је он уверио, да ће се изложене жеље, у колико су оправдане, узети у разматрање и да ће сва основана права и обичаји у покрајинама остати недирнути.

На овом месту ми морамо да поменемо још једну изјаву Андрашијеву, која пада баш у ово време, а која је врло важна, за схватање и разумевање одношаја, о којима се бавимо. Последњих дана месеца новембра упућена је била у буџетском одбору аустриских делегација једна интерпелација на владу, у којој се тражило објашњење о трајању окупације, о могућности анексије Босне и Херцеговине и о несвршавању споразума с Портом, који је био стављен у изглед.[2] Андраши је 1. децембра (19. новембра) у своме — свакако добро смишљеном — одговору изнео своје схватање у томе смислу, да окупација има да траје и да ће трајати дотле, докле се не дође до

---

[1] Schulthess l. cit. стр. 246, 258—9, 269.

[2] Müller, Politische Geschichte, Jahrg. 1878. стр. 172.

Европом одређеног јој циља и док се опасности не отклоне; докле Турска не накнади поднете жртве и докле не дâ поуздано јемство за то, да се створено стање под њеном владом неће погоршати. Ако би дошло до питања о анексији, то би о томе имала да решавају законодавна тела споразумно с круном. Закључење конвенције изостало је пак с тога, што је Порта постављала у почетку услове, који су стајали у противречности с Берлинским Уговором.

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

ТУРСКО-АУСТРИСКА КОНВЕНЦИЈА

Поновно надовезивање преговора између турске и аустриске владе. — Садржај и текст конвенције од 9|21 априла 1879. — Посада Полимља аустроугарском војском.

§ 8. Окупацијом ових двеју покрајина могло се сматрати да је постигнут најближи циљ, коме је политика Андрашијева тежила. Али још нису биле доспеле до извршења све одредбе чл. XXV Берлинскога Уговора, јер је с војничког гледишта тако важан Новопазарски Санџак био још увек у искључивој турској државини, и Аустро-Угарска није могла да приступи остварењу привилегија, које је у том погледу била задобила. Насилно заузимање ових положаја стало би несразмерно много и средстава и војске, а уз то би се ови и онако тек умирени крајеви изложили новој очајној борби. С ових разлога нашла се аустриска влада побуђена да тражи, да мирним путем дође с Портом до споразума, ступајући у нове преговоре о конвенцији, која је још одавна била стављена у изглед. Ови су сад доиста довели до циља, који се могао примити, и тај тако закључени споразум између обеју сила потписан је 9|21. априла 1879. год. у Цариграду. Он гласи у својим најважнијим одредбама:

Les Gouvernements d'Autriche-Hongrie et de Turquie s'étant réservé de s'entendre sur les details de l'occupation stipulée par l'article XXV du traité de Berlin, et le fait de l'occupation de la Bosnie et de l'Herzégovine ne portant pas atteinte aux droits de Souveraineté de Sa Majesté Impériale le Sultan sur ces provinces, les deux Gouvernements ont nommé pour Plénipotentiaires....; lesquels après avoir échangé leurs pleins pouvoirs, trouvés en bonne et due forme, sont convenus des articles suivants:

Article I

L'administration de la Bosnie et de l'Herzégovine sera exercée conformément à l'article XXV du traité de Berlin; toutefois, le Gouvernement austro-hongrois n'objecte pas à conserver tous ceux des fonctionaires actuels qui posséderaient les aptitudes nécessaires pour la bonne administration de leur emploi. En cas de remplacement le choix du Gouvernement austro-hongrois porterait de préférence sur les personnes originaires de ces provinces.

Пошто су владе: Аустро-Угарске и Турске, биле за себе задржале да се споразумеју о појединостима окупације, утврђене чланом XXV Берлинскога Уговора и пошто факат окупације не вређа суверенско право Њ. В. Султана над овим покрајинама, то су обе владе именовале за своје пуномоћнике.... који, пошто су измењали своја пуномоћија нађена у добром, прописаном реду, сложили су се у овим чланцима:

Члан I

Управа ће се Босне и Херцеговине вршити саобразно чл. XXV Берлинскога Уговора. Ипак се аустроугарска влада не противи да у служби задржи све оне данашње чиновнике, који би имали потребне особине за добро вршење своје службе. У случају замењивања избор ће аустроугарске владе падати у првом реду на урођенике ових покрајина.

Article II

La liberté et la pratique extérieure de tous les cultes existants seront assurées aux personnes habitant ou séjournant en Bosnie et en Herzégovine. Notamment pleine liberté est assurée aux musulmans dans leurs rapports avec leurs chefs spirituels. Les Commandants des troupes de Sa Majesté l'Empereur et Roi et les autorités administratives continueront à veiller avec le plus grand soin à ce qu'il ne soit porté aucune atteinte à l'honneur, aux mœurs, à la liberté du culte, à la sécurité des personnes et des propriétés des musulmans.

Toute aggression contre des musulmans, leurs biens ou leur réligion sera sévèrement punie. Le nom de Sa Majesté le Sultan continuera à être prononcé dans les prières publiques des musulmans comme par le passé. En tant qu'il serait d'usage de hisser le drapeau ottoman sur les minarets, cet usage sera respecté.

Article III

Les revenues de la Bosnie et de l'Herzégovine seront

Члан II

Осигурава се онима, који живе или се баве у Босни и Херцеговини, слобода и спољни обреди свих постојећих вера. Нарочито се зајемчава потпуна слобода мухамеданцима у њиховим односима с њиховим духовним старешинама. Команданти трупа Њ. В. Цара и Краља, као и управне власти, продужиће да и од сад лебде с највећим старањем, да се никакав вред не нанесе части, наравима, слободи вероисповеди као ни сигурности лица нити влаштине мухамеданаца.

Сваки ће се напад на мухамеданце, на њихова добра и на њихову веру најстроже казнити. Име Њ. В. Султана помињаће се и од сад у јавним молитвама мухамеданским као и до сада. У колико би било у обичају да се на мунаретима развија турска застава, поштоваће се и тај обичај.

Члан III

Приходи Босне и Херцеговине употребљаваће се искљу-

affectées exclusivement à leurs besoins, leur administration et des améliorations jugées nécessaires.

Article IV.

Les monnaies ottomanes effectives continueront à avoir libre cours en Bosnie et en Herzégovine.

Article V.

La Sublime Porte disposera à sa guise des armes, du matériel de guerre et d'autres objets appartenant au Gouvernement ottoman et qui se trouvaient dans les places fortes ou dans les garnisons. A cet effet il sera dressé des inventaires avec l'intervention des Commissaires des deux Gouvernements.

Article VI.

La question du traitement des habitants de la Bosnie et de l'Herzégovine séjournant ou voyageant hors de ces provinces sera réglée ultérieurement par un arrangement spécial.[1]

чиво на потребу ових покрајина, на њихову управу и на потребна побољшања.

Члан IV.

Постојећи турски новци продужиће да имају слободан промет у Босни и Херцеговини.

Члан V.

Висока ће Порта располагати по своме нахођењу оружјем и ратним прибором као и другим предметима који припадају отоманској влади, а који би се нашли по утврђењима или по гарнизонима. На ову ће се сврху уредити инвентари уз саучешће комисара обеју покрајина.

Члан VI.

Питање о поступању са становницима Босне и Херцеговине, који се буду налазили или буду путовали изван ових покрајина, уредиће се накнадно нарочитим споразумом.

---

[1] Samver, l. cit. књ. IV, стр. 422. — Sammlung и т. д. књ. I, стр. 4.

У члановима 7—10 обележава се потанко право Аустро-Угарске, да поседне поједине тачке у Новопазарском Санџаку.

На основу ових погодаба ујемчена је Аустро-Угарској војничка посада Новога Пазара и пролаза ка Вардарској долини. И тако је аустриска војска могла у ове крајеве ући без икаквих тешкоћа, а кад је 2|14. септембра поседнуто Пријепоље, онда се могло сматрати, да је тиме поседнуто и Полимље, као што је било предвиђено у Берлинском Уговору.

И тако је Аустро-Угарска била већ извршила први део мандата, који је добила од Европе. Окупација је била свршена. У исто се време отпочело било и с другим задатком, с управом поседнутих покрајина, али су се ипак на овом пољу истицали многи тешки проблеми, које је она још имала да разреши.

ПЕТИ ОДЕЉАК

УПРАВНА РАДЊА АУСТРОУГАРСКЕ ВЛАДЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Установљење земаљске владе. — Увођење привременога аграрног закона. — Закон о новцима. — Закон о управи Босне и Херцеговине. — Закључење конкордата с цариградским патријархом. — Претпис заједничког министарства о ношењу страних ордена. — Обзнањивање одрицања великих сила на консуларну јурисдикцију. — Закон о земаљској обрани. — Кодификација грађанскога права.

§ 9. I. Већ 1. јануара 1879. год. (н. с.) ступила је на снагу нарочита земаљска влада за Босну и Херцеговину[1] и то на основу царског претписа још од 17|29. октобра 1878. год. Она се састојала из три одељења: једнога за унутрашњу управу, једног за правду и једног за финансије. Сва су ова одељења стављена непосредно под заједничко министарство.

II. У скоро за тим, већ у марту идуће године — обнародован је аграрни закон за обе покрајине, пошто једна европска влада није могла да се послужи чудновато сло-

[1] Sammlung etc. књ. I, стр. 10.

женим и заплетеним аграрним правом турскога царства, које је затекла у овим покрајинама.

III. На дан 8/20. децембра 1879. — дакле не дуго после закључења конвенције — следовало је обнародовање једнога закона,[1] којим је за будућност утврђена искључива важност аустриских новаца

IV. Идућа година је донела собом обнародовање закона о управи Босне и Херцеговине, који је поднет био још октобра 1879. и чији је садржај у главном следећи:

„§ 1. Министарство је, у духу постојећих закона за опште послове монархије, овлашћено, односно упућено, да утиче под уставном одговорношћу на привремену управу у Босни и Херцеговини.

„§ 2. Министарство ће узимати учешће у свима оним саветовањима, која би се држала у заједничком министарству ради утврђења правца и начела ове привремене управе, као и о прављењу железникâ.

„§ 3. Управа се ових двеју покрајина има тако удесити и уредити, да се њени трошкови покривају властитим јој приходима. У колико би ипак управи Босне и Херцеговине потребно било изванредних финансиских издатака на подизање сталних установа, које не иду у оквир обичне управе, као што су железнице, јавне грађевине и т. с. то ће се за њих одобравати издаци на основу законâ, донетих редовним путем, у оба дела монархије.

„§ 4. Истим ће се путем утврдити и начела, по којима ће се уредити и по њима управљати у Босни и Херцеговини:

1) царинске установе;

---

[1] Oesterr. R. G. Bl. 1879. бр. 136. — Sammlung etc. књ. III, B. стр. 52.

2) оне посредне порезе, којима се у оба дела монархије рукује по утврђеним, једнаким законима;

3) новац.

„§ 5. За промену одношаја, у коме се ове две покрајине налазе према монархији, потребан је једногласан пристанак законодавних тела оба дела монархије“.[1]

За будућност ових двеју покрајина овај је § 5. управног закона на сваки начин од оних, који много на вази претежу, и ми ћемо се на другом месту бавити испитивањем његове оправданости.

V. На неколико месеци после обнародовања овога закона следовало је 16|28 марта 1880. године закључење конкордата с екуменским патријархом у Цариграду о уређењу црквених одношаја православне цркве у Босни и Херцеговини.[2]

---

[1] Oesterr. R. G. B. 1879. бр. 18. — Sammlung etc. књ. I, стр. 3

[2] Текст тога споразума је (Sammlung и т. д. књ. I, стр. 322) као што иде:

A la suite de la transmission de l'administration politique des provinces de Bosnie et d'Herzégovine au Gouvernement de Sa Majesté Impériale et Royale Apostolique, l'Empereur d'Autriche et Roi d'Hongrie, les deux parties étant tombées d'accord sur certaines dispositions à prendre en vue de régler provisoirement les relations des diocèses orthodoxes de Bosnie, d'Ersch et de Zvornik, situés dans les dites provinces, avec l'autorité suprême de notre Saint Siége Patriarcal œcuménique et apostolique dont ils relèvent: le Gouvernement de Sa Majesté Impériale et Royale

Пошто су се, поводом предавања политичке управе над Босном и Херцеговином, влади Њ. Ц. и Кр. Апостолског Величанства, цара Аустрије и краља Угарске, обе стране сагласиле, да се усвоје извесне одредбе за привремено уређење одношаја православних епархија Босне, Зворника и Захумља, које се налазе у овим покрајинама, према највишој власти наше свете патријаршиске, екуменске и апостолске столице, од које зависе, подпела нам је, нама и Светом Синоду, коме ми председавамо влада Њ. Ц. и Кр. апостолског

У овоме се одређује, да ће у будуће цар именовати владике у поседнутим покрајинама, и да ће ови добијати свето уље од патријарха у Цариграду.

Apostolique par l'entremise de S. Exellence Mr. le comte Dubsky, nous soumit à nous et au Saint Synode, présidé par nous, les propositions suivantes contenues dans sept articles:

Article I.

Les évêques de l'Église orthodoxe actuellement en fonction en Bosnie et en Herzégovine sont confirmés et maintenus dans les siéges épiscopaux qu'ils occupent.

Article II.

En cas de vacance d'un des trois siéges métropolitains en Bosnie et en Herzégovine Sa Majesté Impériale et Royale Apostolique nommera le nouveau Métropolitain au Siége devenu vacant, après avoir communiqué au Patriarcat œcuménique le nom de son candidat pour que les formalités canoniques puissent être remplies. Dans le cas où ce candidat ne serait pas connu par le Patriarcat, cette communication sera accompagnée d'un certificat de l'évêque orthodoxe dont relève ce candidat, certificat prouvant son éptitude canonique pour être sacré avêque.

Article III.

S'il est constaté qu'un des trois Métropolitains mentionnés a transgressé ses devoirs soit envers l'autorité civile, soit envers l'au-

Величанства преко г. грофа Дубског предлоге, који се садрже у ових седам чланака:

Члан I.

Потврђују се и задржавају се на својим положајима епископи, који се данас налазе на епископским столицама у Босни и Херцеговини.

Члан II.

У случају удовичанства једне од тријy епископских столица у Босни и Херцеговини, Његово ће Ц. и Кр. Ап. Величанство именовати новога епископа на упражњену столицу, пошто Св. Синоду саопшти име свога кандидата, ради испуњења канонских формалности. У случају да Патријаршија не би познавала овог кандидата, онда ће ово саопштење бити праћено сведоџбом православног епископа, под чијом се влашћу тај кандидат налази, сведоџбом, у којој ће се доказати његова канонична подобност, да може бити посвећен за епископа.

Члан III.

Ако се докаже, да је који од три поменута епископа прекорачио своје дужности, било наспрам грађанских, било наспрам цркве-

VI. Тако је исто помена достојан и претпис заједничког министарства од 10|22. октобра 1880. год. о ношењу страних одличија, на основу кога се изискује одобрење аустриског

---

torité ecclésiastique, soit envers ses ouailles, sa destitution aura lieu d'après le mode de procéder qui a été établi pour la nomination.

Article IV.

Les nouveaux Métropolitains nommés par Sa Majesté Impériale et Royale Apostolique seront sacrés conformément aux principes établis par la loi canonique de l'Église orthodoxe orientale.

Article V.

Les évêques de l'Église orthodoxe orientale des provinces de Bosnie et d'Herzégovine mentionneront le nom du Patriarche œcuménique dans les cérémonies et offices divins selon l'usage canonique de l'Église orthodoxe orientale. Ils se procureront la sainte huile (myron) du Patriarcat œcuménique.

Article VI.

Au lieu de la subvention canonique que ces trois diocèses métropolitains servaient au Patriarche œcuménique, le Gouvernement d'Autriche-Hongrie s'engage à payer à Sa Sainteté le Patriarche Joachim III une somme de 58.000 piastres en or, qui sera versée chaque année à la caisse du Patriarcat par l'intermédiaire de l'Ambassade Impériale et Royale à Constantinople. En dehors de cette annuité S. S. le Patriarche

них власти, било пак наспрам свога стада, онда ће његово уклањање ићи истим путем, којим је и његово наименовање извршено.

Члан IV.

Нови епископи, које наименује Њ. Ц. и Кр. Апостолско Величанство посвећиваће се сообразно начелима и обредима канонских закона Источне Православне Цркве.

Члан V.

Епископи Источне Православне Цркве, у покрајинама: Босни и Херцеговини помињаће у службама и при светим обредима име васељенског патријарха према каноиским законима Православне Цркве. Они ће набављати потребно им свето миро у васељенској патријаршији.

Члан VI.

На место канонске субвенције, коју су ове три митрополитске епархије давале васељенској патријаршији, влада се аустроугарска обвезује, да плаћа Његовој Светости патријарху Јоакиму III. суму од 58.000 гроша у злату, која ће се предавати сваке године васељенској патријаршији преко аустроугарског поклисарства у Цариграду. А изван ове отплате Њ. С. патријарх Јоаким неће моћи полагати право

цара за ношење свих, осим аустриских — дакле и за ношење турских — одличија.[1]

VII. Али за циљ наше расправе од особитог су значаја два обнародовања из године 1881. од којих се у првом

Joachim III ne pourra prétendre à aucun autre avantage matériel provenant des dites provinces.

Article VII.

Les évêques des dites provinces ne percevront à l'avenir aucune redevance, ni taxe de leurs ouailles. Ces redevances seront perçues dorénavant par le fisc Impérial et Royal à l'exception de la quote-part due au Patriarcat œcuménique et dont le payement ne sera plus exigé. En revanche les dits évêques toucheront de la part du fisc Impérial et Royal un traitement régulier dont le montant sera calculé d'après la moyenne du rapport annuel des redevances ecclésiastiques qu'ils percevaient jusqu'à présent de leurs ouailles.

Après une étude approfondie des propositions en question et après mûre délibération, faites à ce sujet avec nos chers frères et collègues les très-saints Métropolitains, nous avons trouvé les dites propositions pas désavantageuses pour le réglement provisoire des relations des diocèses orthodoxes susmentionnés avec la grande Église de Constantinople conformément aus exigences de temps et aux circonstances actuelles. En les acceptant en consé-

ни на какве друге користи од речених епархија.

Члан VII.

Епископи речених покрајина неће у будуће придизати никакав бир, нити какве друге таксе од својих стада. Њих ће од сад придизати царска и крал. власт с изузетком дела за васељенску патријаршију, који се више неће тражити. За то ће опет речени епископи примати редовно плату из царске и краљевске државне касе, а њена ће се величина одредити према просечним годишњим приходима црквеним, које су они до сад имали од својих стада.

Пошто смо дубоко проучили ове предлоге и пошто смо се зрело саветовали о њима с нашом браћом и друговима, пресветим митрополитима, ми смо нашли, да они нису штетни за привремено уређење односаја напред поменутих епархија с васељенском цариградском црквом у данашње време и под данашњим приликама. Усвајајући их према томе уз једногласност наше драге браће и другова у светом духу ....ми смо се изјаснили у корист

[1] Lingg, Archiv für öffentl. Recht, књ. V, стр. 499.

(од 10|22. октобра) констатује одрицање великих сила на даљу консуларну јурисдикцију, а у другом се (од 23. окт. одн. 4. нов.) већ излази с војничким законом за поседнуте покрајине.[1] Баш консуларни односаји обеју покрајина бацају драгоцену светлост на њихов основни државно-правни положај, те с тога нек нам је допуштено, да их овде скицирамо.

До 1880. године, дакле још пуну годину и по после свршене окупације, држала је сама аустроугарска влада, и то без прекида, своје консулате у Босни и Херцеговини, и они су укинути тек наредбом заједничког министарства од 5. марта (н. с.) 1880. год. На дан 3|15. октобра 1880. одрекла се и Енглеска права на консуларну јурисдикцију својим поданицима у Босни и Херцеговини, које јој је прије дало на основу нарочитих уговора, закључених у том

---

quence à l'unanimité des voix de nos chers frères et collègues en Saint-Esprit, les très-saints Métropolitains réunis en Synode, nous nous sommes prononcés en faveur du maintien en vigueur des dispositions prises d'un commun accord entre les deux parties. En même temps nous prions le Tout-Puissant qui régit le monde de protéger et de garder Sa Majesté Impériale et Royale Apostolique sain et sauf sur Son Trône pour le bien et dans l'interêt de tous les peuples soumis à Son Sceptre paternel.

En foi de quoi le présent acte patriarcal et synodal fut dressé et enrégistré dans le code de notre grande Église en l'an de notre Seigneur 1880. au mois de mars. Indict 8.

одржања у снази одредаба, које су створене заједничким споразумом обеју страна. Ми се у исто време молимо Свемоћном, који управља Светом да сачува и да штити Њ. Ц. и Апостолско Величанство здраво и весело на Његовом престолу на благо и у интересу свих народа, који су потчињени Његовом очинском скиптру.

У потврду чега састављен је и завсден овај патријаршиски и синодални акт у Зборник наше Велике Цркве године Господње 1880 у месецу марту 8 Индикта.

[1] Eichler, Justizwesen in Bosnien und Herzegovina стр. 169.

погледу с Турском. Енглеској се придружила и Немачка на основу закона од 7. јуна (26. маја) 1880. године, стављајући од 1. јануара 1881. године своје поданике у Босни и Херцеговини под судску власт самих тих земаља. По примеру ових двеју држава решиле су се на исти корак и Русија, Француска и Италија, тако да је од тада изрицање правде у Босни и Херцеговини искључиво у рукама аустроугарским. Па ипак се мора нарочито нагласити, да царска отоманска влада није у овим покрајинама до сад држала нити сад држи ни конзуле нити пак какве друге дипломатске заступнике.

VIII. Војнички закон од новембра 1881.[1] коментарисан је на најразличније начине. Командант трупа приказао је ову — свакако прилично сумњиву — меру народу у једној прокламацији, из које вадимо. ово место:

„Уређење оружане силе у свима је државама неопходна потреба, и нема ни једне земље, у којој ове не би било. До сад вам је потребну одбрану ујемчавала само царска и краљевска војска, јер је најпре требало залечити ране, које су прошли догађаји били отворили. Потребна радна снага није требала да се од земље одваја, да би се ваши порушени домови могли опет подићи, и да би се ваша опустела поља могла опет засејати. За то је Њ. В. Цар разрешавао вас до сад од дужности, да уђете у редове оружане силе, коју мора вршити сваки подобан син отаџбине(!). Али је сад већ време, да за оружје подобни земаљски синови одговоре својој дужности, и да се без разлике вере удостоје части да носе оружје за одбрану своје отаџбине“.[2]

---

[1] Schulthess, Europ, Geschichtskalender Bd. XX, стр. 379.

[2] Schulthess. l. cit. XX. 379.

Једним царским решењем од 16|28. априла 1882. примљен је организациони статут за извођење војничког закона у обема покрајинама.[1] И тако је 12|24. маја 1882. отпочето прво рекрутовање.

IX. Да напоменемо још, да би попунили нашу скицу, да је заједничко министарство развило живу делатност како на пољу јавног тако и на пољу приватног права, и тако је поред кодификације грађанскога права, које постоји, увело у живот још и аустриски трговачки законик, менични закон, стецишни поступак, закон о непокретностима и т. д.[2]

[1] Ibid XXIII, 289.

[2] Eichler, l. cit.

ДРУГИ ДЕО

ПРАВНА ОБЈАШЊЕЊА

ПРВИ ОДЕЉАК

ЧЛАН XXV БЕРЛИНСКОГ УГОВОРА

Наслањање на енглеско-турски уговор о окупацији Кипра. — Најманово схватање члана XXV. — Конгреске су силе имале у виду за Аустрију мандат а не предавање jure dominii. — Чл. XXV у оквиру конгреских расправа од 17/29 јула 1878.

§ 10. Ми смо у досадашњем изнели кратак преглед факата, на којима мислимо да оснивамо наша даља испитивања. Међународним споразумима и поступцима аустроугарске владе створено стање ствари, гледано с правне тачке гледишта, не само да је врло чудновато но је и врло компликовано. У историји се међународног права не може наћи ни један пример, који би могао служити као мерило за правно суђење о овом стању; у међународном праву нема никаквих норама, које би се могле узети као подешене за такве одношаје.[1] С тога за суђење о овим одно-

[1] У извесним односима сличан, али ипак не истоветни одношај био је заснован између Русије и Пољске на основу уговора закључе-

шајима остају једино општа начела међународнога права. По њиховом мерилу треба да се реши, какав је стварни државно-правни положај Босне и Херцеговине: да ли ове покрајине имају још и данас да се сматрају као турска

ног између ових држава у Гродну 5|16. октобра 1793. године. У њему је с једне стране уједнчен несумњив опстанак Пољске и њеног тадашњег устава, док је с друге стране политичка слобода делања пољске републике тако била спутана, да се она у свима својим важнијим спољашњим односима и унутрашњим пословима била ставила под туторство руске круне. Да наведемо у потврду овога само важнија места из овога уговора (Martens, Recueil des traités, књ. V, стр. 222).

Art. VI..., Sa Majesté le Roi et la Sér. République de Pologne reconnaissent, qu'il est aussi juste que salutaire de laisser à Sa Majesté l'Impératrice de toutes les Russies, et à Ses successeurs et Héritiers, tout le dégré d'influence utile dans les mésures Militaires et Politiques, qu'une sage prévoyance pourrait conseiller pour la sureté et la tranquillité de la République....

Чл. VI. Њег. Вел. Краљ и пресветла република Пољска признају да је исто тако праведно, као што је и корисно, да Њеном Величанству Царици Руској, као и њеним последницима и наследницима, допусте сав потребан утицај у војничким и политичким мерама, који би мудра смотреност могла саветовати за сигурност и мир републике.

Art. XI.... Sa Majesté le Roi et la Sér. République s'engagent à leur tour, à ne contracter avec aucune autre Puissance aucune liaison, ni transaction que du sçu et de concert avec Sa Majesté l'Impératrice de toutes les Russies et de Ses successeurs et Héritiers, ni de faire, vis-à-vis des Puissances étrangères, aucune démarche essentielle, et qui puisse influer sur le repos commun, qu'également d'accord avec Sa dite Majesté Impériale....

Чл. XI. Њег. Величанство Краљ и пресветла република обвезују се са своје стране да само са знањем и пристанком Њеногa Величанства руске Царице и Њених последника и наследника закључују уговоре и споразуме с другим државама, и да никакав важнији корак, који би могао утицати на општи мир, не чине наспрам других сила без споразума с Њеним поменутим Величанством.

територија, а њихови становници као турски поданици, или да ли је, услед окупације и предузећа њихове управе од стране Аустро-Угарске и услед мера, које мање или

Art. XV. Sa Maj. Impériale de Toutes-les-Russies, pour Elle et ses successeurs et Héritiers, garantit et garantira, solennellement et obligatoirement, toutes les Constitutions, Lois cardinales et autres Réglements majeurs d'Etat, que la Sér. République de Pologne jugera à propos d'établir et de porter en la présente Diète confédérée: Mais cette garantie n'exluera pas le droit de faire des améliorations et des changements, que la Sér. République jugera à propos de faire dans ces matières dans une nouvelle Diète....

Чл. XV. Њено Царско Руско Величанство ујемчава свечано и обавезно за себе и своје последнике и наследнике устав, основне законе и друге више државне уредбе, које пресветла република Пољска буде хтела установити и поднети у садашњој савезној скупштини. Али ово ујемчавање не искључује право измена и побољшања, које би пресветла република нашла за потребно да изврши у новој скупштини.

Art. VII. Il sera libre à Sa Maj. Impériale de toutes-les-Russies et à Ses successeurs et Héritiers de faire entrer ses troupes, dans tous les cas de nécéssité, après en avoir amicalement prévenu le Gouvernement Polonais et obtenu son aveu, sur le territoire de la République, de les y faire séjourner, et de former des magasins pour la garde desquels il sera permis de laisser tel nombre de troupes, qu'il sera jugé nécessaire.

Чл. VII. Њеноме Царском Руском Величанству и Њеним последницима и наследницима биће слободно, да на пољско земљиште пусте своје трупе увек кад то потребе буду изискивале. пошто претходно пријатељски известе о томе пољску владу и од ње добију признање за потребу, да задржавају трупе на пољском земљишту и да подижу на њему магацине, за чије чување ће се допустити да се остави оволики број војника, колики за то буде потребан.

Као што се из овога види одузето је Пољској, уговором закљученим у Гродну, слободно кретање баш у оним односима, који су за њу били од животног интереса.

више почивају на правној основи, а које је ова доцније предузимала, ишчезло и угасило се сузеренство Порте над овим покрајинама и прешло на Аустро-Угарску?

Да би се на ова питања одговорило, мора се прибећи у првом реду међународним уговорима, који чине правну основицу ових односаја и који су с тога за њихово објашњење од основног значења. Овде долазе нарочито у обзир чл. XXV Берлинскога Уговора и турско-аустриска конвенција од 9/21. априла 1879. године, чији смо садржај изнели већ раније.

I. Узмимо на око најпре чл. XXV Берлинскога Уговора. Његов намерно збијени и нејасни садржај и његова неодређеност једва да би били у стању да послуже за основицу за правну конструкцију државно-правних односаја, који на њима почивају. „Покрајине Босну и Херцеговину заузеће (окупираће) и њима ће управљати Аустро-Угарска.“ Према томе Аустро-Угарска треба најпре да поседне обе покрајине, а затим да их узме у своју управу. Толико би се несумњиво могло узети, да ми овде по тексту чл. XXV уговора немамо посла с простим, дефинитивним уступањем покрајина. Ово излази већ и из тога, што се у Берлинском Уговору свуда, где се има посла с уступањем територија, употребљавају изрази „céder“ или „incorporer“. Тако се то чини н. пр. у:

Чл. LVIII. „La Sublime Porte cède à l' Empire Russe en Asie les territoires d'Ardahan, Kars et Batoum ainsi que

---

И овде се можда, као и у створеним односима у Босни и Херцеговини, даје о томе препирати: да ли претходним уговором и наметањем у њему тако осетних ограничења није уништена независност Пољске. Што се нас тиче, ми држимо да се не смемо придруживати мишљењу оних, који и после уговора закљученог у Гродну, дакле за време 1793—1795. приписују Пољској независност.

tous les territoires compris entre l'ancienne frontière russo-turque et le tracé suivant....“ (В. Порта уступа Руском Царству у Азији и т. д.).

Чл. LX. „La vallée d' Alascherd et la ville de Bayazid cedée à la Russie par l' art. XIX du traité de S. Stefano font retour à la Turquie. La Sublime Porte cède à la Perse la ville et le territoire de Kotour“. (Алашердска равница и град Бајазид уступљене Русији чланом XIX Санстефанског Уговора враћају се Турској. В. Порта уступа Персији град Котур и његову територију).

Чл. XLV. „La Principauté de Roumanie rétrocède à Sa Majesté l' Empereur de Russie la portion du territoire de la Bessarabie, détaché de la Russie en suite du traité de Paris de 1856....“ (Кнежевина Румунија враћа — уступа натраг — Њ. В. Цару Русије део области Бесарабије, који је оцепљен од Русије на основу уговора париског од године 1856....).

Чл. XXIX „La commune de Spica sera incorporée à la Dalmatie“ (Општина Спица биће присаједињена Далмацији).

При томе има да се поновно сврати пажња и на то, да је предлог, који је основа члану XXV Берлинскога Уговора, поднет био конгресу од стране Енглеске, која је само на неколико дана пре тога била закључила с Турском познати уговор о острву Кипру. Како се неоспорно види из самог састава Солсберијевог предлога конгреским силама, који је био основ за формулисање члана XXV, он је израђен по угледу на енглеско-турски споразум о Кипру. Тамо је пренесена била на Енглеску окупација (поседнуће) и управа острва; овде је требала на исти начин „да се призна и досуди Аустро-Угарској окупација и управа Босне и Херцеговине.“

Кипарски уговор[1] гласи као што иде:

Article I.

If Batoum, Ardahan, Kars or any of them shall be retained by Russia, and if any attempt shall be made at any future time by Russia to take possession of any further territories of His Imperial Majesty the Sultan in Asia, as fixed by the Definitive Treaty of Peace, England engages to join His Imperial Majesty the Sultan in defending them by force of arms.

In return, His Majesty the Sultan promises to England to introduce necessary reforms, to be agreed upon later between the two Powers, into the government, and other subjects of the Porte in these territories; and in order to ena-

Article I.

Dans le cas, où Batoum, Ardahan, Kars, ou aucune de ces places seront retenues par la Russie, et si aucune tentative serait faite à une époque quelconque par la Russie de s'emparer d'aucune autre portion des territoires de Sa Majesté le Sultan en Asie fixés par le Traité de Paix, l'Angleterre s'engage à s'unir à S. M. le Sultan pour la défense des territoires en question par la force d'armes.

En revanche, S. M. le Sultan promet à l'Angleterre d'introduire les réformes nécessaires (à être arrêtées plus tard par les deux Puissances) ayant trait à la bonne administration et à la protection de sujets Chrétiens et autres

Члан I.

У случају да Русија задржи Батум, Ардахан и Карс, или ма који од ових градова, или да она у будуће покуша да се ма на који начин дохвати ма ког другог дела покрајина Њ. В. Султана у Азији, утврђених уговором о миру, Енглеска се обвезује да се придружи Њ В. Султану у циљу оружане одбране ових покрајина.

Са своје стране Њ. В. Султан обећава Енглеској да уведе потребне реформе — о којима ће се обе силе доцније споразумети — с погледом на добру управу и на заштиту хришћанских и других поданика В. Порте,

[1] Samver, Nouveau recueil des traités, серија II, књ. III, стр 273.

ble England to make necessary provision for executing her engagement, His Imperial Majesty the Sultan further consents to assign the Island of Cyprus to be occupied and administered by England.

de la Subl. Porte qui se trouvent sur les territoires en question; et afin de mettre l'Angleterre en mesure d'assurer les moyens nécessaires pour l'exécution de son engagement S. M. le Sultan consent, en outre, d'assigner l'Ile de Chypre, pour être occupée et administrée par elle.

који живе у овим областима; а да би омогућило Енглеској да обезбеди потребна средства за извршење њене обавезе, Њ. В. Султан пристаје уз то да одреди острво Кипар, да га поседне (окупира) и да њим управља Енглеска.

Article II.

The present Convention shall be ratified, and the ratifications there of shall be exchanged, within the space of one month, or sooner if possible.

Article II.

La présente Convention sera ratifiée, et l'échange des ratifications aura lieu dans l'espace d'un mois, mais si faire se peut, plus tôt

Члан II.

Садашња конвенција ће бити ратификована и њене ће се ратификације измењати у току једног месеца, а ако је могуће и раније.

Annexe

It is understood between the two High Contracting Parties that England agrees tho the following conditions relating to her occupation and administra-

Annexe

Il demeure entendu entre les deux Hautes Parties Contractantes que l'Angleterre consent aux conditions suivantes concernant son occupation et admi-

Додатак

Стране уговорнице су се споразумеле у томе, да се Енглеска сагласи на следеће погодбе у погледу на поседање и управу острва Кипра.

tion of the Island of Cyprus:

I. That a Mussulman religious Tribunal shall continue to exist in the island, which will take exclusive cognizance of religious matters, and of no others, concerning the Mussulman population of the island.

II. That a Mussulmans resident in the Island shall be named by the board of pious foundations in Turkey to superintend, in conjunction with a delegate to be appointed by the British Authorities, the administration of the property, funds, and lands belonging to mosques, cemeteries, Mussulman schools, and other religious establishments existing in Cyprus.

III. That England will pay to the Porte whatever is the pre-

nistration de l'Ile de Chypre:

I. Qu'un Tribunal Musulman religieux continuera d'exister dans l'île, lequel connaîtra exclusivement des affaires religieuses, et non pas d'autres concernant la population Musulmane de l'île.

II. Qu'un résident Musulman de l'île sera désigné par le Département des Fondations Pieuses de la Turquie pour diriger de concert avec un délégué à être nommé par les autorités Britaniques, l'administration des fonds, propriétés, et terres appartenant aux mosquées, cimetières, écoles Musulmanes, et autres établissements religieux existant dans l'ile de Chypre.

III. Que l'Angleterre paiera annuellement à la Sublime

I. Да на острву остане и на даље један мухамедански верски суд, који ће пресуђивати само верске спорове, а не и друге који би се тицали Мухамеданаца с острва.

II. Од стране управе Побожних Задужбина у Турској биће именован један становник острва, који ће с једним изасланником именованим од стране енглеских власти управљати задужбинама, имањима и земљама, које припадају џамијама, гробљима, школама и другим верским установама, које на острву постоје.

III. Енглеска ће плаћати годишње Високој Порти цео

sent excess of revenue over expenditure in the island; this excess to be calculated upon and determined by the average of the last five years, stated to be 22.936 purses, to be duly verified hereafter, and to the exclusion of the produce of State or Crown lands let or sold during that period.

Porte tout ce qu'est l'excédant actuel du revenu en sus des frais de l'administration de l'île, lequel excedent sera calculé et déterminé par la moyenne des dernières cinq années, fixée à 22.936 bourses, laquelle reste à être dûment vérifiée plus tard, et à l'exclusion du produit réalisé par la vente ou affermage des propriétés et biens immeubles appartenant à l'état et à la couronne Ottomane pendant cette période.

преостатак прихода с острва по одбитку потребних издатака за њ; овај ће се вишак рачунати по просечној стопи последњих пет година, која је за сад утврђена на 22.936 кеса, но која ће се доцније још једном оверити, али по одбитку прихода који су за ово време добивени од продаје или давања под закуп државних или крунских добара.

IV. That te Sublime Porte may freely sell and lease lands and other property in Cyprus belonging to the ottoman Crown and State, the produce of which dœs not form part of the revenue of the island referred to in Article III.

IV. Que la Sublime Porte pourra librement vendre et affermer de terres, terrains et autres propriétés en Chypre appartenant à l'Etat et à la Couronne Ottomane dont le produit de vente ou affermage ne forme pas partie des revenus de l'île mentionnés dans l'Article III.

IV. Висока ће Порта моћи слободно продавати и давати под закуп земље и имања на Кипру, која припадају држави или круни отоманској и чији дохоци не улазе у приходе острва, о којима је реч у чл. III.

V. That the English Government, through their competent authorities, may purchase compulsorily, at a fair price, land required for public improvements or for other public purposes, and land which is not cultivated.	V. Que le Gouvernement Britannique pourra exercer par le canal de ses autorités compétentes le droit d'expropriation pour l'acquisition, à des prix convenables, des terres incultes et des terrains nécessaires devant servir aux améliorations publiques ainsi qu'à d'autres buts d'utilitè publique.	V. Британска ће се влада преко својих надлежних власти моћи послужити правом експропријације у циљу прибављања по пристојну цену необрађеног и другог земљишта, потребног за јавна побољшања или за друге јавне сврхе.
VI. That if Russia restores to Turkey Kars and the other conquests made by her in Armenia during the last war, the Island of Cyprus will be evacuated by England, and the convention of the 4th of June, 1878, will be at an end.	VI. Que dans le cas, ou la Russie restituaerait à la Turquie Kars et les autres conquêtes faites par elle en Arménie pendant cette dernière querre, l'Ile de Chypre sera évacuée par l'Angleterre et la Convention en date du 4. Juin 1878 cessera d'être en vigueur.	VI. У случају да Русија поврати Турској Карс и друга освојења у Јерменској из последњег рата, Енглеска ће напустити острво Кипар и тиме ће престати да има силу конвенција од 4. јуна 1878.

Овај уговор даје неоцењиво помоћно средство за објашњење члана XXV Берлинскога Уговора, јер и ако се у појединостима показују, у оба уговора у већој или мањој мери, одступања, на која ћемо доћи појединце да говоримо доцније, при излагању конвенције од 9 21 априла 1879

године, ипак су исти основи и начела, на којима су оба утврђени. У оба случаја ми имамо посла с уступањем и допуштањем страној држави да поседне и узме у управу турску државну област; са свим је међу тим природно да се оба ова уговора разилазе, што се појединости тиче. А кад се ово узме у обзир, онда је неразумљиво како могу новији писци, на првом месту Линг, да у оба уговора дају истим речима са свим различна, хетерогена значења. Да је Турска, и поред енглеског поседнућа и енглеске управе над Кипром, ипак над овим острвом задржала своју суверености, остало је до сад неоспорно; зашто би онда на другој страни тиме изгубила своја суверена права над Босном и Херцеговином, што је Аустрија на основу чл. XXV Берлинскога Уговора посела и узела у своју управу ове две покрајине?

§ 11. Ово је разлог, са кога ми не можемо да се придружимо ни Најману у његовом схватању чл. XXV.[1] По његовоме схватању особита стилизација чл. XXV има да послужи само као увијање безусловног и дефинитивног уступања Босне и Херцеговине Аустро-Угарској. Али се ово схватање побија најбоље самим током преговора, на које се сам Најман позива. Никако није била једногласна намера сила потписница Берлинскога Уговора, да чине Аустро-Угарској широке уступке, као што се то догодило у тексту чл. XXV. Већ приликом читања меморандума, којим је Андраши отворио преговоре о судбини ових двеју покрајина, изјавио је он, да Аустро-Угарска не захтева заузеће (Einverleibung) оба вилајета; она само тражи, да се створи једно стање, које би у себи доносило

[1] Neumann у Revue de droit international књ. XI, стр. 39. и след.

јемство за сигурност и трајашност.[1] И под овим погодбама је Аустро-Угарска готова да дâ свој пристанак за сваки конгресни предлог. Солсбери (Salisbury) је на ово одговорио да, пошто пуномоћник Аустро-Угарске отворено одбија присаједињење Босне и Херцеговине,[2] он подноси конгресу предлог, да он повери Аустро-Угарској поседнуће — окупацију — дотичних покрајина. С тога се намера Аустро-Угарске, да дефинитивно присаједини ове турске покрајине, мора већ, à priori, сматрати за искључену.

Један даљи аргуменат против мишљења, које заступа Најман, даје нам ни мало нејасна изјава Русије, чији се заступник строго оградио против сувише слободног тумачења утврђених одредаба, нагласивши „que son vote s'applique exclusivement aux termes de la motion de Lord Salisbury“ (да његов глас важи искључиво за одредбе предлога лорда Солсберија) т. ј. за поседнуће и управу.[3] Русија би врло тешко дала свој пристанак на безусловно уступање Босне и Херцеговине Аустро-Угарској, а да би предупредио свако тумачење у таквом смислу, с каквим се већ срећемо код по неких публициста — наглашује руски пуномоћник још нарочито, да се изрази у чл. XXV имају строго да тумаче, да се у њима дакле Аустро-Угарској не признаје ништа више и ништа друго до поседнуће и управа.

Најпосле на што би чл. XXV Берлинскога Уговора стављао још у изглед споразум у појединостима између Аустро-Угарске и Турске, да су силе потписнице радиле у намери, да пренесу на Аустро-Угарску овим чланом потпуно

[1] В. Део први. Одељак први.

[2] Schulthess, l. cit. књ. XIX, стр. 106.

[3] Протоколи Берлинског Конгреса. Седница 8. и Samver, l. cit. књ. III, стр. 339.

суверенство над Босном и Херцеговином? Зар већ та околност, што се у закључној клаузули чл. XXV Високој Порти оставља право да се с пуномоћницима Аустро-Угарске споразуме о начину њенога поступања, не упућује на закључак, да Турској није имало тим чланом да се одузме свако право над овим покрајинама?

Ми држимо, да се Најманово схватање чл. XXV Берлинскога Уговора мора свести на, свакако врло лако, мешање двају појмова. Тежња сила потписница била је при утврђивању овога члана — о томе није допуштена никаква сумња — упућена једино на то, да се избегне поновно ремећење европскога мира и да се против анархије, која је владала у Босни и Херцеговини, заштите аустриски интереси, да се у том смислу пруже аустроугарској влади у руке потребна средства, те да предузме извесне мере за поправку. У овој сврси је дато Аустро-Угарској овлашћење, да обе ове покрајине поседне и да њима управља.

С овом намером сила потписница нема никакве везе уверење, од кога један део ових сила није могао да се одбрани, и по коме би Аустро-Угарска, ако не би наступили нарочити, непредвиђени заплети, знала да се датим јој мандатом тако користи, да обе покрајине остану стално у њеној државини. Ове обзире, чисто практичне и политичне природе, меша Најман с јасно изговореном вољом великих сила у члану XXV. Ти обзири могу имати неоспорну вредност за разумевање догађаја и споразума о којима је реч, али се они не могу употребити као основица за објашњење о правној вредности створенога стања.

§ 12. III. Пуномоћници конгреских сила обележили су приликом дотичних преговора и дебата одредбе чл. XXV као мандат досуђен Аустро-Угарској. Такво обележење,

усвојено од свих сила потписница, искључује већ само по себи и од самог почетка схватање, по коме би те силе имале у виду безусловно уступање ових покрајина Аустро-Угарској. Државници Берлинскога Конгреса не би јамачно могли обележити као мандат просто и дефинитивно преношење државине, како би то хтео да протумачи Најман, а да се не огреше о правну тачност. Тако проширење државне области Аустро-Угарске могло би бити обележено с правног гледишта само као принудно уступање од стране Турске нарочито већ и с тога, што чл. XXV по својој збијености нема у себи никаквог наговештења за случај отежаних прилика, у којима би умирење обеју покрајина имало да буде conditio sine qua non. Према томе о каквоме мандату, по постојећим правним начелима, не би могло бити говора, да су велике силе имале у виду мере у искључивом аустроугарском интересу, исто као што о њему не може нити је било говора при уступању Ардахана, Карса и Батума од стране Турске Русији (чл. LVIII Берлинског Уговора), нити приликом присаједињења Спице далматинској области (чл. XXIX) нити пак приликом повраћања Русији од стране Румуније једног дела Бесарабије, предвиђеног у чл. XLV уговора.

Али би се дало још на сваки начин приговорити, — и ми мислимо да смо у томе нашли правни корен, око кога се окрећу Најманова извођења — да су силе потписнице, ради достигнућа својих смерова, узеле у помоћ дисимулацију и да су тежиле да под видом мандата створе прост уговор о уступању. Ако би имали посла с оваквим случајем, онда би, разуме се, стање ствари било са свим измењено. Јер уговори и споразуми сваке врсте, који се утврђују ради осталог света, под плаштом дисимилације, могу без сумње имати потпуну правну снагу за стране уговорнице. Питање

је само: да ли ми имамо овде посла с дисимулираном правном радњом? Ми то морамо са свим одлучно порицати. О каквој правној вредећој дисимулацији може само онда бити говора, ако су сви уговорачи потпуно сагласни у томе, да желе и хоће да закључе други правни посао, а не онај, који је истакнут на површину. Већ је и на први поглед јасно, да је таква евентуалност искључена у чл. XXV, нарочито кад се узму у обзир положај Турске према овом члану и изречне изјаве Русије, по којима је допуштено само строго тумачење уговорних речи. Према томе се чл. XXV Берлинскога Уговора не може другојаче схватити, већ просто и једино као правилан, Аустро-Угарској досуђен мандат с тим садржајем, да њена влада поседне обе турске покрајине и да њима управља у циљу сталнога умирења.

Али се с мршавим текстом члана XXV не може садржај мандата још сматрати да је исцрпљен. Из његовога састава и по његовој стилизацији се не види, на какву сврху и под каквим погодбама треба да се изведе овај мандат. Главни циљ мандата се без сумње састојао у умирењу Босне и Херцеговине, док заузеће и управа имају да се сматрају само као најподесније средство за достигнуће овог циља. Али шта би наступило онда, кад аустро-угарској влади не би пошло за руком да васпостави ред и утврди уређене односе у овим покрајинама? Несумњиво је, да Аустро-Угарска у том случају не би извршила дати јој мандат чланом XXV, па ма се она и даље служила датим јој средствима поседнућа и управе. Велике би силе у таквом случају морале узети натраг свој мандат и потражити други пут за његово извршење. Али о свему томе не зна чл. XXV Берлинскога Уговора ништа. У накарадном, врло мало логичном облику, какав је у њему добио мандат, нити је изражен прави циљ последњега (већ само

средство за његово постигнуће) нити у њему има допуњујуће одредбе о трајању и облицима прописаних мера. С тога ми никако не смемо издвојити чл. XXV из целине конгреских преговора, из којих је и постао, и који су једино у стању да на његове одредбе баце праву, аутентичну, светлост, — ако нам је стало до тога, да дођемо до правилног разумевања воље конгреских сила, која је у овим одредбама добила свој израз.

§ 13. V. Ако с друге стране разгледамо чл. XXV у оквиру конгреских преговора од 17|29 јуна 1878 године, онда из тога разгледања излазе неопходно ови, већ раније напоменути, закључци:

1. Аустро-Угарска је овим чланом добила од конгреских сила с погледом на Босну и Херцеговину само мандат; о каквом уступању обеју покрајина нема у њему никаквог помена.

2. Циљ мандата се састојао у умирењу обеју покрајина и у васпостављењу сталног реда и поретка, који је био с једне стране у интересу општег европског мира, а с друге у интересу пограничних аустриских земаља.

3. На поменуту сврху добила је Аустро-Угарска право, да поседне Босну и Херцеговину и да их узме у своју управу.

Са свим је пак јасно шта има да се разуме под поседнућем (окупацијом). Под тиме се не може разумети ништа друго до такво узимање у државину од стране Аустро-Угарске, које је оподобљава за стварно вршење власти над обема овим покрајинама. У природи саме ствари лежи, да је такво заузеће државине имало и морало да се изврши via militari. А заузеће државине је неизоставна претпоставка за успешну управну делателност, по што се уређена

управа какве земље не може ни замислити без могућности да се њоме најпре потпуно овлада.

Али је од садржаја Аустро-Угарској досуђеног посједнућа нејаснији други део мандата, који јој налаже управу над обема покрајинама.

Државно деловање у опште налази свог израза у три правца: у законодавству, у вршењу правде и у управи. Да ли се Аустро-Угарској признала самоуправна власт с искључењем других двеју, т. ј. само управа — администрација — у ужем смислу речи, или се тиме мислило на управу у ширем смислу? Свакако би она у оном првом облику имала врло незнатну вредност за Аустрију. Одговор на ово питање не налазимо ни у тексту Берлинскога Уговора, нити у протоколима конгреским од 17|29 јуна. Пођимо с тога корак даље и обратимо се објашњењу турско-аустриске конвенције, те дâко у њој нађемо ослонца за објашњење истакнутих питања.

ДРУГИ ОДЕЉАК

ТУРСКО-АУСТРИСКА КОНВЕНЦИЈА

Она није објављена. — Правна сила обнародовања Берлинскога Уговора у Аустро-Угарској. — Садржај конвенције. — Њен увод. — Помињање Султана у јавним молитвама и истицање отоманске заставе (чл. II). — Финансиска самосталност Босне и Херцеговине (чл. III). — Несметана вредност турских металних новаца (чл. IV). — Поступање са становницима обеју покрајина у иностранству (чл. VI).

§ 14. Ми смо већ раније саопштили садржај ове конвенције у мери, у којој нам је потребан за овај посао. Али пре но што приступимо разлагању на по се њених појединих параграфа, потребно је да се задржимо на једној Линговој замерци управљеној против вредности овога међународнога уговора. Линг изводи да, пошто је Берлински Уговор обнародован у службеном Државном Гласнику (Reichs gesetzblatt бр. 43 од 1879 године), то он има и правну вредност. Конвенција пак није никад објављена ни у каквом службеном органу и с тога се за њу не може захтевати, с државно-правног гледишта, никаква правна вредност, нити

јој се може придавати икакав правни значај. Како према томе конвенција државно-правно не вреди, то она ни у међународно-правном погледу не сачињава никакво потпуно важно средство. и с тога је она у опште правно залишна (ирелевантна). Овај последњи закључак не изводи Линг баш у свој његовој оштрини, али се из даљег пишчевог извођења врло лако прозире његово становиште.

Особитост и готово чудноватост овога тврђења оснива се неоспорно на непознавању меродавних правних односаја. Конвенција је на првом месту и без икакве сумње уговор међународно-правне природе, што и сам Линг на другом месту признаје. И од кад је обнародовање у службеном органу битна погодба за унутрашњу правну важност међународних уговора, ако су само задовољени сви остали захтеви за њихову вредност? Ратификација је уговора извршена у прописаној форми, а пошто је поврх тога — као што је разложио Андраши пред делегацијама — за ове послове једино надлежна (у Аустрији) царска влада, која за ствари ове природе није везана условом пристанка законодавног тела, то се и овај уговор имао и морао сматрати одмах по измени ратификација као са свим пуноправан. Колико је међународних уговора, који никад нису обнародовани! Колико је пута лежало у интересу уговорача, да ове уговоре не објављују! Па зар да се с тога овима не призна њихова правна вредност?

Свакако је аустроугарска влада могла имати нарочитих разлога да изостане са службеним обнародовањем ове конвенције. Али је природно да ми не можемо одређивати, какве су природе били ти разлози. Можда је за владу поред осталих разлога могла бити меродавна и помисао, да би се обнародовањем конвенције она у неколико — бар морално — обвезала на њено строго поштовање, а то можда није било

у њеним намерама. Јер као што је будућност показала, она је сматрала да одредбама конвенције није баш толико везана у својој слободи рада у Босни и Херцеговини, а да с временом не изврши у њој извесне промене. За размишљање је у овом погледу на пример и та околност, што и ако је у чл. IV конвенције утврђено, да турски новци без сметања имају и у будуће остати у саобраћају у Босни и Херцеговини, влада још у децембру исте године објављује закон, којим се уводи и утврђује вредност аустриског новца у овим покрајинама.

И ако конвенција није службено обнародована, то она има ипак потпуну државно-правну вредност. По одредбама, које о овоме постоје, није за решавање о државним аустроугарским уговорима надлежан парламенат ни аустриски ни угарски. Радња њихова, у овом правцу, с погледом на Берлински Уговор, у намери да се овоме дâ државно-правна вредност, била је, као што су сами министри изречно нагласили, правно безначајна.

Дубље навођење разлога за ово мишљење и објашњавање спорнога питања, које је с њим у вези, и које је у своје време врло живо претресано у Аустро-Угарској, одвело би нас далеко изван оквира ове расправе. То је питање било предмет брижљиве и исцрпне студије Данчера фон Колесберга,[1] у којој је писац дошао готово до истих закључака као и заступници аустроугарске владе. Резултат својих испитивања обухвата овај писац у овим закључцима:

„Као резултат испитивања с гледишта државних наука, а нарочито с гледишта државнога права, о томе: да ли је било потребно да се Берлински Уговор, који је Аустро-

[1] Dantscher von Kollesberg. Der monarchische Bundesstaat Oesterreich-Ungarn und der Berliner Vertrag. Беч 1880. стр. 220 и 236.

Угарска закључила 1|13 јула 1878 с осталим силама потписницама, поднесе на одобрење Народном Представништву у Аустро-Угарској; па да добије пуну важност? — добијене су следеће тачке:

„1. Не може по природи државе и по позитивним уставним одредбама никад и никако бити говора о подношењу Берлинскога Уговора као аустроугарског државног уговора самосталним и један од другог потпуно одељеним парламентима обеју суверених држава Цислајтаније и Угарске.

„2. Оно представничко тело, коме по аустроугарском уставу царевине припада надлежност било за стварање било за усвајање одн. одобравање аустроугарских државних уговора у опште, јесте шира скупштина (der weitere Reichstag).

„3. Али у аустроугарском уставу царевине није одређено код којих је политичких државних уговора потребно уставно суделовање шире скупштине, с тога се не може постављати ни питање: да ли је Берлински Уговор имао да се поднесе према аустроугарском уставу Народном Представништву на одобрење или на евентуално одбијање, или да ли то није требало чинити.

„4. Али баш и под претпоставком да је Берлински Уговор имао да се поднесе широј скупштини на одобрење, то он фактички тој широј скупштини не би ни могао бити поднет, јер још нису донесени закони о општем пословном реду и о законским нормама саобраћаја и заједничког изражавања воље оба нераздељива дела шире скупштине уз суделовање аустроугарског министарства. Шира скупштина у ствари данас и не функционише.

„5. Заступнику шире скупштине — аустроугарским делегацијама — није се могао поднети Берлински Уговор на одобрење с тога, што се уставом царевине расправљање аустроугарских државних уговора ставља у надлежност самој широј скупштини т. ј. представничким телима обеју половина царевине“.[1]

Према свему овоме је суделовање парламената у томе, да се Берлинскоме Уговору дâ законска сила у Аустро-Угарској, државно-правно искључено, осим случаја под 3. Али и не гледајући на то, што Колесберг у тачци 4. својих закључака изражава своју резерву пред засебним и ако потпуно једнаким решењем овога питања у аустриској и у угарској скупштини, придајући таквим засебним решењима само сумњиву вредност, ми овде имамо да нагласимо, да с погледом на Берлински Уговор није у ствари било ни тога засебног подједнакога решења. Само је аустриски представнички дом — и он једини — дао свој пристанак на Берлински Уговор, док мађарска скупштина није о њему донела никакав закључак, већ је само примила к знању његов садржај.

Па ипак Берлински Уговор има за Аустро-Угарску потпуну, и то како међународно-правну тако и државно-правну важност, јер је за ову била потребна само сагласност аустроугарске круне, која се (сагласност) није морала допуњавати једногласним решењем шире скупштине.[2] Аустро-Угарска је ратификацијом дала на њ свој изречни пристанак, а тим је он добио у исто време и међународно-правну и државно-правну важност.

---

[1] Dantscher von Kollesberg, стр. 220 и 236.

[2] Ibid, l. cit. стр. 246.

Што је речено о Берлинском Уговору, то исто важи и за аустриско-турску конвенцију од 9|21 априла 1879 године. И она је добила потпуну како међународно-правну тако и државно-правну важност пристанком аустроугарске круне, израженим у њеној ратификацији.

Али је с погледом на поданике Аустро-Угарске и на њихову обвезу поштовања Берлинскога Уговора и ове конвенције било свакако потребно, да се и једно и друго обнародују. Али и ако је влада обнародовала Берлински Уговор, она то с конвенцијом није никад учинила. Сумњиво је међу тим, да ли је и Берлински Уговор обнародован онако, како је то требало да се учини.

Као што је већ изложено, за пуноважно закључење Берлинскога Уговора није ни с државно-правног ни с међународно-правног гледишта био потребан пристанак Народног Представништва, већ само аустроугарске круне. Али како у Аустро-Угарској нема заједничког државног законског гласника, то се по утврђеном обичају закључци државне воље у Аустро-Угарској објављују у службеним органима обе државне половине, који се овде појављују као органи царства, на име у „Бечким Новинама“ („Wiener Zeitung“) и у Будапештанском службеном листу („Budapesti Közlöny“) и то с једним према-потписом заједничкога аустроугарског министарства.

Па ипак се с Берлинским Уговором није поступило ни на овај начин објављивања. Он је обнародован 18|30 марта 1879 у Државном Законском Гласнику, као цислајтански државни уговор за краљевине и земље заступљене у цислајтанском Представничком дому, и то с овом потврдном клаузулом, која долази одмах за потписима пуномоћника сила потписница уговора.

„Nos visis et perpensis tractatus hujus articulis, eos approbavimus et approbamus in omnibus et singulis dispositionibus, quæ in illis continentur, atque ipsas hisce ratas gratasque habere declaramus, verbo Nostro Cæsareo et Regio promittentes, Nos eos fideliter adimpleturos esse. In quorum fidem ac robur præsens ratihabitionis nostræ instrumentum manu Nostra signavimus, sigilloque Nostro Cæsareo et Regio adpenso firmari jussimus. Dabantur in Vienna die vigesima sexta mensis Julii anno Domini millesimo octingentesimo octavo, Regnorum Nostrorum trigesimo.

Franciscus Josephus m. p. (L. S.)

Andrassy m. p.

Ad mandatum Sacræ Cæsareæ et Regiæ Apostolicæ Majestatis proprium:

Alphonsus liber baro de Pont m. p.

Ablegatus extraordinarius et Minister plenipotentiarius.[1]

Овај се државни уговор објављује по сагласности оба представничка дома.

Беч (17) 29 марта 1879.

Стремајр с. р.“

---

[1] Ми пошто смо видели и потанко проучили чланове овога уговора, одобрили смо и одобравамо их у свима њиховим општим и посебним одредбама и изјављујемо, да их овим одобравамо и потврђујемо, дајући нашу цесарску и краљевску реч, да ћемо их потпуно извршити. А ради верности и силе њихове потписујемо овај доказ наше потврде својом руком и заповедамо да се утврди нашим цесарским и краљовским печатом.

Фрања Јосиф с. р. (м. п.)

Андраши с. р.

По властитој наредби Његовог цесарског и крал. апостолског Величанства

Алфонсо, слободни барон од Понта с. р
изванр. посланик и опуномоћени министар.

У истом облику саопштен је овај уговор и у цислајтанском службеном органу „Wiener Zeitung.“

С друге стране се почело с његовим обзнањивањем у мађарском службеном органу „Budapesti Közlöny“ 1 априла (20 марта) 1879 године. Овде је он присаједињен земаљским законима за краљевину Угарску под бројем VIII за 1879 годину, и том приликом пропраћен овим речима:

„Овим се објављује као земаљски закон онај уговор, који је закључен 1|13 јуна 1878 године у Берлину на Конгресу, држаном у име Његовога Величанства Цара Аустриског, краља Чешког и т. д. и апостолског Угарског краља, даље у име Немачког Цара и пруског краља, председника Француске Републике и Његовога Величанства Отоманског Цара, и који је Његово Величанство аустриски цар усвојио својом ратификационом клаузулом од 14|26 јула 1878 год.“

Довде изложени начин обзнањивања Берлинскога Уговора као посебног закона за оба дела Аустро-Угарске, т. ј. с једне стране као цислајтанског државног уговора с према-потписом цислајтанског засебног министарства, а с друге као угарског земаљског закона, немогућ је, као што је то врло умесно приметио Данчер Ф. Колесберг и то како с чисто државног тако и с државно-правног гледишта.[1] При ненадлежности за решавање о њему како бечког тако и будимпештанског представничког дома могао се Берлински Уговор у Аустро-Угарској пуноважно и у правилном облику само тако обнародовати, да је објављен у бечком и будимпештанском службеном органу, без према-потписа засебних државних министарстава, као закључак воље аустроугарске круне. Ово није учињено, а с друге се

[1] Dantscher von Kollesberg, l. cit. стр. 246.

стране, као што је доказано, не може дати правна важност извршеном обзнањивању.

Али, да ли треба Берлинском Уговору из тога јединог разлога, што није обзнањен у потребном облику, одрећи сваку важност и обавезну силу за Аустро-Угарску? Ми не држимо да је ово допуштено.

Једно међу тим изгледа да је поуздано: Берлински Уговор стоји, што се његове правне важности тиче, на потпуно истој нози с аустриско-турском конвенцијом од 9|21 априла 1879 године. И једно и друго су силе уговорнице ратификирале на прописани начин, и тако је Берлински Уговор и обзнањен, и ако то није учињено у потпуном прописаном облику. Конвенција, на против, није службено никад ни обнародована.

Ако се на основу овога не призна никаква правна важност једном уговору, то ни други на ову не може полагати никакво право. Ако се Берлински Уговор прогласи безначајним с тога, што у Аустро-Угарској није прописно обзнањен, то се онда мора државно-правно прогласити и поседнуће и узимање у управу Босне и Херцеговине као незаконита радња. Но ако се поседнуће и узимање у управу ових покрајина призна у државно-правном погледу законитим, онда се са свим следствено мора признати и конвенцији државно-правна важност.

§ 15. Пређимо сада на саму конвенцију, чији смо оригинални текст саопштили раније (стр. 31). Овде су од пресудног значаја већ њене уводне речи: „Пошто су владе Аустро-Угарске и Турске за себе задржале право, да се споразумеју о појединостима окупације, утврђене чл. XXV Берлинскога Уговора, и пошто факат окупације Босне и Херцеговине не вређа суверенско право

Његовога Величанства Султана над овим покрајинама и т. д.“

Ко пажљиво и без предрасуда прочита ове уводне речи, тај се не може отети уверењу, да оне садрже у себи службено обострано признање непрекидности турскога суверенства над Босном и Херцеговином. Линг би хтео да овај за његова извођења незгодни факат отклони овим разлагањем: „Само материјалне одредбе какве правне норме могу правно дејствовати и стварати право; никад то не могу чинити њихови мотиви. Само у уводним речима конвенције, у којима се излажу мотиви и узроци закључивања уговора говори се о суверенским Султановим правима, — према томе не могу ове никако претендовати на правну важност.“

Овде као да Линг превиђа сама елементарна правна правила. Кад према овоме два уговорача закључе о предмету x, који је између њих био споран, следећи уговор: „С погледом на то што је A власник предмета x, то је он с B закључио овај уговор и т. д.“, онда ово обострано признање A-ове влаштине на предмету x не би имало никаквога значења. Очевидно је, да је Лингово разлагање погрешно. Свакако је истина, да ни у овоме случају стране уговорнице нису имале намеру, да оним речима у уводу дају правну силу, већ се њима само утврђује (констатује) већ постојећи правни однос, коме није потребно никакво ново правно оснажење, али чије утврђење може бити у случају спора од пресуднога правног значаја. Тако ни у уводним речима ове конвенције не треба гледати ни тражити побуде за следеће споразуме, већ просто утврђивање постојећег правног односаја, на чијем је основу споразум и закључен, и ми с тога смемо да гледамо у њима јасно и безусловно признање суверенства Турске над Босном и Херцеговином.

Овом приликом поставља Линг даље и питање, шта има да се разуме под изразом „суверенска права“ употребљеним у конвенцији, и објашњује ова у продужењу као „права на суверенство.“ Такво тумачење смисла ових речи може свакако бити од вредности за Лингово мишљење, по коме Турска данас није суверен у Босни и Херцеговини, али се нама чини, да оно не може полагати никакво право на логичност. Кад се говори о влаштинским правима и о њиховој употреби, онда се под тим обично не схвата право на влаштину, већ се ту онда подразумевају и пре имају у виду права власникова на ствар, која су везана за право влаштине и из њега истичу. Ако према томе природноме значењу израза „суверенска права“ неће да се чини никаква неправда, то ће имати да се под овима разумеју права, која су везана за суверенство, која из њега истичу и која припадају власнику суверенства.

С тога по нашем мишљењу, никакве сумње не може бити о томе, да је у уводним речима ове конвенције од стране Аустро-Угарске признато јасно, отворено и изречно, суверенско право Порте над овим двема покрајинама тако, да су оне обе сад као и пре турске покрајине и да су њихови становници турски поданици, и ако их је Аустро-Угарска посела, и ако она њима управља.

§ 16. Чланови 1—6 конвенције баве се делом готово произвољно о појединим тачкама управе, делом опет другим питањима од веће или мање споредне важности. Али једна тачка гледишта изгледа да је заједничка свима, а то је, да се у њима тежи да утврди: с једне стране ограничење утицаја аустроугарске сфере и моћи, а с друге у делима оличено и изражено признање суверенства Портиног над овим двема покрајинама.

У последњем погледу заслужује особиту пажњу у чл. 2. утврђена одредба, да ће се и од сад као и до сад у јавним молитвама помињати Султаново име, као и то да ће се на мунаретима о празницима истицати османска застава, као што се то чинило и до окупације. Ми радо пристајемо на то, да о практичној вредности ових формалности може бити разнога мишљења, као год што је с друге стране врло близу слутња, да је аустроугарска влада и примила ове одредбе само из тога узрока. У чл. II конвенције вели се: „Име Султаново ће се помињати и од сад у јавним молитвама мусломана, као што је то чињено и раније.“ Линг би хтео да у овоме види само побожничку оданост Султану као поглавару цркве. Али по гласу чл. II такво схватање није допуштено. Јер како се спомињало име Султаново „раније“? На сваки начин не само у његовој особини врховног заштитника и поглавара мухамеданске вере, већ без сумње и у особини му државног поглавара, као што се то и данас чини у џамијама турскога царства. И сходно члану II конвенције има се овај начин поступања продужити и даље у истом облику, јер се модификација, која би се састојала у томе, да се од дана конвенције име Султаново помиње у џамијама само као име црквеног а не и као име државног поглавара, не може извести из текста конвенције.

С друге опет тачке гледишта има да се одговори на питање: каква практична важност има да се прида овом уступку? Као потпуно излишан, ми га не можемо оставити на страну. Без сумње је да се непрекидним молитвама за Султана, као државног поглавара у обема покрајинама, хоће да сачува свест о томе, да је њихов прави, врховни поглавар и заповедник, коме дугују верност и поданичку преданост у мраморној палати на Златном Рогу, а не у Бечу.

Да ли неће пак с друге стране — претпостављајући да се одредбе чл. II одржавају — под притиском трајног стварног владања двоглавог орла над овим покрајинама, таква свест добијати све више и више легендарни карактер и тако изгубити сваку практичну вредност, — то као да је такође изван сумње.

И докле ми с правне тачке гледишта гледамо у овој одредби једно, у сваком случају драгоцено, стварно признање суверенства Високе Порте, правна је вредност друге повластице, по којој ће се на мунаретима моћи истицати турска застава у извесне дане, по нашем мишљењу од мањега значаја. Као што се зна, мунарета су врста џамиских торњева, која се само од времена на време, у особито свечаним религиозним приликама ките заставама. Необавештеноме може на први поглед изгледати чудновато, зашто се при таквим приликама на истоку истиче црвена државна застава и ако турска вера као таква има нарочиту, зелену заставу, која се носи на челу приликом похода на хаџилук и у опште пригодом верских свечаности. Али се ова зелена застава сме истицати, по мухамеданском обичају, само на џамијама и светилиштима од особитог верски историског значаја; с друге се опет стране и турска црвена застава с полумесецом и звездом већ сматра на истоку као верско знамење, само што она не стоји у ономе високом уважењу, које се одаје зеленој пророковој застави. Она се приликом верских свечаности и хаџилука носи поред зелене заставе и употребљава се искључиво на мунаретима и џамијама обичнога реда. Ми према томе можемо у истицању турске државне заставе на мунаретима у Босни и Херцеговини једва што више да уочимо од једног акта верске природе; правна вредност овога уступка је по нашем мишљењу незнатна.

Стање ствари би било са свим друго, кад би у чл. II отоманска застава била призната за земаљску заставу у Босни и Херцеговини, и када би било утврђено, да она има да се истиче на свима јавним грађевинама, као што је био случај у Масауи по италијанској окупацији, где је на свима јавним зградама истицана поред италијанске и турска застава. Али под датим околностима уступак учињен Турској не изгледа подесан, да би могао дати повода и најмањој замерци правнога значаја.

§ 17. Веома су значајнији чланови III, IV и VI конвенције.

Чланом се III одређује, да се приходи Босне и Херцеговине имају да употребљавају искључиво на подмирење њихових потреба и на поправке, које би се сматрале потребнима. У енглеско-турском уговору о окупацији острва Кипра гласи одговарајући члан у томе смислу, да се вишак прихода острва од његових расхода има да даје Високој Порти.[1] Турско-аустриска конвенција не иде подједнако далеко у овој тачци с кипарском, али је ипак одредба њеног члана III у толико отежавна, да стварна вредност Босне и Херцеговине остаје за Аустро-Угарску ограничена. Свакако су ови вишци, о којима је реч, били у првим годинама окупације, а јамачно су још и данас тако минималне природе, да је њихова употреба тешко могла довести владу до какве

[1] Чл. III додатка енглеско-турском уговору од 23 маја (4 јуна) 1878 гласи: „L' Angleterre paiera annuellement à la Sublime Porte tout ce qu'est l'excédant actuel du revenu en sus des frais de l'administration de l'île, lequel excédant sera calculé et déterminé par la moyenne des dernières cinq années, fixée à 22.936 bourses, la quelle reste à être dûment vérifiée plus tard, et à l'exclusion du produit réalisé par la vente ou affermage des propriétés et biens immeubles appartenant à l'Etat et à la couronne Ottomane pendant cette période.

заблуде. Па ипак је за нашу сврху ово од споредног значаја. Главно је да се утврди, да чл. III садржи у себи осетну модификацију права располагања Аустро-Угарске над обема овим покрајинама. Јер ако аустроугарска влада хоће да се тачно придржава ових одредаба, она онда не сме узимати у рачун приходе Босне и Херцеговине за расходе царства, нити сме у овим покрајинама скупљену порезу употребљавати на корист монархије. Даље се не смеју ни вишци прихода од поштанског и телеграфског саобраћаја, од железницâ, од рудникâ и шумâ, од државних добара, солишта итд. употребљавати у корист царства, већ се ови приходи имају саобразно одредбама уговора да употребљавају искључиво у интересу ових покрајина. С друге је опет стране аустроугарска влада дужна бринути се о средствима потребним за управу, као што сме предузимати и сва могућа побољшања и поправке, које би се показале потребнима, и ако нема право да из ових црпе материјалне и економске користи.

Посматрани с правне тачке гледишта, ови нам односаји намећу схватање, да аустроугарска влада заузима у овим покрајинама положај држаоца (детентора). Она мора да поступа с овим областима, као с извесном врстом туђега добра, које јој је поверено с извесним циљем, на име, ради умирења и васпостављења сталних и уређених односаја. Ако би аустроугарска влада поред свега тога тежила да из овог „повереног јој добра“ вуче материјалне користи,[1] то би се она огрешила о обавезу, коју је на се узела конвенцијом. Али с друге стране изгледа исто тако јасно, да Аустро-Угарској, ако би се решила да се чини невешта одредбама чл. III, фактички ништа не стоји на путу, да

[1] Упореди и речи из Прокламације главнокомандујућег у почетку окупације, која је раније саопштена на стр. 25.

приходе обеју покрајина употребљава онако, како се њој буде свидело. Зар при одсуству сваке контроле од стране Турске, у погледу на права и дужности, пренете на Аустро-Угарску, није све остало на вољу и увиђавност последње?

§ 18. Чланом IV се уједначава трајан течај ефективних турских новаца у обема поседнутим покрајинама. Вредност овога уступка изгледа свакако знатно тиме смањена, што је аустроугарска влада ускоро после окупације законом од 8|20 децембра 1879 увела — као што је већ поменуто — искључиву вредност аустриских новаца.

То је учињено у закону „који се односи на установљење заједничке царинске везе с Босном и Херцеговином," и нашло је у његовом члану 6. израза на следећи начин:[1]

§ 6. Аустриске вредности, које важе у аустроугарској царинској области, имају да важе и за Босну и Херцеговину као законске вредности, не сметајући при томе слободном промету ефективних отоманских новаца.

Споразуми о новчаном систему, утврђени између краљевина и земаља заступљених у аустриском парламенту с једне и угарске круне с друге стране, као и државне хартије и повластице аустроугарске банке, код последњих с резервом споразума с аустроугарском банком и његовог парламентарног одобрења — имају и за Босну и Херцеговину искључиву важност."

Ради даљега извођења овога закона, земаљска је влада у Сарајеву административним путем донела ове одредбе:

1. Распис од 7|19 јануара 1879 № 553 Fin. 157, који се односи на примање турских ситних новаца:[2]

„Овим се наређује, да ће се турски ситни новци, као што су алтилуци, бешлуци и казиде, при плаћању порезе

[1] Oesterreichisches Reichsgesetzblatt 1879, бр. 136.

[2] Збирка закона и уредаба за Босну и Херцеговину. Књ. III, св. I, стр. 27.

и такса примати (на државним касама) само у толико, у колико је потребно за плаћање испод једне форинте.

У опште нека се ради на томе, да ови новци, који се и иначе налазе у Босни и Херцеговини у малом броју, постепено испадну из промета, како би се тим путем у овим земљама створио искључиви течај аустриског новца."

2. Циркуларна наредба од 3|15 марта 1880 № 37, Fin. која се односи на уређење новчаног промета (III, на крају):[1]

„Друге се врсте отоманских новаца (као златне и сребрне мецидије, алтилуци, бешлуци и казиде) а на првом месту ситни отомански, као ни остали туђи или турски папирни новци, не смеју више примати.

Линг се труди да ову меру оправда тиме, што изводи: „Члан је IV још од самог почетка био чисто академског карактера, пошто је ефективна вредност новаца независна од наредаба дотичне владе, а у свима државама се поданицима оставља слобода, да новац страних држава примају и дају на име исплате по његовој ефективној вредности".[2]

Против овога се ипак има приметити, да се члан IV конвенције никако не бави о ефективној прометној вредности и садржају новаца. Да силе уговорачице нису хтеле овим чланом ништа друго да изразе, до нешто што се са свим по себи разуме, како то Линг претпоставља, онда како да разумемо, да су се код толико замашних и озбиљних питања за преговарање аустроугарски и турски пуномоћници могли бацати још и у тај луксуз, да преговарају о тако обичним стварима.

---

[1] Ibid. III, 1, стр. 150.

[2] Archiv für öffentliches Recht. Књ. V, стр. 504.

За правно је суђење о члану III међу тим са свим све једно, да ли су одредбе претходнога члана доспеле до стварне важности или не, и да ли би задржавање турских вредности било од позитивне користи за Турску. Ми морамо с правне тачке гледишта и у члану III гледати уступак, учињен Турској у погледу на суверенство над овим двема покрајинама. У њему се одређује да „ефективне турске врсте новаца имају и у будуће слободу промета у Босни и Херцеговини.“ („Les monnaies ottomanes effectives continueront à avoir libre cours en Bosnie et en Herzégovine“).

Стилизација овог параграфа намеће сваком непристрасном човеку уверење, да се на његовој основи не могу чинити, с погледом на новац, — нарочито у колико је у питању турски новац — никакве измене. Свакако се мора имати на уму да није речено, да турске вредности имају да остану искључиви земаљски новац, и да одредбе чл. IV важе само за ефективне врсте новаца (les monnaies effectives). Шта пак има да се разуме под „ефективном врстом новаца“, у овој вези није баш изнад сваке сумње. Појмљиво је да се лако не може утврдити, и ако није без вероватноће, да је ова, не баш тако јасна, стилизација овога члана намерно дело једне од стране уговорачица. Према датим околностима ми мислимо да израз „monnaies effectives“ имамо тако да разумемо, да под одредбу чл. IV падају само метални новци, што би се могло објаснити тиме, што је турски папирни новац обично могао да дође само до врло ниског курса, и што би се његовим задржавањем само отежало финансиско уређење у Босни и Херцеговини. Аустроугарска је влада, по нашем мишљењу, узела на себе, да чланом IV заједмчи не-

оспорну важност турским металним новцима у Босни и Херцеговини, а не и важност турском папирном новцу.

Члан IV продужује даље: (Les monnaies effectives) continueront à avoir libre cours en Bosnie et en Herzégovine. То не може значити ништа друго, до да ће турски метални новци имати и у будуће слободан промет у Босни и Херцеговини и то онако, како су га имали у тренутку окупације и закључивања уговора. Овај је промет требао и доцније да се врши слободно, т. ј. без икаквих ограничења. Стилизација је овога члана, то се признати мора, врло брижљива. Као што је већ наговештено, у њему није реч о томе, да турски метални новац остане искључивим земаљским новцем, већ само да он има слободу промета. А слободан се промет турског металног новца даје чак и онда замислити, кад би аустроугарска влада завела аустроугарску вредност као земаљски новац, не поричући тиме турским новцима вредност и својство законских средстава за исплату.

§ 19. Из обе до сад цитиране наредбе земаљске владе у Сарајеву, и из оне од 7|19 јануара 1879 и из оне од 3|15 марта 1880, које су у очигледној противности с чланом IV конвенције, излази јасно, да Аустро-Угарска није строго одговорила обвезама, које је на се узела овим чланом.[1] На сваки начин се мора признати, да је од мале практичне важности: да ли у Босни и Херцеговини имају право на промет ситни бакарни турски новци, поред аустроугарских, или не; морало се шта више у интересу једнообразне и упрошћене финансиске управе у велико желети, да се турски ситни новци из саобраћаја уклоне. Али ови

[1] Збирка закона и наредаба. Књ. III, св. I, стр. 27 и 150.

обзири подесности не могу ипак да оправдају горњу меру пред одредбама конвенције и ми не можемо на ино, но да у томе, што се у распису од 3|15 марта вели: „Остали се турски новци (као што су златне и сребрне мецидије, алтилуци, бешлуци и касиде), а нарочито турски ситни новци, као ни у опште страни ни турски папирни новци неће примати," гледамо повреду чл. IV конвенције. На против, може се узети као са свим оправдана мера, што аустроугарска влада неће на својим државним касама да прима турски папирни новац.

Без обзира на цитирану одредбу имале су се у виду у горњем распису у довољној мери и друге врсте отоманских металних вредности, као што се јасно види из једног упоређења страних с турским металним новцима. С тога ми тај распис дајемо овде од речи до речи:

Ради уређења новчаног саобраћаја у Босни и Херцеговини објављује се свима и свакоме на основу претписа високог заједничког министарства у Бечу од 2|14 декембра 1879, да ће се од сад примати на свима овдашњим државним касама с искључењем свих осталих само овде побројане врсте златног и другог новца:

I Новци аустроугарског кова (конвенционалне врсте новаца).

а. комади од 2 фор. звани скудо с пријамном вредношћу од 2 фор. и 10 кр.;

б. комади од 1 фор. или ½ скуда с пријамном вредношћу од 1 фор. и 5 кр. а. вр.;

в. ⅓ форинте или двaестак новијега кова ⁹⁄₁₀ чистог и lira austriaca с пријамном вредношћу од 35 кр.;

г. ⅓ форинте или двaестак старијег кова, 9⅓ лота фино с пријамном вредношћу од 34 кр.;

д. ⅙ форинте или десетак и ½ лире с пријамном вредношћу од 17 кр.;

ђ. $^1/_{12}$ форинте или петак и $^1/_4$ лире с пријамном вредношћу од 8.5 кр.;

е. $^1/_{20}$ форинте или 3 крајцаре с пријамном вредношћу од 5 кр.;

ж. крунски талир (крунаш) с пријамном вредношћу од 2 фор. 30 кр.;

з. $^1/_2$ крунског талира (крупаш) с пријамном вредношћу од 1 фор. 12 кр.;

и. $^1/_4$ крунског талира (крунаш) с пријамном вредношћу од 55 кр.;

ј. у унутрашњости ковани заједнички талири с пријамном вредношћу од 1 фор. и 50 кр. аустр. вредности и дупли заједн. талири од 3 фор.;

к. $^1/_4$ форинте новог кова;

л. даље ће се примати сви сребрни и бакарни новци аустр. вредности;

љ. аустроугарски златници од 8 фор. с пријамном вредношћу од 8 фор. и 10 кр. сребрне аустр. вредности у тежини од 6.440 гр. и $^9/_{10}$ фино;

м. аустроугарски златници од 4 фор. с пријамном вредношћу од 4 фор. и 5 кр. у сребру;

н. левантински талири с пријамном вредношћу од 2 фор. и 10 кр. а. вр.;

њ. аустриски дукати с пријамном вредношћу од 4 фор. 80 кр. сребра а. вр.

II Новци странога кова.

Од новаца странога кова смеју се примати:

а. двaеснинарци француског, италијанског, белгиског, швајцарског, моначког кова с пријамном вредношћу од 8 фор. и 10 кр. од истог салива и тежине као и они под I *љ.*; за тим десетодинарци француског, италијанског, белгиског и швајцарског кова с пријамном вредношћу од 4 фор. и 5 кр. сребра од истог салива и тежине као и аустриски комади од 4 фор.;

б. енглески соверен у тежини од 7.94 грама, $^{11}/_{12}$ финоће с пријамном вредношћу од 10 фор. 8 кр. сребра а. вр.

III Турски златни и сребрни новци.

а. златне мецидије (од 100 гроша) у тежини од 7.204 грама и 500 ком. 3602 гр. с пријамном вредношћу од 9 фор. и 12 кр. сребра а. вр.;

б. 1/2 златне мецидије с 4 фор. и 50 кр. сребра а. вр.;

в. 1/4 „ „ „ 2 „ „ 28 „ „ „ „

г. сребрна мецидија у тежини од 24.055 гр. неуглађена или 19.96565 грама фина с пријамном вредношћу од 1 фор. и 74 кр.;

д. 1/2 сребрне мецидије у — 87 кр.;

ђ. 1/4 „ „ „ — 43 1/2 „

е. 1/10 „ „ „ — 17 4/10 „

ж. 1/20 „ „ „ — 8 7/10 „

IV Од ситних турских новаца смеју се примати:

а. алтилук трогрошац у 25 кр.;

б. 1/2 алтилука трогрошац у 12 1/2 кр.;

в. бешлук стопарац у 20 кр.;

г. 1/2 бешлука педесетопарац у 10 кр.;

д. казида од 10 пара у 2 кр.

Друге врсте турских новаца, особито отоманских ситних новаца као у опште страних и отоманских папирних новаца, неће се примати.

Исто се тако овде изречно напомиње, да у погледу на царинска плаћања важе нарочите одредбе.

Ако упоредимо поступање с турским и поступање са страним новцима у опште у овоме распису, то ћемо онда имати да забележимо једну приметну разлику. Док се од последњих примају само златници, и то готово само новци латинске новчане уније с енглеским соверењима, од турских се новаца примају на државним касама не само златници и сребрници и то с непромењеном вредношћу, већ и ситни новци за поткусуривање.

Не да се међу тим порећи, да је тако двојство на пољу новчаног система морало штетно утицати на саобраћај и трговину обеју покрајина, нарочито на њихову финансиску управу. Претпис заједничког министарства од 10/22 априла 1879 (№1428 В. Н.) о примању на државним касама турских златних и сребрних новаца[1] додирује само једну од ових тачака, одређујући, да неупотребљиви турски златници имају да се шаљу у Беч или у Трст, те да се тамо по берзанској вредности продају.

То пак, што се аустроугарска влада показала ипак готовом, да уједчи турским металним вредностима у Босни и Херцеговини слободан промет и после њихове окупације и узимања у управу, и што се она није устезала, да такво јемство и уговором утврди, упућује нас на закључак, да Аустрија никако у почетку није била мишљења, да је поседнућем и узимањем у управу ових покрајина добила у исто време и њихову државину.

Ковање новаца је државно право, које је најтешње везано са суверенством, и кога се суверене државе одричу само у крајњем случају. Тако мисирски и туниски новци носе још и данас на „азији“ (наличју) име Султаново и тиме дају уверење о одношају зависности, у коме још и данас стоје ове земље према Високој Порти, и ако је данас већ та зависност са свим раскламитана. За Високу Порту би значило одрицање на драгоцено оличавање њених суверених права над Босном и Херцеговином, кад она не би била настојавала на уношењу у ову конвенцију њеног члана IV. А са стране аустроугарске владе је примање у конвенцију такве одредбе, која ствара знатне тешкоће за њену

[1] Збирка и т. д. књ. III, св. 1, стр. 33.

финансиску управу онда објашњивије, кад се у њој гледа уступак Високој Порти и прећутно признање њених суверених права над овим покрајинама.

Ми држимо да смо досадашњим извођењем оборили тврђење Лингово, по коме би чл. IV аустриско-турске конвенције од 9|21 априла 1879 био само од академског значаја.[1] Да то није било тако, и да ни сама аустроугарска влада није тако мислила о чл. IV, довољан је доказ и сâм тај факат, што су по духу и у смислу конвенције све врсте турских вредности — с изузетком ситног и папирног новца — задржале у Босни и Херцеговини своју законску вредност.

§ 20. У члану V конвенције, који сад долази, нема за интерпретирање никаквих тешкоћа, као што он већ ни у опште није за решење питања, које нас занима, од особитог значаја. „Висока ће Порта, гласи он, располагати по своме нахођењу с оруђем и с ратним прибором, као и с другим предметима, који припадају отоманској влади, а који би се нашли по тврђавама или по гарнизонима.“

Али нам тим већма даје повода на што озбиљније размишљање предмет, о коме се бави чл. VI. Тамо стоји: „Питање о поступању са становницима Босне и Херцеговине, који се буду налазили или буду путовали изван ових покрајина, уредиће се накнадно, нарочитим споразумом.“

Ствар, с којом овде имамо посла, од великог је начелног значаја. То су увидели и пуномоћници Аустро-Угарске и Турске, те је она била предметом опширних и озбиљних објашњења, но која баш с тога, што је питање било од тако великог значаја, нису довела ни до каквог

[1] L. cit. књ. V, стр. 504.

ресултата који задовољава, те тако се о њему није могло ни до споразума доћи. С тога је остављено, да се о овој шкакљивој тачци одговори у нарочитоме споразуму. Али до таквог споразума, какав се овде има у виду, није се још ни до данас дошло, а како у конвенцији нема никакве одредбе ни о томе, коме има да припада вршење спољашњег суверенства над Босном и Херцеговином, то је и цело ово питање остало in suspenso. Па ипак су се обе владе, по самој природи ствари, морале с временом решити, какав положај да заузму и како да се понашају до постигнућа овога споразума, и с тога се није чудити што су обе стране, нарочито што је Аустро-Угарска показивала, на надлежном месту, у својим кретањима, по овом питању, извесну несигурност. Нико се није усуђивао да начелно и службено реши: да ли се у управи над Босном и Херцеговином, признатој Аустро-Угарској чланом XXV Берлинскога Уговора, садржавало и њено право спољашњега суверенства или не. Да је аустроугарска влада заступала гледиште, да се она још од поседнућа ових двеју покрајина налазила ipso jure и у потпуној правној државини спољашњега суверенства над њима, онда би она до евентуалног закључења ове специјалне конвенције, без икаквог устезања, узела у своје руке заступање Бошњака и Херцеговаца у иностранству и на основу тога била би одмах по извршеном поседнућу издала својим посланствима и конзулатима наредбе у овом смислу. Но ово није учињено. Шта више, она се у овом питању држала у прво време врло резервисано и усудила се да тек у току година излази стопу по стопу са својим захтевима. Ово лагано корачање на путу, којим је требало да се дође до неограниченог вршења спољашњег суверенства над Босном и Херцеговином, огледа се најбоље на расписима и наредбама,

који се односе на поступање с Бошњацима и Херцеговцима у Турској.

I Први изрази у овом погледу датирају се од 7 априла (26 марта) 1879 (Распис заједничкога министарства № 801 В. Н. аустроугарским заступништвима и конзулатима о издавању пасоша Бошњацима и Херцеговцима и о њиховој заштити). Тај распис гласи у својим најважнијим одредбама као што иде:

Цесарски и краљевски поклисар у Цариграду, гроф Зичи, тражно је у више прилика обавештења и налоге о томе, како имају да се понашају посаобина и конзулати у Турској према становницима Босне и Херцеговине, који се у овој земљи баве. Том приликом је гроф Зичи имао нарочито у виду:

1. издавање и визирање путних исправа;
2. саобраћај са земаљском владом у Сарајеву, у погледу на спорне послове становника Босне и Херцеговине;
3. давање помоћи и заштите таквим лицима.

Требало је одмах и неодложно одговорити на питање: с каквим хартијама имају да се снабдевају они Бошњаци и Херцеговци, који се враћају у своју постојбину, нарочито они, који то чине при иступању из турске војничке службе. Као што је земаљској влади јављено наредбом од 22 (10) фебруара тек. год. № 362 В. Н. посаобини је у овом погледу дато овлашћење, да таквим лицима издају путне исправе и да евентуално дају своју визу на оне, које би им турске власти биле издале....

Гроф Зичи је према поднетим извештајима дао визу за повратак у Босну и Херцеговину четири стотине деведесет и тројици отпуштених турских војника, који су му се за то обратили са својим војничким отпусним исправама. Пошто ове исправе имају вредност за ове ислужене војнике, а по својој природи нису чисте путне исправе, то се оне имају оставити њиховим носиоцима у случају, да њихово одузимање изазове протесте и рекламације последњих.

Што се тиче питања: да ли посаобина може ступати у непосредне одношаје са земаљском владом у Сарајеву, у случајевима, кад су у питању правни или други поје-

диначни послови Бошњака (и Херцеговаца), то ја држим, да се на њ може одговорити без устезања у потврдном смислу, пошто је свима ћесарским и краљевским мисијама дато право, да с ћесарским и краљевским покрајинским надлештвима непосредно воде преписку. И с тога ћу ја на ово питање господина поклисара у овом смислу и одговорити.

На против, ја бих хтео да се уздржим од тога, да грофу Зичију пошљем тражепо овлашћење, да притиче у помоћ у циљу повратка у њихову постојбину оним Бошњацима (и Херцеговцима), који се налазе и задржавају у Турској....

Једно даље питање, које је гроф Зичи покренуо, п које се састоји у томе, да се одреди: „у колико становници Босне и Херцеговине имају да се користе конзуларном заштитом и конзуларном јурисдикцијом? мора се за сад оставити без одговора и надати се, да ће се ускоро моћи решити споразумно с Портином владом.“[1]

Из садржаја ове наредбе даје се утврдити следеће:

1. За издавање путних исправа оним босанским и херцеговачким становницима, који се враћају из Турске у своју постојбину надлежни су:

а) ћесарско-краљевска аустроугарска посаобина;

б) царска турска влада.

Обе врсте путних исправа имају исту важност, само што оне, које издају турске власти, имају још да издрже визу аустриске посаобине, као што се то захтева за све турске путне исправе, које имају да важе за Аустро-Угарску.

Кад би аустроугарска влада сматрала турске власти за ненадлежне, да издају путне исправе становницима Босне и Херцеговине, она онда не би дала овлашћење посаобини, да ове исправе визира.

---

[1] Sammlung и т. д. књ. I, стр. 392.

Али се природа путних исправа састоји баш у томе, да се у њима с једне стране од надлежне народне државне власти утврди грађанство одн. поданство с осталим особинама дотичног лица и да се оно с друге стране препоручи пажњи и заштити домаћих и иностраних државних власти. Према овоме би у нашем случају — по мишљењу заједничкога министарства — над становницима Босне и Херцеговине, који се налазе у иноземству, имале право заштите и Турска и Аустро-Угарска, другим речима: обема би припадало право тако званог спољашњег суверенства. Нама се чини, да се тако двојство не може одржати ни с правне ни с практичне тачке гледишта.

2. Изгледа даље да заједничко министарство заступа мишљење, да је ћесарска и краљевска посаобина у Цариграду у праву да се заузима за Бошњаке и Херцеговце „у случајевима, кад су у питању правни или други њихови послови.“ Па ипак се у наредби изречно изјављује, да „питање о томе: у колико становници Босне и Херцеговине имају да се користе консуларном заштитом и консуларном јурисдикцијом, мора за сад остати без одговора.“ То не значи ништа друго до то, да заступницима аустроугарским за сад не припада никакво право консуларне заштите и јурисдикције над Бошњацима и Херцеговцима, разуме се с изузетком тачака, у којима су они изречно овлашћени да раде, као што је н. пр. издавање путних исправа. Ипак начелно и implicite има да се одговори негативно на питање: да ли је с поседнућем и узимањем у управу над Босном и Херцеговином по чл. XXV Берлинскога Уговора Аустро-Угарска добила над овим покрајинама ipso jure и право спољашњег суверенства у целом његовом обиму?

II Одмах по закључењу аустриско-турске конвенције од 9|21 априла 1879 одлучило се (аустроугарско) министар-

ство спољних послова на један даљи корак на утврђеном путу. И овај се односи само на путне исправе. Дотична наредба (од 1|13 маја 1879 № 1890 В Н) гласи:

Част ми је послати Вам у прилогу препис једног упуства, које је ћесарско и краљевско министарство спољних послова разаслало свима мисијама и конзулатима, и које се односи на издавање привремених путних исправа и других легитимационих хартија, као и формалних путних исправа становницима Босне и Херцеговине.

Прилог: Распис ћесарског и краљевског министарства спољних послова од 14|26 априла 1879. № 6904.

Поводом једнога саопштења ћесарског и краљевског заједничког министарства (у стварима Босне и Херцеговине) овлашћује се ћес. и крал. конзулат, да до даље наредбе издаје становницима Босне и Херцеговине слично као и аустроугарским поданицима и придржавајући се прописа, који о овоме постоје, привремене путне исправе и друге легитимационе хартије, при чему се оставља конзулату, да се у случају потребе н. пр. ради утврђења о истоветности лица, које тражи путну исправу, обраћа непосредно земаљску владу у Сарајеву.“[1]

На овом се месту, као што се види, није више узимало у обзир издавање виза на путне исправе, које би становници Босне и Херцеговине узели били од турских власти; на против, овлашћују се сви конзулати аустроугарски, да, до даље наредбе, издају путне исправе Бошњацима и Херцеговцима. Ове путне исправе треба да буду састављене „слично“ онима, које се издају аустроугарским поданицима. На овом месту није јасно истакнуто: у чему ће имати да се састоји разлика између обојих формулара. Али се може слутити, да та разлика има да се састоји у томе, што се становници Босне и Херцеговине у тим путним исправама не смеју обележити као аустроугарски поданици.

[1] Sammlung итд. књ. I, стр. 395.

III Најпосле је вредан пажње распис босанске земаљске владе од 13 новембра 1881:

„Узев у обзир, да су после аустроугарског предузећа управе над Босном и Херцеговином становници ових покрајина дошли у један правно и стварно основан зависан положај, по коме се они, нарочито у погледу правосуђа, издвајају из сваког страног ауторитета, и који мора наћи свога израза и изван граница ових покрајина, утврдило је високо заједничко министарство начело, да се правосудна надлежност аустроугарског грађанског комисара у Плевљу простире над становницима Босне и Херцеговине, који се затеку у долини Лима исто онако, као што се она простире на аустроугарске поданике.“[1]

С овим Аустро-Угарска полаже право на консуларно судство и над становницима Босне и Херцеговине, који би се задржавали у Турској, јер се не може наћи убедљивог разлога о томе: зашто да ова повластица и ово право остану ограничени само на грађанског комисара у Плевљу. Изгледа, да је изван сваке сумње, да је Аустро Угарска признала начелно становницима Босне и Херцеговине иста права и исту заштиту као и својим поданицима. Но стварно нису призната, и то из политичких разлога, права судства над становницима Босне и Херцеговине свима мисијама на страни, и ако се може очекивати, да ће се то с временом признати свима за то надлежним и квалификованим консулима на страни.

§ 21. Ми смо се трудили да у досадашњем представимо стварно стање одношаја, не подвргавајући их критици с правне тачке гледишта. Ако покушамо да о њима и с ове стране судимо, то пре свега осталога морамо сами

[1] Lingg, Archiv für öffentl. Recht. књ. V, стр. 507.

са собом да будемо на чисто о томе: да ли по постојећем праву вршење спољашњег суверенства над становницима Босне и Херцеговине, који се налазе у иноземству, има да се сматра као природна последица узимања у управу ових покрајина од стране Аустро-Угарске по чл. XXV Берлинскога Уговора? или да ли ово право спољашњег суверенства остаје Турској и после овог чл. XXV? Преговори, који су се о овом члану XXV водили у дотичној берлинској конференцији, не расветљавају ни у колико таму, која обавија ово питање.

IV Па ипак на питање није тако тешко одговорити, кад се на комбинације, с каквима се сретамо у Босни и Херцеговини, баци један упоређујући поглед: зар у Мисиру, Бугарској и нарочито на острву Кипру не наилазимо на са свим сличне односе? Све ове земље стоје под врховном влашћу Високе Порте, док у њима управља друга самостална влада. Па како стоји с погледом на њих и на вршење њиховог спољашњег суверенства над поданицима им у иноземству? Једногласно је и неоспорно мишљење, да је тај спољашњи суверенитет над овим земљама остао у власти Турске и да према томе становници ових покрајина стоје у иностранству под заштитом турских консулата. Да је овај одношај постојао и да још увек постоји, што се острва Кипра тиче, није потребно ни доказивати, кад се уочи тесна веза, у којој он још и данас стоји с Турском. Али то што и државе, као што су Мисир и Бугарска, које су се у другим правцима у велико ослободиле турскога суверенства, ипак морају да се одричу вршења суверенских права над својим становницима у иноземству,

показује, колико је ово право према данашњим правним појмовима везано за врховно портино поглаварство.[1]

Ако се пође са те тачке гледишта, да суверенство над Босном и Херцеговином, — као што је то наглашено у уводу конвенције између Аустро-Угарске и Турске — припада још увек овој последњој, и да ова у датом случају може опет узети у своје руке управу над овим зем-

---

[1] Другојаче је на сваки начин с одношајима у Тунису. До год. 1881 стајало је ово бејство неоспорно под врховним турским господарством, па је ово, правилно узевши, случај и данас. Calvo, Droit international, књ. I (трећег издања), стр. 192 вели о томе: «Год. 1875 бej је на ново признао Султаново сузеренство, који је већ ферманом од 13|25 октобра 1871 године утврдио био своје односе према намесништву. Наименовање и увођење у дужност — инвеститура — долазе беју из Цариграда. Он не може ни оглашавати рат ни закључивати мир, нити уступати државно земљиште без Султановог одобрења; дипломатске преговоре са страним државама може водити само о унутрашњим пословима бејства.» Год. 1881 узела је Француска ово бејство у своју управу, посоднувши га, и тада је закључена о томе једна конвенција (Staatsarchiv, књ. XXXIX, стр. 94) из које су за нас важни чл. II и VI.

«Art. II En vue de faciliter au Gouvernement de la République française l'accomplissement des mesures qu'il doit prendre pour atteindre le but que se proposent les hautes parties contractantes, Son Altesse le Bey de Tunis consent à ce que l'autorité militaire française fasse occuper les points qu'elle jugera nécessaires pour assurer le rétablissement de l'ordre et la sécurité des frontières et du littoral. Cette occupation cessera lorsque les autorités militaires françaises et tunisiennes auront reconnu d'un commun accord que l'administration locale est en état de garantir le maintien de l'ordre.

Чл. II У тежњи да олакша влади француске републике извођење мера, које она треба да предузме ради постигнућа циља, који су узеле на се високе стране уговорнице, Њег. Височанство, туниски Бej пристаје са своје стране на то, да француске војничке власти поседну тачке, које оне нађу за потребно ради осигурања повраћаја реда и ради сигурности суве границе и приморских обала. Ово поседнуће имаће да престане онда, кад војне француске и туниске власти сагласно признају, да је месна управа у стању да одржава ред и мир.

ћама, онда се не може порицати, да оне још увек стоје у тешњој вези према Високој Порти но Мисир и Бугарска. Ну кад је савремено право обележило вршење спољашњег суверенитета у овом облику као нераздвојни саставни део суверене, одн. сузерене, државне моћи, онда се не може наћи довољна разлога за то, да се то вршење суверених права у нашем случају одриче Турској, а да се признаје Аустро-Угарској. Становници су Босне и Херцеговине исто тако после као што су били и пре аустроугарског поседнућа турски поданици, па према томе и турски дипломатски агенти (а не аустроугарски) имају у иноземству да их заступају.

К томе треба додати, да је сама аустроугарска влада дала разумети, да турска влада аустроугарским поседнућем Босне и Херцеговине није са свим — ipso jure — изгубила спољашње врховно поглаварство над овим покрајинама, јер је својим претписом од 26 марта (7 априла) 1879 (дакле на девет месеци после поседнућа ових покрајина) признала, и ако

Art. VI Les agents diplomatiques de la République française en pays étrangers seront chargés de la protection des intérêts Tunisiens et des nationaux de la Régence. En retour S. Altesse le Bey s'engage à ne conclure aucun acte ayant un caractère international sans en avoir donné connaissance au Gouvernement de la République française et sans être préalablement entendu avec lui.»

Чл. VI Интересе становника Туниса и поданика Намесништва штитиће у страним земљама акредитовани француски дипломатски агенти. Са своје стране обвезује се Њ. Вис. Бој, да неће закључити никакав међународни уговор, докле с њим не би упознао француску републику и док се с њом не би претходно о њему споразумео.

Како је у овом случају вршење суверенских права над поданицима и становницима бејства, који се налазе у иноземству, признато француској републици уговором, то се овај случај не може узети као аргументат против нашег извођења.

посредно, важност путних исправа турских власти, издатих становницима Босне и Херцеговине, наредивши својој цариградској посаобини, да их визира. Овај претпис није ничим обележен као какво прелазно наређење, нити би се као такво и могло обележити, пошто је Турска једина правно и била овлашћена за издавање таквих путних исправа. Па ипак је са временом Аустро-Угарска задржала право, да само њени конзулати могу издавати путне исправе становницима Босне и Херцеговине, који би се у иноземству налазили. Али још много више мора да пада у очи та околност, да је она захтевала право за своје заступнике у Турској на конзуларно судство над Бошњацима и Херцеговцима.

Раније је изложено, да аустроугарска влада није ни у колико доводила у питање важност за Босну и Херцеговину капитулација, које је у своје време закључила Висока Порта. Ово је нашло свога израза у томе, што су страни конзулати и после поседнућа као и пре њега вршили несметано конзуларно судство. А ако се призна непрекидна важност капитулацијама за Босну и Херцеговину, то би ту исту судбину имали с њима да деле и остали државни уговори, те би и они имали и на даље да остану у снази у обема покрајинама, докле се или законски не укину или се новим уговорима не замене.

У Горе је дат доказ о томе, да вршење спољашњег врховног поглаварства над становницима Босне и Херцеговине, који би се налазили у иноземству, није прешло на Аустро-Угарску, већ да је остало у Турске. Али баш и да узмемо случај, да је ова власт и прешла с преношењем управе ових покрајина на Аустро-Угарску, то би и у томе случају аустроугарска влада била везана при вршењу ове врховне спољашње власти државним уговорима, које је у

том погледу закључила раније Турска, и који су важили за Босну и Херцеговину пре њиховог поседнућа од стране Аустро-Угарске. Берлински Уговор дао је израза своме начелном гледишту на питања ове врсте у чл. VIII, који се односи на Бугарску, и који гласи овако:

„Les traités de commerce et de navigation ainsi que toutes les conventions et arrengements conclus entre les Puissances étrangères et la Porte et aujourd'hui en vigueur sont maintenues et aucun changement n'y sera apporté à l'égard d'aucune Puissance avant qu'elle n'y ait donné son consentement. Les immunités et privilèges des sujets étrangers ainsi que les droits de juridiction et de protection consulaires tels qu'ils ont été établis par les capitulations et les usages resteront en pleine vigueur tant qu'ils n'auront pas été modifiés du consentement des parties interessées.“[1]

Према томе би аустроугарска влада све дотле, докле сама не би закључила другојаче уговоре са страним владама, нарочито с Турском, имала да се, при вршењу ове спољашње врховне власти над Босном и Херцеговином, придржава једино и искључиво турских државних уговора. Али где ће се наћи државни уговор, који Турској даје право на консуларно судство њених заступника у иностранству? Да ли су пре аустроугарског поседнућа и

[1] „Уговори о трговини и пловидби, а тако исто и све конвенције и споразуми, закључени између страних сила и Порте и данас у снази, задржавају се у њој и даље, и у њима се не може учинити никаква измена пре, но што би на њу пристала заинтересована сила. Повластице страних поданика остају у снази и на даље све до узајамног пристанка на измену страна уговорница, а исто тако и права консуларног судства и заштите, како су призната уговорима и освештана обичајима.“ — Samver, l. cit. серија II, књ. III, стр. 453. Иста су начела готово дословно поновљена у чл. XX и XXXVII Берлинскога Уговора с погледом на Ист. Румелију и Босну. — Ibid. стр. 456 и 461.

предузећа управе над Босном и Херцеговином становници ових покрајина, кад су се у иноземству налазили, стајали под судском влашћу својих надлежних конзула? На ово се питање мора на основу стварних одношаја одговорити одричући. Висока Порта није никад била у државини тако широких права, с погледом на њене поданике у иноземству; турски конзули нису никад имали право (конзуларнога) судства над становницима Босне и Херцеговине.

Ако су пак за вршење спољашње врховне власти над Босном и Херцеговином меродавни они уговори, које је у том смислу закључила Турска, то право на конзуларно судство над становницима Босне и Херцеговине, који се налазе у иноземству, није могло прећи на Аустро-Угарску после њеног поседнућа ових покрајина већ по староме, одавна утврђеном начелу и правилу, по коме нико не може пренети више права на другога, но што га сам има. („Nemo plus juris ad alium deferre potest, quam ipse habet"). У време поседнућа није Аустро-Угарској — претпостављајући увек случај, да је вршење спољашње врховне власти на њу и прешло — њој није припадало право конзуларнога судства над Бошњацима и Херцеговцима, који би се налазили у иноземству, најмање јој је пак оно припадало над онима између ових, који би се задржавали у самој Турској, пошто у погледу на ове није било никаквих уговорних одредаба.

Аустроугарска је влада према свему овом могла доћи до правог конзуларног судства над Бошњацима и Херцеговцима у иноземству само на основу нових државних уговора са страним владама. Али како таквих уговора она до данас није закључила, то се њој правно не може ни признати ово право вршења спољашње врховне власти над становницима Босне и Херцеговине.

§ 22. VI Могло би се на сваки начин тврдити, да је Аустро-Угарска могла силом своје властите моћи пренети она преимућства, која је имала над поседнутим покрајинама, на основу раније закључених капитулација, тако да би онда аустроугарски консули на основу тога имали у Турској право судства над Бошњацима и Херцеговцима. Ми не поричемо, да је Аустро-Угарска с искључивог гледишта државног права могла издати наредбе у овом смислу, али је тако исто поуздано, да те одредбе не би никако могле бити примљене с гледишта међународнога права, јер би оне могле доћи до важности и одржати се у снази само под том претпоставком, да је Аустро-Угарска у државини самог суверенства над поседнутим покрајинама, или да је она добила нарочитим уговором од Високе Порте овлашћење за вршење спољашњега врховног поглаварства над њима, — међу тим, као што се зна, ништа од овога није било.

Да се међутим сама аустроугарска влада ставила била на то земљиште, да међународни уговори, које је она била закључила с другим државама, нису имали да се простру и на Босну и Херцеговину самим њеним поседнућем ових покрајина, сведочи поред осталога и та околност, што после овог поседнућа у Босни и Херцеговини нису ступили у живот за њих аустриски, већ су и даље остали у снази турски трговински уговори. И ово је стање за Босну и Херцеговину промењено тек 8|20 декембра 1879 године,[1] кад је донет закон, по коме су за ове земље уведени у живот аустриски на место турских трговинских уговора, који су у њима дотле важили. Докле год се не донесе сличан

[1] Sammlung d. f. Bosnien und die Herzegovina erlassenen gesetze, књ. III, 2, стр. 50.

закон и у погледу на консуларне уговоре, све дотле морају важити за поступање с Бошњацима и Херцеговцима у иноземству иста правила, која су о томе важила пре аустроугарског поседнућа.

Али је 1|13 новембра 1881 издат већ раније наведени распис земаљске владе у Сарајеву. Настаје сад само питање: да ли је овај распис био у стању, да самом својом појавом одузме важност државним (турским) уговорима који су о томе у важности, па ма и за један нарочити случај, те да их замени аустроугарским? И на ово се питање мора одговорити одрицањем. Ако су се хтеле норме, које су биле у снази, изменити у том смислу, да се и становници Босне и Херцеговине, на случај свога бављења у иноземству, стављају под заштиту аустриских консулата и аустроугарских консуларних уговора, то се и то могло учинити једино и искључиво помоћу правилним путем донесеног закона, као што се то учинило у погледу на царинске и трговачке уговоре 8|20 децембра 1879 године, а никако административним путем помоћу једностраних наредаба земаљске владе у Сарајеву. Из ових разлога не можемо ми да признамо овоме распису ни с гледишта државног права никакву важност, а то не би могли учинити ни онда, кад би хтели и пристати, да је Аустро-Угарска чланом XXV Берлинскога Уговора добила право на потпуно вршење спољашњега врховног поглаварства над Босном и Херцеговином.

Ми држимо да смо већ раније доказали, да ово није ни о́лизу смисао чл. XXV Берлинскога Уговора, а с погледом на то не би могао ни сам закон, који би био донет у Аустро-Угарској прописаним путем и хтео да прошири важност аустроугарских државних уговора и на Босну и Херцеговину, ни тај и такав закон не би могао полагати

право на међународно-правну важност. Ми смо даље изложили и доказали, да је право врховнога поглаварства над Босном и Херцеговином остало, и да је оно још и данас турско. А као са свим проста и природна последица овога утврђења излази правило, да, док се год не потпише споразум, утврђен чланом VI конвенције између Турске и Аустро-Угарске, право заступања становника Босне и Херцеговине у иноземству припада правно турским посланствима и консулатима. Што се, с друге стране, тиче поступања с Бошњацима и Херцеговцима, који се задржавају у Турској, то се у том погледу мора остајати постојано на начелу, да ту, с правне тачке гледишта, важе и данас са свим иста начела и иста правила, која су важила и пре поседнућа и узимања у управу ових покрајина, т. ј. они потпадају у својству турских поданика под надлежне управне власти у истој мери као и пређе тако, да ове не морају допуштати никакво мешање аустроугарских консулата.

VII Извуцимо сада закључак из детаљних објашњавања конвенције. Из њих нам излази двоје са свим јасно: с једне стране Висока се Порта руководила само жељом, да добије фактичко, нарочитим одредбама оснажено признање свога непрекинутог суверенства над Босном и Херцеговином, с друге се стране опет Аустро-Угарска најживље трудила, да Турској онемогући свако и најмање мешање у послове поседнутих покрајина. Ово не излази толико из онога, што је изречно речено у појединим члановима конвенције, већ нарочито из онога, што у њима није речено, што је, дакле, прећутано. Ако чланови I—VI садрже све обвезе, које је Турска могла наметнути Аустро-Угарској у погледу на управу у поседнутим покра-

јинама, то стварна моћ Турске над њима постаје илузорна. Тако исто изгледа по тексту конвенције несумњиво, да по заједничком мишљењу уговорних страна врховно турско поглаварство над поседнутим покрајинама остаје и на даље у снази. А ова мисао не само да је нашла формалног израза у признању, већ је појачана и материјалним уступцима. Јер је са свим јасно, да конвенција — изузимајући, разуме се, њене чланове VII—X, који се односе на Новопазарски Санџак, и који нас се овде не тичу — има за Турску само позитивну вредност, да се у њој чини од стране Аустро-Угарске низ више или мање важних признања и уступака; јасно је дакле, да је Турској пошло за руком да и стварно у конвенцији проведе основно гледиште, по коме Босна и Херцеговина имају да се сматрају као област туђа за Аустро-Угарску, и да Висока Порта, као власник врховног поглаварства — суверенства — над Босном и Херцеговином има право, да аустроугарској влади наметне, у погледу њене управе у овим покрајинама, обавезне дужности.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

ПОЛОЖАЈ ЕВРОПСКИХ СИЛА ПРЕМА БОСАНСКОМ ПИТАЊУ

И даље трајање јурисдичких односа страних консула у Босни и Херцеговини. — Аналоги односи у Масави. — Консулска јурисдикција у Кипру. — Егзекватура аустроугарских земаљских власти. — Положај аустроугарске владе у консуларном питању. — Положај турске владе.

§ 23. И европске су силе усвојиле и у целом даљем току догађаја придржавале се гледишта, да Босна и Херцеговина нису поседнућем постале саставни део аустроугарске монархије, већ да су и од тада остале турске покрајине, као што су и дотле биле. Ово гледиште великих сила огледало се највидније у њиховом држању приликом питања о консулатима.

1. Као што је већ познато Турска је у капитулацијама, које је закључила са страним државама, признала квалификованим консулима ових на своме земљишту право судства над њиховим поданицима. Одмах по поседнућу Босне и Херцеговине истакло се питање: да ли консули у поседнутим покрајинама имају да задрже или да напусте право судства, које су дотле имали? И ово би се право имало одрећи стра-

ним консулима одмах, чим би се узело, да Босна и Херцеговина имају да се сматрају као аустроугарске области. У овом случају би консуларно право судства у овим покрајинама имало да се сматра као угинуло и уништено ipso jure чим би се утврдило, да је поседнуће извршено, као што је то био н. пр. случај с оним покрајинама, које су Берлинским Уговором уступљене Русији. То би имало да се тако узме и сматра из тога простог разлога, што Аустро-Угарска никаквим својим уговором није признала страним силама оно право у својим областима, које им је признала Турска уговорима о капитулацијама. И ако би у таквом случају стране силе хтеле да за своје консуле задрже право судства у овим покрајинама, онда би било потребно, да се оне у тој сврси нарочито споразумеју с Аустро-Угарском. Али пошто се стало на са свим противно становиште, т. ј. пошто су се Босна и Херцеговина и поред поседнућа сматрале ипак као турске области и пошто је тиме признато над њима непрекинуто трајање турског врховног поглаварства, то се и после извршеног поседнућа морало признавати консулима страних сила право судства над поданицима њихових држава, и ово је консуларно право судства укинуто тек изречним одрицањем појединих држава на њ или новим уговорима.

2. Ми смо потпуно свесни тога, да ємо овим излагањем додирнули једно питање, које је чешће до сад давало повода препиркама и расправама како у теорији тако и у практици. Овде има да се одговори на питање: да ли у случају, кад једна покрајина извесне државе постаје облашћу друге, да ли у том случају остају за ту покрајину у важности и у снази уговори закључени с иностранством, који су се и на њу односили и после извршене промене врховнога поглаварства, или да ли у таквом случају имају да

ступе за њу у живот ipso jure уговори, које је закључила држава, која ју је посела?[1]

Од практичне вредности постало је ово питање последњи пут 1888 године и то с погледом на важност турских државних уговора у Масави.[2] Повод овоме дало је то, што је италијанска влада те године завела у Масави једну нову порезу, која је имала да се примени и на Европљане, који су живели у овој покрајини. Поводом ове мере покренула је Француска питање: да ли на овоме месту нису за Италију обавезни уговори и капитулације, које је Турска закључила са страним државама, и да ли ови нису остали у снази и после италијанског поседнућа ове покрајине? Са свим је природно, да је од решења овога зависио одговор и на питање: да ли консули, који су у Масави добили у своје време од за то позване владе егзекватуру и право судства над поданицима своје отаџбине, смеју и могу вршити то право и на даље или не? Француска се одлучно држала гледишта, да италијанским поседнућем Масаве није ништена важност капитулација, и ово је мишљење заступала успешно према осталим великим силама, тако да је оно усвојено од већине ових. Према томе има данас да се сматра да не подлежи никаквој сумњи да све дотле, докле се за Масаву не закључе нови уговори, да све дотле имају и у будуће да остану у снази капитулације, које су за њу важиле пре италијанског поседнућа и да према томе и после овога страни консули имају право судства над поданицима својих држава као и дотле.

---

[1] Види оно што је изложено у прошлој глави.

[2] Упореди: Müller, Politische Geschichte, год. 1888, стр. 224. — Schultheß, Europ. Geschichtskalender, књ. XXVI (на више места). — Revue de droit international, књ. XVII, стр. 232.

Могло би на први поглед изгледати, као да је ово у противности с оним, што смо ми горе раније изложили. Али ако се приђе мало ближе к појединостима нашег случаја видеће се, да све ово служи само ојачању и потврди нашег схватања. У Масави ми имамо посла готово с истим одношајима, с каквима имамо у Босни и Херцеговини. Крајем 1885 године посела је Италија Масаву и узела је у своју управу не крњећи тиме Султанова права врховног поглаварства над овом приморском облашћу.[1] Ово правно стање није нашло свога израза само у томе, да је у Масави у прво време по поседнућу поред италијанске развијана увек и мисирска застава и да је мисирски вицегувернер продужио још пуних шест месеци после поседнућа да врши несметано своје дужности, већ га је сâм италијански министар спољних послова, (чувени) Манчини у неколико прилика истицао и то како усмено тако и писмено. Тако је он објаснио, одговарајући на протест, који су подигли били Мисир и Турска одмах после поседнућа, да Италија признаје права врховног поглаварства Турске на Црвеном Мору,[2] а у једном говору, који је држао 5|17 марта исте године у италијанском парламенту о овим стварима изјавио је: „Порта је у почетку протествовала против италијанског поседнућа Масаве, но она се умирила кад је разумела, да ми не мислимо дирати у њена права врховног поглаварства, да наша радња у тој покрајини има за сврху једино осигурање обале и да се ни једна друга сила нама у томе не противи“.[3]

---

[1] Упореди: Catellani у Revue de droit international, књ. XVII, стр. 232, даље Müller, Politische Geschichte, књ. XIX, стр. 177.

[2] Schulthess, l. cit. књ. XXVI, стр. 315.

[3] Ibid. стр. 316.

Према томе, у погледу на Масаву, није било никаквог заузећа државине en toute souveraineté et propriété, као што се то погрешно узимало с извесних страна; на против одношај се Италије према Масави — исто што је случај с Босном и Херцеговином — ограничава на поседнуће и на предузимање управе над једним дѣлом државне области Високе Порте. Са свим је међу тим близу памети, да се с погледом на питање, које је иставила Француска, има подједнако да поступа како с Масавом тако и с Босном и Херцеговином, па и с Кипром, који је у истом међународном положају.

§ 24. 3. Што се тиче нарочито Кипра и вршења над њим врховнога поглаварства, то је питање у последње време у појединостима проучавао Есперсон.[1] И он се потпуно држи мишљења, да државни уговори, које је закључила Турска, а нарочито капитулације, нису изгубили своју важност енглеским поседнућем и узимањем у управу острва, и он то своје мишљење разлаже овако:

„Selon les principes du droit international lorsqu'il y a extinction partielle d'un Etat par le fait de la cession d'une de ses provinces à un autre Etat les droits et les obligations dérivant des traités conclus par l'Etat cédant avec les Puissances étrangères ne sont pas nécessairement transmis à l'Etat cessionaire, à moins qu'ils ne concernent spécialement la partie du territoire qui est cédée, c'est-à-dire à moins qu'il ne s'agisse des droits et obligations locaux. L'Etat partiellement éteint ne reste lié que pour les provinces demeurées sous sa souveraineté. L'Etat cessionaire n'est ni partie contractante ni successeur d'une des parties contractantes, sauf pour les dispositions concernant le territoire annexé; par conséquent, les traités conclus par l'Etat cedant ne peuvent

[1] Esperson, у Revue de droit international, књ. X, стр. 587. Даље de Martens, Међународно право, књ. I.

être efficaces à son égard selon la maxime connue: res inter alios acta aliis nec nocet nec prodest".[1]

Даље се из овога изводи, да капитулације, које је закључила Турска, не би имале за Кипар више никакве вредности, кад би ова изгубила над њим право врховног поглаварства. Али како то није тако, то се њихова важност протеже и на даље и под енглеском управом и с тога и сад као и раније имају страни консули на овом острву право судства. Нека би даље било напоменуто још и то, да је и пракса утврдила начело, да међународни уговори, које је једна држава закључила, губе своју важност за извесне покрајине у случајевима, кад је та држава принуђена да последње уступа en toute souveraineté et propriété. Тако су капитулације, које је Турска била закључила с другим државама, изгубиле своју важност у Бесарабији, Карсу, Ардахану и Батуму од дана њиховог уступања Русији.

4. С тога је према томе од велике важности за правно суђење о односајима створеним у Босни и Херцеговини аустроугарским поседнућем факат, да су и после овога страни консули вршили у овим покрајинама несметано своје право судства и да је чак и сама Аустро-Угарска све до 1880 године, дакле још скоро пуне две године после

---

[1] „Кад државе нестаје или се она смањује уступањем појединe њене покрајине другој држави, онда по међународном праву уговори, које је закључила држава, која уступа, с другим државама, не прелазе неизбежно на државу, којој се уступа, осим у случајевима, кад се односе баш на покрајину, која се уступа, т. ј. кад су у питању месна права и обвезе. Умањена држава остаје обвезна само за покрајине, које су и даље остале под њеним врховним поглаварством. Држава којој се уступа, нити је уговорна страна нити наследник ове осим у погледу на одредбе, које се односе на присаједињено земљиште; следствено, уговори, које је закључила држава, која уступа, не могу се на државу пријамницу применити строго по познатом начелу: res inter alios acta aliis nec nocet nec prodest.»

поседнућа оставила тамо у дејству своје властите консуле да врше дужности, које су имали и вршили и пре поседнућа.

Тек су се године 1881 и 1882, пошто је нова земаљска влада дала, на основу нових, законима уведених реформа у обема покрајинама, јемство за објективно и непристрасно изрицање правде, тек су се тада остале велике силе драговољно одлучиле, да се одрекну свога права на консуларно судство у овим турским покрајинама. Разлози, који су у своје време одређивали велике силе да траже право слободног судства за своје консулате у Турској и који су лежали нарочито у слабим подобностима турских судова и у никаквом поверењу у њихову правду, ти су разлози за ове крајеве Турске сад отпали, и онда је било са свим природно, што су се велике силе одрекле свога права судства и тако ослободиле своје консулате једне дужности, која је постала излишна. Проста је и јасна последица онога што је до сад изложено, да каква европска или изваневропска сила, која би на турском земљишту имала уговорно право консуларнога судства, и која се не би била придружила оним силама, које су се године 1880—81 одрекле тога свога права, да би таква сила према своме нахођењу а по праву, које је још и данас у снази, могла установити у Босни и Херцеговини консулате, који би ipso jure имали право консуларнога судства и који би га могли вршити све дотле, док се дотична држава не би сама тога права одрекла.

5. Према овоме је за решење овога питања од споредне важности та околност, што данас егзекватуру консулима, именованим за Босну и Херцеговину, даје аустроугарски цар. Линг би у овој околности хтео да нађе доказ за то, да над овим двема покрајинама постоји врховна

власт „аустроугарског цара“.[1] Ми пак тој околности не можемо ни по што придати такав опсег. Давање егзекватуре је пре акт простог административног значења, и он се према томе и има да врши од стране аустроугарског цара, у чије се име и под чијим се врховним заповестима на основу мандата, добијеног у Берлину, и врши управа у овим двема покрајинама. Из истоветног узрока не даје Турска ни у Мисиру ни на острву Кипру егзекватуру страним консулима, и ако је у њеним рукама врховно поглаварство (суверенство) над овим земљама, већ то чине Управа Мисира, односно енглеска влада. Давање се егзекватуре према томе не може узети и сматрати као нераздвојно обележје власти врховнога поглаварства, нити се вршење тога посла, с погледом на стране консуле у Босни и Херцеговини, може узимати с успехом као аргуменат против непрекинутог трајања Султановог врховног поглаварства над овим покрајинама.

Према досадашњем излагању ми мислимо да смо у праву да закључимо, да трајност врховног поглаварства Султановог над Босном и Херцеговином ни по ономе, како саме велике силе схватају положај ствари, није прекинута ни измењена поседнућем ових покрајина од стране Аустро-Угарске. С друге је стране не мање важна околност, да Висока Порта није у поседнутим покрајинама држала нити данас држи консула ни дипломатских агената. Не може се доиста ни по што тврдити, да би се тиме, што би Турска послала у Сарајево каквог комисара у циљу контроле или у циљу бољег споразумевања с аустриским управним органима, дало места и могућности схватању, да се већ с тога ове покрајине сматрају као Турској стране. Зар на Кипру

[1] Lingg, Archiv f. öffentl. Recht. књ. V, стр. 495.

нема више Портиних чиновника и ако овде са строго ограниченим кругом рада и без икаквог дипломатског обележја. Али факат, да Порта ни у Босни и Херцеговини ни на Кипру није поставила своје конзуле, чини нам се да је исто тако енергичан као и значајан доказ њеног непрекидног врховног поглаварства над њима, и ако се овоме не може с друге стране одрећи извесна једностраност.

§ 25. Али је од особите важности за решење питања, које нас занима, положај који је заузела у овим стварима сама Аустро-Угарска преко својих заступника. Као исцрпна може се у овом погледу обележити једна службена Андрашијева изјава, која даје потпун одговор на истављена питања. У говору његовом, који је држао пред буџетском комисијом аустроугарских делегација 1 декембра (20 новембра) 1878 године, и који је већ раније помињат, налази се и ова тачка: „Ако би дошло до питања о присаједињењу (Босне и Херцеговине), то ће о томе решити сагласно законодавна тела заједно с круном“.[1]

У време дакле, кад је овај најпозванији представник аустроугарске владе дао ову изјаву, ни по његовим речима Босна и Херцеговина нису биле присаједињене Аустро-Угарској; према томе су логично имале да се сматрају као области, које стоје изван аустроугарске државе. Царска је влада на основу Устава и закона, који су у снази, могла са свим пуноправно примити и извршити мандат, дат јој на Берлинском Конгресу, да поседне и да узме у управу Босну и Херцеговину, и за ово јој није било потребно да тражи нарочито овлашћење законодавних тела. Присаједињење пак обеју ових покрајина, које се не би

[1] Müller, l. cit. год. 1878, стр. 172.

оснивало на споразуму међународно-правног карактера, могло би се државно-правно — пошто би овде био случај промене савезних области — извршити следствено само сагласним решењем оба законодавна тела у споразуму с круном. Али до данашњега дана није било још никаквог решења у овом смислу, — према томе се Босна и Херцеговина налазе још и данас у истом положају наспрам Аустро-Угарске, у коме су се налазиле у времену, кад је гроф Андраши учинио горњу изјаву. Оне су како државно-правно тако и међународно-правно према Аустро-Угарској туђа област; оне су и после посеснућа остале турске покрајине.

Ово је данас једино правилно правно схватање положаја ствари и од стране саме Аустро-Угарске. Свакако мере, које је заједничко министарство предузимало све од дана посеснућа и које оно још и данас непрестано предузимље, упућују на веровање, да оно обе ове покрајине не би хтело и не би желело да сматра другојаче, већ као потпуно присаједињене аустроугарској државној области. Но ми смо доказали, да такво схватање није правнички допуштено ни по властитим изјавама самих представника аустроугарске владе.

С друге је стране такође вредно да се истакне, да аустроугарска влада и формално, у сваком погледу, води рачуна о тој околности, да Босна и Херцеговина не сачињавају део области аустроугарске монархије, и да, према томе, са свим следствено и правилно, у законима и наредбама, које издаје за ове покрајине, обележава као „привремено.“

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

ПОЛОЖАЈ НАУКЕ

Двојаки погледи: Улбрих, ф. Колесберг, ф. Мартенс, Јелинек, Најман, ф. Холцендорф, Линг. — Дефиниција суверенитета. — Supremitas је једна особина. — Потребна претпоставка за суверенство јесте правно организовани државни облик. — Шта се изискује да би врховна државна власт била на правној основи. — Правна и стварна потпуна власт. — Правна потпуна власт без стварног владања. — Линг и ф. Холцендорф. — Блунчли и Калво. — Dominium и imperium. — Аналогије у приватно-правним односима: стечај, право уживања.

§ 26. Из нашег досадашњег излагања могло се видети: какав државно-правни положај заузимљу Босна и Херцеговина по гласу основних међународно-правних споразума; ми смо се даље трудили да покажемо, на што се могу свести схватања европских сила, нарочито Аустро-Угарске и Турске о овим правним одношајима. Наш први задатак биће сад да утврдимо становиште, које је према нашем питању заузела наука и да га за тим подвргнемо опширном испитивању.

1. Представници науке деле се у погледу схватања правних односаја, о којима се ми бавимо, у два табора, чији се основи и смерови са свим дијаметрално разилазе. Једни, ослањајући се на уговоре, који су створили status rerum (стање ствари), признају Турској право врховног поглаварства — суверенства — над Босном и Херцеговином и тиме проглашују ове две покрајине као део турске државне области. Други, остављајући на страну основне међународноправне споразуме, узимљу само тренутне, стварне односаје силе и власти у оба ова вилајета за полазну тачку својих аргументација, и на њиховом основу одричу Турској право врховног поглаварства над Босном и Херцеговином; према њиховим поставкама Босна и Херцеговина чине нераздвојни саставни део државне области аустроугарске монархије, па и становници ових покрајина имају према томе да се сматрају као аустроугарски поданици.

2. Пада у очи, да прво гледиште заступају поглавито виђеније аустриске публицисте, као што су Улбрих, Данчер фон Колесберг и Јелинек. Нарочито се први одликује јасноћом својих разлагања. Стављајући се са свим и потпуно на становиште Берлинскога Уговора и турскоаустриске конвенције, он продужава своја умовања овако:

„И поред поседнућа и узимања у управу од стране Аустро-Угарске Босна и Херцеговина ипак ни по што нису из државно-правне везе с османским царством, и ако Аустро-Угарска врши у овим покрајинама државну власт у свима њеним радњама и правцима: у законодавству, управи и судству. Ово право поседнућа и управе није ограничено никаквим временим границама, али оно задовољава интересе не само монархије, стварајући и зајемчавајући редовно стање у овим покрајинама, већ и интересе осталих сила уговорница, штитећи тако од могућих опасности општи

мир. Из овога излази, да поседнуте покрајине нису дошле ни у какав државно-правни односај према Аустро-Угарској; оне не стоје према њој ни у односају личног ни стварног јединства.“[1]

Данчер фон Колесберг се не упушта са свим у опширно испитивање нашег предмета, али и његово мишљење потпуно провирује, кад он н. пр. овако умује:

„Овде има да се реши, да ли аустроугарска државна воља, која се у Босни и Херцеговини јавља привремено, у облику закона и наредаба, и која становнике ових покрајина приморава на покорност, да ли се ова за њих туђа државна воља појављује као апсолутна према турским поданицима, и даље још: да ли она има и према властитим (аустроугарским) поданицима да се узме као апсолутна државна воља или не.“[2]

С особитом бистрином и одлучношћу заступа Мартенс гледиште изражено у државним уговорима.[3] Он истина, схвата власт падишину у овом случају као просто nudum jus — голо право, па ипак се по његовом мишљењу ни ово право не може порицати, а да се тиме не повреди сам глас уговора. На сличан начин објашњује и Јелинек правне односаје о којима се ми бавимо.

„Аустро-Угарска је, вели он,[4] посела Босну и Херцеговину и предузела целокупну управу над овим покрајинама османскога царства на основу и у смислу члана XXV Берлинскога Уговора; према томе Висока Порта неће вршити над овим покрајинама државну власт ни у ком правцу.

---

[1] Ulbrich, Oesterreichisches Staatsrecht, стр. 792.

[2] D. von Kollesborg, Der monarchische Staat Oesterreich-Ungarn, стр. 287.

[3] Мартенс, Европско међународно право, књ. I, § 93.

[4] Jellinek, Staatenverbindungen, стр. 53.

Па ипак Аустро-Угарска нема право врховног поглаварства над Босном и Херцеговином, оне не сачињавају део државне области монархије, која њима управља; њихови грађани нису ни аустриски ни угарски држављани. Порта је пре, вршећи обвезе, које је уговорима на се узела, опуномоћила Аустро-Угарску за вршење државне власти у именованим покрајинама, а следствено право врховнога поглаварства над њима задржала је за себе, што је и Аустро-Угарска изречно признала.... Турска према томе има данас, после аустроугарског поседнућа и узимања у управу Босне и Херцеговине као и пре овог чина, право врховног поглаварства над овим покрајинама, и ако данас још само као просто nudum jus."

3. Противно мишљење заступа поред Најмана и фон Холцендорф,[1] а оно је нашло у последње време ватреног поборника у Лингу, који је о овоме предмету написао врло испрпну расправу, коју смо ми већ чешће до сад поминали. Сва ова три писца напуштају земљиште државних уговора и објављују да је за њих меродавно једино стање односаја сила, како оно данас постоји. Аустро-Угарска врши данас стварно у Босни и Херцеговини сва права врховнога поглаварства без икаквога ограничења; у њеној власти су управа, законодавство и правосуђе; она стварно врши права врховног поглаварства, како у погледу на војску и државну област, тако и у свима другим правцима; на кратко у оба вилајета је највиша државна власт у рукама Аустро-Угарске, према томе она над њима треба да има и право врховнога поглаварства, —¼ и ако се из свега ранијега овај последњи закључак не може у свој својој оштрини извући.[2]

[1] Von Holtzendorff, Handbuch des Völkerrechts, књ. I, стр. 244.

[2] Да наведемо овде и мишљење Rivier-a (Lehrbuch des Völkerrechts, стр. 175). Он у мандату, датом Аустро-Угарској гледа «чисто

§ 27. Ми стојимо овде пред једном противношћу од начелнога значаја, која је ухватила свој корен у са свим различном схватању саме суштине врховнога поглаварства: док је на име код првих правна основа меродавна и од пресудног значаја, дотле други узимају за своју полазну тачку стварно, фактично вршење власти врховнога поглаварства. Тамо се заступа гледиште, да постоји непроменљиво право, које са својим скиптром уређује и одређује и најнежније и најтеже односаје међународнога саобраћаја; овде је полазна тачка брутална сила — без обзира на то, с каквим се правом она употребљава. Очевидно је, да је ово једна провалија, која се не да премòстити с неколико лако бачених фраза или с упорним подржавањем једног већ заузетог становишта.

Да би могли доћи до одсудног ресултата, нама се чини да ће бити најбоље да се овде зауставимо и да најпре рашчистимо са самим појмом о врховноме поглаварству. Ово је један задатак, чију замашност и тешкоћу ми ни у колико не потцењујемо, и то тим мање, што су до сад покушавали с већим или мањим успехом да га реше већ многи, и први и најбољи стручњаци, и ако се не може рећи да су ни двојица од њих дошли до сагласних, а још мање до истих закључака.

Са свим је разумљиво, да овде не може бити наш задатак, да у уско обележеним границама наше расправе ула-

---

и просто уступање државне области, које је из политичких обзира морало за извесно време бити завијено.» Истина ово схватање нема никаквог правног основа, као што оно не може полагати никакво право ни на правничку одређеност. На сваки начин се мора признати, да Ривије сматра с исте тачке гледишта и Кипар и у енглеско-турском уговору глода само прикривено уступање државне области, док Ф. Холцендорф и Линг мисле, да Турска још и данас има над овим острвом право врховнога поглаварства.

зимо у сва небројена спорна питања, која су се за последњих неколико десетина година истакла о суштини и бићу врховног државног поглаварства у толикој мери, да данашња наука о њему личи још увек на заплетено клупче, чији конци бивају тим замршенији, што се више руку пружају да га размрсе. Ми ћемо се с тога ограничити само на то, да определимо појам врховнога државнога поглаварства оноликo, колико је потребно за сврху нашега разлагања.

1. Ми ћемо у томе поћи најкраћим, најпростијим путем, а то ћемо најбоље учинити, ако се најпре задржимо на самом језичном корену речи суверенства — врховног државног поглаварства. Један поглед на њену етимологију показаће нам, да је та реч постала из латинскога „supremitas.“[1] Готово у целој стручној књижевности изједначује се ова supremitas са „suprema potestas“ и онда се следствено тражи, да се суверенство објасни као suprema potestas. С наше стране ми не би могли сматрати овако изједначавање као беспрекорно, јер ће мало ближе и непомућено испитивање смисла оба појма показати, да такво изједначавање није потпуно на свом месту. Ни чисто језично узевши нису supremitas и suprema potestas ни по корену ни по појму истоветни, исто тако као што нису истоветне н. пр. речи superioritas и superior potestas.[2] Supremitas је — као што су већ нагласили и Лабанд, Мајер, Јелинек и Линг, једна особина[3] (Eigenschaft), коју може имати под извесним по-

---

[1] Упор. Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ latinitatis, l. c. p.

[2] Ibid.

[3] Ми ипак у овом погледу не би могли тако далеко ићи, као што је то н. пр. учинио Цорн. По његовом мишљењу је суверенство (суверенитет) особина државе *κατεξοχήν*, највиша власт, величанство, појам само suprema potestas, из кога остали појмови врховне

ставкама носилац, ималац извесне potestas, али она није то исто што и сама ова potestas. Она је следствен, потребан пратилац оне potestas, која је снабдевена с потпуном и искључном савршеном влашћу, али она за то ипак није suprema potestas.[1] Из ње излази скуп свих оних права, која се од једног дела представника науке истављају с много оштроумља као специфична обележја суверенства, али опет само суверенство није нити може бити истоветно с овим правима исто онако, као што ни влаштина није истоветна с правима, која се појављују као потребна последица појма о влаштини и која из њега излазе.[2] Су-

---

власти произлазе (у Ф. Моловој, Zeitschrift књ. XXXVII, стр. 305 и 309). Слично овоме он се изражава и позније у своме Државноме праву, стр. 49.

[1] По Лабанду је врховно државно поглаварство, суверенство највиша и највећа правна власт (Rechtsmacht) која сама себе и која се сама собом одређује (Државно право, књ. I, стр. 59). Али нам овај писац пропушта објаснити, шта он овде разуме под «правном влашћу.» — Блунчли објашњује суверенство за истоветно с влашћу и величанством саме државе (Staatswörterbuch стр. 576 и Lehre vom modernen Staate, књ I, стр. 572) као што га објашњује и Сајдл за истоветно с државним величанством. — Мајер (Увод, § 2) ставља суверенство на исту ногу са стварном влашћу воље, с државном влашћу. — Мартенс (Међународно право, књ. I, стр. 286) га сматра за савршенство власти, а Ф. Холцендорф (Handbuch des Völkerrechts, књ. II, стр. 8) опет узима га као «потпуно, савршено стање власти једног државног народа у одношајима према другима.»

[2] Приличан број публициста изједначују врховно државно поглаварство с ма којим правом, које је можда неопходна последица појма о врховном државном поглаварству, али се не може признати за истоветно с њиме. Ми ћемо да их само наведемо узгред, пошто би нас опширнија критика њихових разлагања и сувише далеко одвела од нашег предмета. Тако Calvo (Manuel de droit international, стр. 82) одређује своје схватање у овом погледу овако: «Le pouvoir qui appartient à toute nation de déterminer sa manière d'être, de formuler des conditions de droit, en un mot, de constituer l'Etat et le gouvernement selon l'idée qu'elle représente ou le but humain qu'elle poursuit.» [Власт, која припада свакој држави, да одреди свој начин живљења, да утаначи правне услове, једном речи: да оснује државу и владу по идеји,

веренство — врховно државно поглаварство — је пре она особина с одређеним обележјима снабдевене potestas, која ће се у даљем излагању још изближе одредити, и која ће је онда учинити највишом и највећом.

2. Да допустимо дакле, да је suprema potestas неопходна претпоставка суверенства, то опет остаје да се одговори на питање: кад ми имамо посла и у којим случајевима с таквом suprema potestas? О таквој ми можемо говорити само на основу стварног или правног потчињавања или натпостављања више фактора власти, који се такмиче. Онај од њих, који стварно или уобичајеном праксиком међу више фактора у опште или у одређеном кругу рада има највећу или највишу власт, тај располаже и том suprema potestas. Па ипак свака suprema potestas нема за своју неизбежну последицу суверенство одн. врховно државно поглаварство. Правна наука је овом последњем одредила тачне границе и признаје врховно државно поглаварство — суверенство — само држави или у пренесеном смислу и владаоцу као државном погла-

---

коју представља или по сврси човечанства, којој тежи]. — По Haenel-у (Studien, стр. 149) је врховно државно поглаварство „право, које једино држави припада, да себи сама одреди и проширује надлежност." — Хефтер (Europ. Völkerrecht, стр. 61) га опет одређује на скоро исти начин као „право сваке државе да своје задатке извршује као особита (одељена) држава с потпуним самоопредељењем." — Око исте се основе окреће и дефиниција Розенова (у Хиртовим Аналима год. 1883, стр. 269) која у врховном држ. поглаварству гледа „право искључивог самоопредељења по властитој вољи." — Martens (l. cit. I, § 75.) ставља ово право на исти степен с правом на независност. Слично њему чини и Ф. Маркардсен. Најпосле Mulas, (Il congresso di Berlino, стр. 103) карактерише ово као „di liberamente organizzarsi e di riggetare ogni ostacolo che ne impedisca il perfezionamento e lo sviluppo" (право, да се слободно организује и да уклони сваку препреку, која би сметала развијању и усавршавању).

вару.[1] Већ у бедујинском у пустињи Сахари, које је у своме племену безусловни носилац врховне власти, правна наука не може признати врховно државно поглаварство, ма оно имало још и виша и пространија преимућства власти; из истих разлога ми нећемо признати сувереном какву хорду Кафера у средишној Африци поред све њене неоспорне независности.[2] Само правно организовани и уређени државни облици могу полагати право на врховно државно поглаварство.[3] У колико је таква правна организација изведена и остварена, да ли је она довела до строго парламентарне уставности или је остала при апсолутној монархији, — од споредног је значења. Као најбитнија погодба ставља се захтев да се дотична држава појављује као заједница, која се држи на правној основи. као правни организам.

Кад се на државу гледа као на „стање владања над извесном групом стално настањених људи на опредељеном, ограниченом земљишту," као што то чини Линг,[4] онда ми не можемо да увидимо: зашто да се као државе не

---

[1] Упор. за ово: Bluntschli, Lehre vom modernen Staate, књ. I. стр. 592. — Jellinek, Staatenverbindungen, — Rivier, l. cit. стр. 81.

[2] Bluntschli, l. cit. стр. 68 и 88.

[3] Обрнуто верујемо ми са свим противно Чорну, који (у Мловој Zeitschrift f. Staatswissenschaften, књ XXXVII, стр. 305 и у његовом Државном праву. стр. 47.) истављ врховно држ. поглаварство као неопходну погодбу самог бића државе („где нема врховног државног поглаварства. ту не може бити говора ни о држави"), а ослањајући се на Лабанда (l. cit. стр. 67.) да врховно државно поглаварство није у толикој мери везано за сам појам државе, да би ова престала да постоји, чим би изгубила своје врховно поглаварство. Ми добро знамо да има држава без врховног поглаварства, али тако исто знамо да нема суверенства без државе.

[4] Linng. Empirische Untersuchungen. За тим Шсти у Archiv für öffentliches Recht, књ. V, стр. 491.

признају и бедујинско племе и каферска хорда и то као суверене државе, што Линг међу тим изречно пориче.

3. С друге стране врховно државно поглаварство — суверенство — припада само највишој власти у држави.

а) Негативно схваћено ово нам каже, да се врховна државна власт не може правно потчинити никаквој даљој инстанцији, којој би имала да дугује покорност, т. ј. коју би по праву, које је у снази имала да призна да стоји над њом, да према томе може да јој издаје заповести.[1]

Правни моменат је у овој вези од великога значаја. С тога једна држава не губи своје право врховнога поглаварства, ако је принуђена да, због тренутних евентуалности, због тренутне политичке надмоћи какве друге државе и да би веће опасности отклонила, да прими вољу ове последње као заповест.[2] Турска није с тога, што је на Берлинском Конгресу морала да прими читав низ одредаба, са свим противних њеним битним интересима, и које су јој насилно наметнуте, изгубила своје право врховнога поглаварства. Неутралисаним државама међународнога права не сме се одрицати право врховног државног поглаварства с тога, што је слобода њихове воље и моћи сагласном вољом европских држава ограничена и готово везана у томе, да оне саме никад не могу изаћи из тога стања неутралности. Нити се с погледом на већ поменуте одношаје може с разлогом тврдити, да су из горњих разлога Турска силама потписницама Берлинскога Уговора или Швајцарска и Белгија

---

[1] Rosin l. cit. стр. 270. — Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts стр. 15. — Мартенс, Међународно право, књ. I, § 75. — Hoffter, Међународно право § 18. — Лабанд, Државно право, књ. I, стр. 67.

[2] Упор. Meyer, l. cit. стр. 15 и Schultze, Lehrbuch § 17, стр. 26.

концерту европских великих сила потчињене. Ни један од тих и таквих стварних односаја, који немају своју основу у правној организацији државе или у сталној и утврђеној зависности њеној од какве друге, не долазе у обзир при расправи питања о врховном поглаварству; тим се односајима суверенство држава ни у колико не ремети.[1]

б) У позитивном смислу има једна држава онда suprema potestas, највишу власт, која је претпоставка врховног државног поглаварства, кад њој припада искључиво законско право господарења како над властитом облашћу тако и над лицима, која су јој политички потчињена. Ми овде имамо пред собом на једној страни поданике, грађане, правно потчињене, без обзира на то, да ли они живе у државној области или изван ње признају државну власт над собом као suprema potestas и дугују јој на основу правнога поретка, који је у снази, покорност; на другој страни имамо опет државну власт, владу, у чијим је рукама потпуна власт и сила над државном облашћу и над лицима, која су јој правно потчињена. Но ако ова власт није правно потпуна; ако она мора на основу права које је у снази[2] да над собом призна као

---

[1] Упор. von Holtzendorff, l. cit. књ. II, стр. 10 и Мартенс, l. cit. I, стр. 286.

[2] Такво право може бити постало и тим путем, да је каква држава по својој властитој вољи и на основу слободне одлуке уговорно примила на себе извесне обвезе према којој другој држави, и на овом основу потчинила своју вољу безусловно туђој државној вољи. Али се такво везивање властите државне воље за вишу не може сложити са суштином врховног државног поглаварства. И Meyer — l. cit. стр. 15 — признаје ово последње, па ипак с друге стране држи да је с појмом врховног државног поглаварства потпуно сагласно, и да суштину овога не ремети, кад се властитом вољом уговорно приме обвезе наспрам других држава. Али је ово последње тврђење основано и умесно само у толико, у колико узете на се обвезе не чине илузорном вољу др-

вишу још коју другу власт, онда ми не можемо таквој државној власти ни таквој држави suprema, највишу, највећу власт, па према томе ни врховно поглаварство, суверенство, признати.[1]

§ 28. 4. Да би се државној власти, која врши врховну власт, могло признати врховно државно поглаварство, и овде је од битног и пресудног значаја правна природа потпуности власти и правна основа одношаја власти, који постоје; стварни одношај власти је обично с овом и везан, али он није за њу безусловно потребан захтев. Ако н. пр. једна државна сила поседне за време рата један део области непријатељске државе, тако да она у томе делу области врши стварно највишу власт, и у њој има искључиву потпуну силу, ми јој опет, и поред свега тога, нећемо признати и врховно државно поглаварство над тим делом туђе области.[2] Баш нека је ова држава стварно узела у своје руке и управу и правосуђе, па и само законодавство поседнутих покрајина — врховно ће државно поглаварство над њима добити тек онда, кад се њена стварна потпуна власт буде спојила с правном основом.[3]

жавне власти, чинећи је безусловно зависном од воље државне власти које друге државе, као што је н. пр. био случај у уговору, који је закључен у Гродну између Русије и Пољске, и који је већ раније поминат.

[1] Упореди к овоме: Zorn, l. cit. стр. 47. — Seydel, у Моловој Zeitschrift, књ. XXVIII, стр. 190. — Лабанд, l. cit. књ. I, стр. 67. — Другог су мишљења: Bluntschli, у Staatswörterbuch-у књ. III, стр. 499, Brie у Grünhut-овој Zeitschrift књ. II, стр. 129. — Calvo, l. cit. стр. 82 и Gareis, Allgem. Staatsrecht. стр. 31.

[2] Calvo, l. cit. I, стр. 201.

[3] Упор. Heimburger, Der Erwerb der Gebietshoheit књ. I, стр. 103.

а) Као таква правна основа појављује се по правилу уговорно признање, које се даје при закључивању мира, т. ј. формално правилно уступање такве државне области, али и то тек под тим уветом, да на страни побеђеној постоји још увек за правне радње подобна, стварна државна власт, која је у стању, да закључује уговоре с правном важношћу о деловима својих (дотадашњих) државних области.[1]

б) Таква правна основа је даље и само освојење извесне државне области, ако је по свршеном рату једна заратена страна изгубила са свим своју врховну државну власт над целом својом државном облашћу, па је према томе изгубила и подобност, да закључује уговоре с правном важношћу.[2]

в) Даје се замислити још и трећа могућност: Извесна држава заузме за време рата поједине делове државне области свога противника (случај инвазије) и над поседнутим крајевима узме за времена трајања рата целокупну управу у своје руке. Сад је питање: да ли овај начин поседнућа, да ли и ово освојење под извесним погодбама нема већ само по себи да се сматра као потпуна правна основа за задобијање врховног државног поглаварства над дотичним деловима државне области? Блок се овако о томе изражава:

„Si l'occupation devient plus ou moins durable, les choses se compliquent et un grand nombre de questions se posent. Evidemment la puissance qui occupe le pays s'en est rendue maîtresse, elle y exerce les droits de souverai-

---

[1] Упореди: Calvo, l. cit. I, стр. 318. — Мартонс, Међунар. право, I, 356. — Hall, International law, стр. 522. — Heimburger, l. cit. I, 120. — von Holtzendorff, l. cit. на више места. — Trawers Twiss, Law of nations, књ. I, стр. 226.

[2] Упор. Heimburger, l. cit. стр. 127.

neté, lève des impôts, fait les lois nécessaires, exerce s'il y a lieu, la haute et la basse justice, mais elle n'a que la souveraineté de fait et non la souveraineté de droit.

Ainsi les habitants ne perdent pas leur nationalité, les rapports civils entre les citoyens restent intacts, les lois continuent d'être en vigueur. L'étranger même, s'il appartient à la nationalité du vainqueur, mais sans faire partie de l'armée, reste soumis aux lois du pays envahi, et il pourra être, tant qu'il n'y aura pas prescription, recherché après la paix pour les crimes qu'il aura commis à un moment où les tribunaux n'étaient peut-être pas en état de sévir.

Si le commandant de l'armée occupante n'en décide pas autrement, les autorités peuvent rester à leur poste et maintenir entre eux les liens hiérarchiques. Les tribunaux doivent continuer d'administrer la justice, et c'est au nom de leur suoverain qu'ils rendent justice."[1]

---

[1] „Ако поседнуће постане више или мање трајним, ствари се заплећу и онда се појавља велики број питања. Јасно је, да се сила, која држи област, учинила њеним господарем; она у њој врши суверенска права: придиже данак, издаје потребне законе, врши, у колико је потребно, обичну и ванредну правду, али она има само стварно врховно поглаварство, али не и правно.

Тако становници не губе своју народност (грађанство, поданство); приватни, цивилни односаји између њих остају непромењени, закони не престају да важе. Сам странац, па и онај који припада држави победитељци али није војник, остаје потчињен законима заузете земље, и он се може тражити, докле год не наступи застарелост да буде издан и после свршеног и закљученог мира за злочине, које би био учинио у времену, кад судови нису били у стању да своје послове свршавају.

Ако командант војске, која посода не реши другојаче, онда власти земаљске остају на својим местима и одржавају међу собом хијерархиску везу. Судови треба да продуже изрицање правде, и они ће то чинити у име свога — још законитога — државнога поглавара" — Block, Dictionnaire général de la politique, књ. I, стр 413. Даље: Les lois de la guerre у Manuel-у објављеном од стране Института за међународно право. — Corsi, L'occupazione militare in tempo di guerra. — De Waxel, L'armée d'invasion et la population.

При овим извођењима се наравно претпоставља, да државна власт, чији су делови државне области поседнути, није ратом потпуно уништена. Мишљење, које је овде заступљено, потврђује се и међународно-правном праксом нашега столећа. Само освојење не сачињава под горњим погодбама и претпоставкама никакву правну основу за задобијање права на врховно поглаварство над поседнутим деловима области. Оно само поставља основу за извесну привременост, која се свршује и добија свој одређени облик тек по закључењу уговора о миру.[1]

Али како да буде онда, кад после ових догађаја и не буде никаквог закључивања уговора о миру, те се према томе и не дође ни до каквих правно обавезних споразума о поседнутим областима? Не може се порицати да би такав случај дао повода озбиљним промишљањима и контроверсама;[2] па ипак се он у ствари може десити само врло ретко, па и тада само поводом ствари врло малога значаја; тако би прошло столеће могло показати само два таква случаја (шпанско-француски рат од 1702 и пољско-швед-

---

[1] Упор. Calvo, l. cit. I, 201.

[2] Питање, да ли у таквом случају врховно државно поглаварство над облашћу, заузетом инвазијом прелази на ону државну власт, у чије се име инвазија врши или и поред заузећа и узимања у управу остаје (формално) у рукама потиснуте владе, то је питање од интереса само за теорију, јер је за једну државу невероватно, да ће она пре но што изгубљеном битком изгуби вољу за располагање, да ће таква држава добровољно оставити своје области у рукама противничким, а да их или ратом не поврати натраг или да их поврати на основу нарочитих споразума. Вештачки би имало питање да се реши тако да, пошто у ствари постоји само сметана државина, врховно државно поглаварство припада потиснутој држави дотле, док ова или не призна право врховног државног поглаварства државе освојитељке и то било прећутно, било изречно, или да своје право врховног поглаварства изгуби тиме, што ће држава освојитељка задобити над тим областима то право на основу prescriptio immemorialis.

ски од 1716 године), а у XVIII столећу само су руско-пруски рат од 1801 и пруско-лихтенштајнски од 1886 свршени без уговора о миру. Такви случајеви образују дакле изузетке; обично, нормално сматраће се и остаће увек, да сваки рат до свог последњег, формалног циља долази уговором о миру, да се заподенути спор на крају крајева уклања правно обавезним уговором. Што једна од зараћених страна од часа отпочетога непријатељства па до закључења уговора о миру од противничкога земљишта освоји или поседне, то је све привремене природе; крајње закључно стање ствара се само уговором о миру. Све пак, до закључења овога уговора, дотичне области стоје непрестано под врховним поглаварством оне државне власти, којој над њима правно припада suprema potestas.[1]

5. С друге опет стране ми тако исто не можемо порицати право врховног поглаварства једној држави, ако њена државна власт у случају револуције или због делимичне анархије није у стању да врши, у свима њеним правцима, највишу власт, која јој правно припада. И поред таквих поремећаја у појединим деловима државне области остаје ипак оновремена државна власт онај фактор, коме припада suprema potestas, па према томе и врховно државно поглаварство, и то у правном смислу на основу једноставне и једнообразне организације државнога тела и на основу њеног непрекинутог врховног поглаварства над побуњеним крајевима. Пре но што је заподенут рат између Русије и Турске, у Босни и Херцеговини владала је потпуна анархија; турска државна власт није била у стању да тамо васпостави ред и поредак; према турским трупама поступало се у овим

[1] Calvo, l. cit. стр. 109.

покрајинама као према непријатељима, и турским је властима била одречена покорност. Према томе није ни могло бити говора о каквим стварним одношајима сила нити о каквом стварном вршењу права врховног државног поглаварства Турске над овим покрајинама. Па ипак никоме неће пасти на памет, да за оно време устанка одриче Турској право врховног државног поглаварства над овим покрајинама. Према томе за биће врховног државног поглаварства пад извесном облашћу није пресудно стварно вршење господарства,[1] већ једино правни одношај власти; немогућност да се употребљавају преимућства, која истичу из права врховнога државног поглаварства, не уништава сама собом и ово последње.[2]

Али исто тако није допуштено ни да се несуверена држава проглашује за суверену у случају, да она државна власт, која јој је правно претпостављена, не би била у стању или не би била вољна да употреби преимућства своје власти. Кад је Мухамед Али год. 1832 и 1838 био у рату с Турском тако, да је ова била сметена у вршењу преимућстава, која јој по праву припадају над Мисиром, онда тим самим није престало да важи и врховно државно поглаварство Турске над Нилском државом. Сам Мухамед Али није порицао своје подaнство према Турској; он је тежио само за тим, да својој породици извојује право наслеђа у намесничком достојанству у Мисиру. Правни одношај власти Турске према Мисиру постојао је и поред све немогућности да се то господарство врши и стварно.

---

[1] Rosin, l. cit. стр. 268, Jellinek, l. cit.

[2] Противно овоме Gerber, Grundzüge des deutschen Staatsrechts, стр. 24. — Phillimore, Commentaries upon international law књ. I, стр. 91. — Linng, l. cit.

§ 29. 6. Ако будемо резимирали оно, што је до сад изложено, онда ће се добијени резултат моћи свести у ове четири тачке:

1. Врховно државно поглаварство — суверенство — је једна особина;
2. Оно пристоји само држави, само ова може га имати као правно организовано друштвено биће;
3. Неопходна претпоставка за његово биће је **правно** уређен одношај силе и господарења државе над потчињеном јој облашћу, — само **стварно** господарење није за то довољно;
4. Овај се одношај сила има тако уредити, да државној власти припада у **правном** погледу највиша, **потпуна правна** власт.

Ми смо са свим свесни тога, да се ово одређивање појма, како га ми замишљамо и како смо га у досадашњим редовима изнели, само у неколико слаже с дефиницијама врховног државног поглаварства, које су о њему до сад давате. На овоме месту ми се морамо уздржати од опширнијег упоређивања ових разних дефиниција с резултатом, до кога смо ми дошли и од критике разних, често врло противречних мишљења о томе.[1] С наше стране ми смо држали за потребно, да главно тежиште питања сведемо на правни моменат одношаја сила, које служе за основу врховном државном поглаварству, ово нарочито с тога, што

[1] Прилично потпун преглед стручне књижевности, која је узела себи задатак да утврди појам о врховном државном поглаварству, налази се код Preuss-a, Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften, стр. 102. Даље и код Линга l. cit.

тај моменат, по нашем нахођењу, није до сад довољно узимат у обзир. Порицање овога момента, којим би се основа врховног државног поглаварства свела на сам стварни одношај сила, било би по нашем држању не само изопачавање самога појма, који је данас у науци и у пракси о врховном државном поглаварству потпуно примљен, већ би оно значило и порицање самог међународног права. Ако ће у међународном животу само груба сила бити меродавна и само она правно везивати; ако се међу тим међународни уговори неће сматрати за факторе, којима се правно обвезује и којима се правно задобијају права већ као прости, мање или више излишни и безвредни изрази воља појединих држава, — онда у међународном праву не може бити више никаквих логичних закључака, не може више бити говора ни о самом међународном праву. Историја старог и средњег века се и могла одигравати под владом таквих политичких назора,[1] али су последња столећа, нарочито деветнаесто, извршила у овом погледу преображај. Истина је, да ће сила јачега — тога смо ми потпуно свесни — бити увек у спору с основним одредбама оштро схваћеног међународног права, али се и само ово право не сме порицати с тога, што ће физичном надмоћију поћи по катkад за руком, да над њим изврши насиље.

§ 30. Али да се опет, после овога излета, вратимо нашем предмету, те да се потрудимо да на основу досадашњих истраживања о појму и суштини врховног државног поглаварства, дамо одговор на питање, које нас овде на првом месту занима, а то је: коме, према данашњем

[1] Правни положај освојених државних области у староме веку, нарочито у римском праву, расветлио је Tartarin, Traité de l'occupation, стр. 41.

стању науке, има да се призна право врховног државног поглаварства над Босном и Херцеговином?

1. Као што смо већ раније видели, фон Холцендорф и Линг одричу Турској са свим право врховног поглаварства над Босном и Херцеговином. Линг у својим изводјењима узима за полазну тачку појам државе, коју он дефинише као стање владања над извесном групом људи у одређеним (просторним) границама. Надовезујући на ово, он примењује за тим своје погледе, изложене у делу „Empirische Untersuchungen zur allgemeinen Staatslehre“ (Беч, 1890) о врховном државном поглаварству у опште, на стање, створено Берлинским Уговором у Босни и Херцеговини. Он према томе врховно државно поглаварство проглашује истоветним са стварним вршењем власти, са „vis cogendi,“ т. ј. с подобношћу извесне државе, да издаје заповести с принудном силом за оне, којима се издају.[1] Он за тим на овој основи подиже своје доказе о врховном државном поглаварству аустриског цара над покрајинама у питању. „Емпирично стање, вели он, које је створено мандатом, датим Аустро-Угарској на Берлинском Конгресу, показује нам заповеднике и потчињене. Ми дакле на првом месту имамо да питамо: ко влада у областима Босне и Херцеговине? чије заповести морају сви становници ових покрајина вршити без одлагања и без устезања? — Онај, који заповеда, и чије наредбе имају у Босни и Херцеговини неоспорну и принудну potestas, то је аустриски цар. Са свим је све једно (!) за појамно схватање објективнога стања међу тим, од куда он узима ову власт, која његовим заповестима придаје неоспорност, — тек је факат то, да аустриски цар неоспорно и без противљења заповеда у Бо-

[1] Linnv, у Archiv für öffentl. Recht, књ. V, стр. 487.

сни и Херцеговини, да он у истини има на земљишту ових покрајина suprema potestas. Према томе и врховно државно поглаварство над овим покрајинама има аустриски цар".[1]

С истим правом и с истом „принудном непоречношћу" могли бисмо ми на сличан начин изнети тако исто сјајан доказ за то, да су све француске покрајине, које је била заузела немачка војска у рату 1870—71 год., тим самим биле постале немачка државна област. Јер смо ми и тамо имали у оно време посла са „заповедницима и потчињенима." Тамо је заповедао немачки цар и његове су заповести имале на томе земљишту неоспорну potestas. Према томе је, — тако би се морало по Лингу извести — немачки цар имао у својим рукама врховно државно поглаварство над овим крајевима и њих од тада није више ни требало сматрати као делове француске државне области, већ просто као немачке покрајине.

Тврђење Лингово, по коме је врховно државно поглаварство то исто што и стварно господарење, просто, наго вршење suprema potestas, не потребује, као што се види, никаквог даљег побијања; оно се само побија.

2. И фон Холцендорфова се извођења оснивају на овом месту на истим погрешним појмовима о суштини врховног државног поглаварства, као што је био случај и код Линга. И ако фон Холцендорф приликом свога разлагања о суштини врховног државног поглаварства указује на то, да су овде у питању „сила и право, којима се врши власт над политички потчињеним лицима и деловима области,"[2] то нас он ипак оставља у двоумици одмах, чим

---

[1] Исти, l. cit. стр. 483.

[2] von Holtzendorff, l. cit. књ. III, стр. 9.

дође на то, да правнички одреди случај, с којим ми имамо посла. У погледу на државно-правни положај Босне и Херцеговине он умује овако: „Султан је у обема покрајинама драговољно, закључивањем уговора, испустио из својих руку врховно државно поглаварство у толикој мери, да се он не може више ни de facto ни de jure сматрати у њима за врховног државног поглавара; у овом погледу не мења ништа ни сама помисао, да се из дотичних уговорних одредаба не може извести закључак о коначном отуђењу, које се више не да опозвати. Тако пространи уступци учињени на неодређено и ако не на вечна времена, не могу се помирити са суштином врховног државног поглаварства.[1]

Ми у овим излагањима не налазимо ону правничку оштрину, која је неопходно потребна за одређивање оних деликатних правних односаја, с којима се ми овде бавимо. Писцу горњих редова нити је могло нити је смело остати непознато, да је у турско-аустриској конвенцији (која је раније — стр. 30—34 саопштена) признато Турској изречно право врховног државног поглаварства над Босном и Херцеговином. Па ипак се он не уздржава да овој држави то право оспорава и да тако доводи у питање важност и самих основних државних уговора. И он се ослања само на стварне односаје сила, не обзирући се на правне основне односаје. Он утврђује, да је врховно државно поглаварство у рукама Аустрије, али се с тога не осећа принуђеним да Аустрији над овим вилајетима призна и право на то. На место тога он наводи, да ми овде имамо посла с једним „политичким међустањем,“ код кога „право и стварност стоје у противности једно наспрам другога.“

---

[1] von Holtzendorff, l. cit. књ. II, стр. 245.

Али је ова међувременост у ствари такве природе, да, као што добро Линг примећује, десетине година могу проћи, докле се она, ма на који начин, сврши. Па какав онда треба да буде по фон Холцендорфовом мишљењу сада државно-правно одређени положај Босне и Херцеговине? Турској је над њима право врховног државног поглаварства одречено, док се Аустро-Угарској признаје само улога „међународнога обласног управљача.“ Па каквој државној целини треба за трајања ове међувремености да припадају ове покрајине? Или можда ваља да узмемо, да оне тренутно не припадају никаквој државној одређеној целини, већ да представљају особити облик државно-правних организама. Из фон Холцендорфових разлагања ми на ова питања не можемо извући никакав одговор.

§ 31. 3. На овом месту ми морамо изнети и једно треће гледиште, које заступају два публицисте, два угледна представника међународнога права, и који се с погледом на особиту природу одношаја, који нас занимају, труде, да их подведу под особиту, са свим нову тачку посматрања. Блунчли и Калво би хтели, на име, у садашњем уређењу и животу Босне и Херцеговине да виде са свим нов облик образовања држава. Али нам ни они не дају никаквог ближег објашњења о томе, које су опште карактеристичне особине те нове категорије државних облика.

Калво обухвата свој суд о овом предмету у овим речима: „La Bosnie et l'Herzégovine sont devenues en quelque sorte un Etat nouveau, d'un caractère particulier, occupées qu'elles sont désormais par l'Autriche-Hongrie, qui a accepté la charge de les administrer.“ (Босна и Херцеговина су постале у неку руку са свим нова држава с особитим обележјем, поседнуте као што су од Аустро-

Угарске, која је примила на се дужност да њима управља).[1] Шта се све још не може замишљати под изразом „en quelque sorte un Etat nouveau d'un caractère particulier," који много казује? Врло је мало учињено за разумевање стања, о коме се ми бавимо са речима, које у опште тако јако звече. Па ни разлагања Блунчлијева, која се на ово питање односе, не доприносе ништа рашчишћавању стања ствари. „L'Autriche-Hongrie, тако пише он,[2] est en possession de la souveraineté laquelle en théorie continue d'appartenir au sultan. Le droit du sultan est un „nudum jus," une simple apparence de droit. — La Bosnie et l'Herzégovina ne font cependant encore partie intégrante de l'empire austro-hongrois; elles sont unies à celui-ci, ou pour employer une vieille expression suisse, elles constituent un pays „zugewandt," une dépendance d'un caractère particulier." („Аустро-Угарска је у државини врховног државног поглаварства, које по теорији не престаје да припада Султану. Право Султаново је nudum jus — голо право — проста сенка права. — Босна и Херцеговина међу тим још не сачињавају нераздвојни део аустроугарског царства; оне су њему присаједињене, или да употребимо један стари швајцарски израз, оне чине земљу, која је „zugewandt" царству, оне образују једну зависност особите врсте").

Објашњење, које би правно задовољавало, о односајима ове две покрајине, није дато тиме, што су оне проглашене, као да су под чудноватим изразом „zugewandt"

---

[1] Calvo, l. cit. књ. I, стр. 278.

[2] Bluntchli, у Revue de droit international, књ. XIII, стр. 585 и 586.

придате Аустро-Угарској, а нама се чини, да се ни с појмовима теориског и практичног врховног државног поглаварства, које Блунчли износи на бојно поље, не даје тако лако оперисати. И овде је рационално објашњење дотичних правних односаја страдало од привидне противречности, у којој стоје право и дела.

4. Али да ли је ова противречност баш тако чврста и неразрешива, као што на први поглед изгледа? Зар је доиста то таква бесмислица, зар је то такав апсурд, као што би Линг хтео, кад се узме, да Турској треба да се призна право господарења над Босном и Херцеговином, док се вршење повластица, које из тога права происходе, налази у рукама Аустро-Угарске. Зар је са свим немогућно и зар се не да замислити, да те покрајине стоје према Високој Порти правно потчињене, док стварно Аустро-Угарска има највишу власт у њима? — Нама ово не изгледа ни тако неприродно, нити пак апсурдно. У приватноме праву ми наилазимо на изобиље у таквим правним односајима, у којима стварност и право стоје привидно у противности једно према другом, па нико у томе не гледа нити види ичега чудноватог.

§ 32. Још је римско право стављало поред појма imperium други појам dominium као правно сродан, као сличан правни облик, и ми држимо да не чинимо ништа чудновато, да се не пуштамо ни на какво опасно поље, и да нам се неће моћи пребацити доктринаризам и ситничарење, кад овде у погледу на јавно право исто чинимо. Зар није и сам Линг признао, да су извесне аналогије између приватног и међународног права допуштене, и зар није он чинио употребу од ових баш код dominium-a и

imperium-a, као што су у осталом у великој мери то чинили и Лабанд, Сајдел, Розен и други.

Ово и овакво упоређење мора се допустити тим пре, што се по данашњем стању европског међународног права мора узети и означити као несумњива норма међународног саобраћаја, да се промене у државинама држава не могу више извршивати једино на основу грубе силе, на основу заузећа у рату или поседнућа у миру, већ да се такве промене у односајима области, да би добили потпуну и дефинитивну правну важност, могу извршивати само на особитим правним основима, као што је већ и раније (§ 28) напоменуто. Може једна сила у рату заузети колико хоће области свога ратног противника, то она неће моћи имати право влаштине, одн. право врховног државног поглаварства над тим деловима освојених или поседнутих области све дотле, докле у противничкој држави буде постојала призната државна власт с подобношћу да закључује пуноважне уговоре међународно-правне природе. Ако се изузме случај дебелације, т. ј. потпуног уништења врховне државне власти једне од ратујућих страна, у коме већ и само освојење сачињава пуноважну правну основу, — изузимајући дакле само тај случај, у свима осталима правно обвезујући може дејствовати само уговор о миру. И тек се формалним актом уступања може створити признато, дефинитивно стање.[1]

Врховно државно поглаварство или суверенство појављује се према томе данас као предмет, који почива на правним

[1] Треба добро правити разлику између задобијања области дебелацијом или на основу уговора. Као што је већ и Хајмбургер на то сврatио пажњу (l. cit. I стр. 121) примећује се одсуство ове важне разлике у свима ручницима и уџбеницима о међународном праву.

основима, као правна установа, која има свој корен у обичајном праву европских држава.

Положај, који на пољу међународног права заузима imperium, т. ј. она suprema potestas, која се јавља као неопходно потребна погодба за врховно државно поглаварство, тај положај и тај значај има *власштина* у имовинском — приватном — праву. То је потпуна *правна владавина*, правно господарење једнога лица над извесним предметом у свима његовим правним и стварним односима. Dominium и imperium нису, оштро узев, сама за себе, никаква права; њима се само обележавају правни односи између субјекта и објекта власштине, њима се означава правни одношај власти. Али из овог односа правне потпуности и савршености власти истичу сва она права, која се на једном месту и у једном облику појављују као права власштине, на другом опет као права врховног државног поглаварства. Правило је да и право dominium-а и право imperium-а има и *врши* један и исти субјекат. Али вршење ових права није у исто време и неопходан атрибут онога, у чијој су она власштини. На против овај може на основу правног савршенства своје власти поједина или сва права, која проистичу из потпуне његове власти, пренети на некога трећег, а да се тиме не ремети даљи опстанак основних правних одношаја, који постоје.[1] Dominium и imperium се могу према томе појављивати као прости правни односи без икакве примене права, која из њих проистичу; она се могу појављивати као „nudum jus," како се нелогично сама наука изражава.

Саобраћајни је живот пун примера, који илуструју ово што смо рекли, на пољу приватнога — имовинског — права. Има туштa и тма правних одношаја, на основу којих не

[1] Jellineck, l. cit. стр. 53.

престаје да траје влаштина над извесном ствари, и ако је власнику, ма из којих узрока, са свим онемогућено и правно забрањено, да стварно на њу утиче. Да поменемо, тек примера ради, правни одношај, у коме стоји стечајни дужник према стечајној маси. Била би бесмислица тврдити, да је право влаштине стечајног дужника на стечајну масу пропало тиме, што је она прешла у државину и управу стечајног стараоца. На против, његово право влаштине над свима стечајним стварима постоји све дотле, докле се оне пуноправно не отуђе. А пође ли стечајном дужнику за руком да своје имовне односе тако уреди, да он буде у стању, да без нових принудних одговори својим обавезама, то се и маса враћа опет у његову државину, а одношај влаштине тим међувременим стањем није ни у колико ни мењан.

Сличан овоме имамо пример код давања другоме usufructus-a, коришћења извесном ствари. Употреба правâ, која природно излазе из влаштине и овде је одузета власнику и пренета је на узуфруктуара, на онога, који је добио право коришћења дотичном ствари. Овај може са свим по своме нахођењу употребљавати ствар, која му је на коришћење дата, — разуме се „salva rerum substantia," т. ј. чувајући је, одржавајући је непроменљиву. Непосредно утицање власниково на ствар, коју је он дао другоме као узуфрукт није узуфруктуар никако дужан да трпи; шта више, овај је последњи у праву да власника, ако је дотични предмет рецимо кућа, из ове изагна, и да овога, ако би се противио таквом захтеву, под претњом казне примора, да му следује. Држатељ ствари врши дакле у наведеним случајевима стварно и потпуно господарство над стварима, које има у државини, чиме се опет одношај влаштине, у коме оне стоје, ни у колико не ремети. Исто је тако за

трајање основних правних односаја са свим споредна ствар, да ли стварним вршењем преимућстава, која из господарења истичу, користи какво *треће* лице, као и то: да ли ово бива с допуштењем и пристанком власника или *без* овога.

Све су ово правни односаји, који у теорији и на први поглед могу изгледати чудновати, па можда и „бесмислени,“ али је њих саобраћај освештао, и данас никоме више не пада на памет да у њима гледа нешто неприродно. Па зашто би се онда ти исти односи, кад се појављују у области међународнога права, сматрали за немогуће и апсурдне?

Ако је наше одређивање појма и суштине врховног државног поглаварства тачно и правилно, онда морају важити и овде слични, аналоги односаји. А кад се ово узме, онда није ни по што неопходно потребно, да се *потпуна правна власт* и *стварно вршење преимућстава*, која из ње происходе, налазе у једним и истим рукама. За непрекидност, за трајање врховнога државног поглаварства довољно је, да је оно на *праву* основано и да је признато. *Стварни* односај власти, самостално вршење права која истичу из врховнога државног поглаварства нису потребни за трајање и непрекидност правних односаја власти. Први се могу — споредно је питање: да ли с пристанком правног носиоца врховног државног поглаварства или без овога — пренети и на некога трећег и бити му дани у употребу, па да се ипак тиме у самим основним (правним) односима ништа не измени. *Правна* врховна власт задржава и после тога као и дотле права врховног државног поглаварства; правно потчињени држављани остају и на даље, као што су и дотле били, њени поданици; делови државне области, који су јој *правно* потчињени, остају и на даље под њом. С друге опет стране ималац

ствариих преимућстава власти има у својим рукама више или мање ограничено вршење правâ врховног државног поглаварства, и он није дужан допуштати, да му се правни врховни државни поглавар непосредно меша у вршење његовог господарења, у колико то није предвиђено другојаче у нарочитим међународним споразумима. Али и његова права налазе своју границу у ономе, чиме би се мењало ма што у основним правним односима или у уговорним одредбама, особито пак онде, где би дошли у питање поданички одношаји становника с једне и врховно државно поглаварство с друге стране.

ПЕТИ ОДЕЉАК

КАКАВ ЈЕ, ПРЕМА ДОСАДАШЊЕМ, ДРЖАВНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ОБЕЈУ ПОКРАЈИНА?

Суверенство припада Турској. — Позитивна и негативна страна овог суверенског права. — Правни карактер посаде и управе која је припала Аустро-Угарској. — Границе фактичког права управе која принадлежи Аустро-Угарској, с погледом: 1) на циљ европског мандата; 2) на и даље трајање отоманског суверенства; 3) на одредбе основних уговора.

§ 33. После свега онога што је до сад изложено, једва ће моћи подлежати сумњи, какав положај заузимљу обе покрајине, које је Аустро-Угарска посела. Ми смо показали и доказали, да по праву које важи, т. ј. по основним међународним уговорима право врховног поглаварства над Босном и Херцеговином припада Турској и нашли смо, да ово схватање налази своју потврду не само у држању европских сила према овом питању у опште, но и у самим изјавама аустроугарске владе и њених представника. Поседнућем ових покрајина од стране Аустро-Угарске није према томе измењено у њиховим основним правним односима према

Високој Порти; Босна и Херцеговина су исто тако после поседнућа као што су биле пре овога, турске покрајине, а њихови становници турски поданици; врховно државно поглаварство Турске није ни у колико измењено уступањем управних преимућстава над овим покрајинама аустроугарској монархији без обзира на то, што се велики део праваˆ, која истичу из врховног државног поглаварства, налазе у рукама аустроугарске владе.[1] У овом случају би се врховно државно поглаварство Турске над овим покрајинама у толико могло назвати „nudum jus," у колико оно нема у својој власти стварно вршење тих права, у колико је њих лишено. Па ипак ни овим права Турске нису спала на просту сенку, на просто номинално право, како то Блунчли у већ помињатој расправи (l. cit. књ. XIII, стр. 585) узима; на против даје непрекинуто, трајно врховно државно поглаварство Турске над Босном и Херцеговином Високој Порти двогубо право над њима, које се појављује у позитивном и у негативном правцу. Позитивно оно ставља Турску у положај, да раније или доцније захтева од Аустро-Угарске, да јој врати њене поседнуте покрајине; негативно оно стаје на пут аустроугарској влади да предузимље и употребљава такве мере, које би ишле на то, да (још и даље) крње врховно државно поглаварство Турске над њима. Другим речима: Турској припада право да на случај, да се њена права врховног државног поглаварства буду вређала, или да Аустро-Угарска повреди обавезе, које је у овом погледу на се уговором примила, употреби према овој најпре дипломатска средства, а за тим и сам рат у одбрану тих својих права.

---

[1] Упор Jellineck, l. cit. стр. 54.

§ 34. С друге стране припада аустроугарској влади, по гласу Берлинскога Уговора, не само право поседнућа, већ и право управљања обема покрајинама. Из члана XXV Берлинскога Уговора, који има да регулише овај одношај, не види се међу тим — као што је већ и раније истакнуто — шта управо има да се подразуме под називом „управа.“ С тога би, по гласу овога члана, имало за први мах да остане нерешено: да ли под тим изразом има да се разуме само ужа управа или целокупна државна радња. Ми с тога можемо израз, употребљен у чл. XXV, протумачити у том смислу, да на основу познатог нам стања и прилика Аустро-Угарској припада вршење свих оних управних и врховно-господарствених преимућстава, која нити су јој поречена турско-аустриском конвенцијом од 9|21 априла 1879 године, нити и поред трајног и непрекидног врховног државног поглаварства Турске над овим покрајинама, припадају Високој Порти.

Према свему овоме Аустро-Угарска заузима у овим поседнутим покрајинама положај, који је сличан у правном смислу положају узуфруктуара. Она, истина, из њих не сме извлачити за себе никакве финансиске користи — чл. III конвенције — али јој је остављено несразмерно широко поље рада за извлачење политичких користи из створенога стања и то у највећим сразмерама. У овом погледу у њеним је рукама употреба свих преимућстава, која излазе из државног поглаварства; у унутрашњим односима поседнутих покрајина она има потпуно одрешене руке свуда, где то конвенцијом изречно није другојаче уређено. Аустро-Угарска није чак дужна да трпи непосредан утицај Портин на области, које је она посела.

Правни положај Аустро-Угарске, у обема овим турским покрајинама, могао би се упоредити донекле и са положајем

старатеља стечајне масе. Висока Порта се у годинама 1876—77 показала неподобном да одржи у Босни и Херцеговини мир и ред; сва њена усиљавања, да васпостави поремећено редовно стање, остала су безуспешна, влада није могла у овим покрајинама да врши своје дужности; у анархији, која је завладала, њена ју је моћ, да се просто изразимо, издала, — она је у том погледу „банкротирала.“ Европске силе, чији су интереси од таквог стања страдали и долазили у све већу опасност, виделе су се принуђене да се у њ, у интересу европскога мира умешају, и с тога су пренеле на Аустро-Угарску мандат, да створи у овим турским покрајинама трајне мирне и уредне односе, да васпостави ред и да саобразним мерама стане на пут повраћању и понављању пређашњега стања. У овој сврси признато је Аустро-Угарској право да поседне ове две покрајине и да њима управља, и тако данас Аустро-Угарска има, на основу овог мандата, готово неограничено право државине стварног господарства над Босном и Херцеговином.

§ 35. Но ово стварно господарство има, као што је већ наглашено, своје одређене границе, које се не смеју прекорачавати, ако Аустро-Угарска неће да прими на себе кривицу повреде права. Ове су границе условљене:

прво, циљем и задатком самог европског мандата,

друго, непрекидношћу трајања врховног државног поглаварства Турске над поседнутим покрајинама,

треће, потанким одредбама основних међународних уговора.

I Стварна преимућства власти Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини ограничена су смером, који су државе потписнице имале у виду

кад су на Берлинском Конгресу дале Аустро-Угарској мандат за ове покрајине. Ако је Аустро-Угарској влади, као што смо већ раније видели, у обема покрајинама дато и признато право вршења целокупних државних функција, па је то учињено у намери, да се у овим турским покрајинама васпоставе редовни односи и да се стане на пут понављању одношаја и стања, који су године 1876 поткопавали земљиште европскоме миру. Да ово аустро-угарској влади није пошло за руком, да се она показала недорасла за поверено јој подузеће, или ако она у будућности не би била у стању да стане на пут развијању сличних догађаја јемствима за сталан ред и поредак у Босни и Херцеговини, онда она још унапред има да се помири с мишљу, да би јој се дâти јој мандат, као неподобној за његово извршење, имао одмах одузети. Из овог се истог разлога овај мандат не може сматрати као дат на са свим неограничено време или још више за вечна времена. Стварно вршење господарења над Босном и Херцеговином одузето је Турској на Берлинском Конгресу из тога узрока, што она није могла да пружи поуздана јемства за стварање уређених и сталних односа у овим покрајинама. Ако би се пак Турска спољње и унутрашње опет тако оснажила — а тврди се да се има основа веровати у то — да би она могла дати ова јемства у пуној мери, то онда више не би било никаквог стварног разлога за то, да се стаје на пут њеном повраћају у државину покрајина, које су њена влаштина. Данас се, разуме се, не може са поузданошћу утврдити, да ли ће и кад ће тај тренутак наступити. Јер претпоставимо баш случај, да баш турска држава доспе до тако високог степена унутрашње животне подобности и поузданости, какав је за ову сврху неопходно потребан, то она ипак не би смела изићи са таквим захтевом пред силе пот-

писнице Берлинскога Уговора — које су у овој ствари једине надлежне, пре, но што би се осећала потпуно снажном, да такав свој захтев и стварно у потребној мери подупре; у променљивоме политичком животу требала би да се појави прилика, која би јој тренутном слабошћу Аустро-Угарске олакшала остварење и привођење у дело њених права.

Али ово су само комбинације политичке природе. Правно узевши, мандат има да се сматра као дат на „dies incertus," на неодређено време.[1] У прилог овоме схватању говори и службена изјава грофа Андрашија пред буџетском комисијом аустриских делегација из године 1878, коју смо већ чешће помињали. Том приликом он је пред делегацијама рекао: „Поседнуће ових покрајина трајаће дотле, докле не буду постигнути циљеви које му је Европа ставила и признала, докле се не отклоне опасности (за мир) и докле Турска с једне стране не накнади учињене издатке, а с друге не да јемство, да се створено стање под њеним господарством неће погоршати." Поседнуће ће према томе престати, кад буду извршене ове три погодбе:

1. Опасности, које су Босна и Херцеговина показивале за европски мир због анархије, која је у њима владала, морају се отклонити с изгледом на непрекидно трајање потпуног реда и мира у њима;

2. Турска треба да буде у стању да дâ поуздана јемства за то, да се стање, које у овим покрајинама створи Аустро-Угарска, не погорша;

3. Турска би имала да надокнади жртве, које је поднела аустроугарска влада за умирење ових покрајина и за увођење у њих уређене управе. (Но Турска није дужна да даје накнаду и за оне жртве, које су

[1] Мартенс, l. cit. I, стр. 93.

учињене на ствари, које нису излазиле из самога мандата.[1]

Схватање је Андрашијево у овом облику са свим правилно. Њиме се не само implicite признаје, да врховно државно поглаварство, да правни одношај власти Турске над Босном и Херцеговином остаје и траје непромењен, већ и да је мандат, који је Аустро-Угарска примила из руку Европе, по себи привремене природе. „Поседнуће ће трајати дотле, докле се не постигну циљеви, које нам је Европа ставила у задатак и док се не отклоне опасности.“

Даље пада у очи, да трајање поседнућа не зависи ни у колико од нахођења аустроугарске владе, већ једино од тренутка, у коме би Турска била у стању да зајемчи непоремећено трајање повраћеног јој стварног врховног државног поглаварства над Босном и Херцеговином. Кад ће овај тренутак наступити, неизвесно је и по мишљењу самог посредног творца правних одношаја, о којима се бавимо. Али се према свему може и сме узети, да је мандат дат Аустро-Угарској на dies incertus an et quando.

§ 36. II Стварно је вршење преимућстава господарства Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини ограничено даље неокрњеним трајањем врховног државног поглаварства Султановог над обема овим покрајинама. Дужности, које има Аустро-Угарска да врши при употреби датих јој преимућстава, с погледом на ову околност, двојаке су природе: негативне и позитивне.

---

[1] Види чл. III конвенције.

С погледом на прве не сме аустроугарска влада предузети никакву меру, која би била такве природе, да би се њоме озбиљно прекидало врховно државно поглаварство Турске над обема овим покрајинама. Овамо имају да се рачунају у првом реду све оне наредбе, којима би се ишло на то, да се особина становника Босне и Херцеговине као поданика Турске доводи у питање, или којима би се мењало ма што у самим одношајима ових покрајина према Турској. Аустроугарска влада не сме према томе употребљавати становнике Босне и Херцеговине на такве сврхе, које би стајале у противности с њиховим поданичким особинама, или које би ове уништавале, као што би била на пример служба у царској војсци. Она даље нити може нити сме потчинити Босну и Херцеговину уступањем или на који други начин новим правним одношајима какве друге државе, нити може прогласити ове покрајине самосталном државом, која би у облику личног или стварног јединства дошла, рецимо, у састав аустроугарске монархије. Најпосле Аустро-Угарска нити може нити сме из властитих побуда и по својој вољи присајединити себи ове две турске покрајине. Други део раније наведене изјаве Андрашијеве: „Ако би дошло до питања присаједињења, то ће о томе имати да реше законодавна тела у споразуму с круном,“ не може се према овоме примити као правилан. Закључци Конгреса — као што је то изречно истакао аустриски министар Хајмерле, пред делегацијама 3|15 јануара 1880 године — донети су једногласно; они се исто тако само једногласно, т. ј. узајамним споразумом свих сила потписница Берлинскога Уговора, могу и изменити, одн. са свим укинути. Аустро-Угарска нема права, да, сама, једнострано преиначује закључке Конгреса.

Формално присаједињење Босне и Херцеговине Аустро-Угарској с правном важношћу, могло би се дакле извршити само на основу једногласног и споразумног закључка сила потписница Берлинскога Уговора. Државно-правну важност и силу могло би такво међународно решење добити за Аустро-Угарску опет само на основу закона, који би у том смислу био донет споразумом законодавних тела и круне. Готово једино да би се одговорило захтевима потреба ове природе и донет је, по нашем нахођењу, § 5 Управног Закона од 3|15 октобра 1879 године, који гласи: „За важност ма какве промене у утврђеним одношајима монархије, потребан је споразумни пристанак законодавних тела оба дела монархије.“ Овај је законски члан стилизован тако брижљиво, да је немогуће поуздано извести, да ли је по схватању законодавном потребна за какво присаједињење само одлука законодавних тела, па да оно потпуно важи како у државно-правном тако и у међународно-правном обзиру, или је поред овог законодавног решења за његову важност потребан још — и то као претходећи — и међународни споразум. Но пошто се управним законима одређују и уређују само послови чисте унутрашње, једностране државно-правне природе, то се нама чини, да проста логика упућује на закључак, да ће само друго схватање бити допуштено.

Позитивне обвезе, које има Аустро-Угарска због непрекинутог трајања врховног државног поглаварства Турске над овим покрајинама, налазе најачег свог израза у томе, што она има да сматра становнике Босне и Херцеговине за турске поданике и да с њима као с таквима и поступа. Бошњаци и Херцеговци стоје истина у одношају тренутне и стварне потчињености према аустроугарским управним властима, па ипак они овима нису потчињени у свима прав-

ним односима. Намера сила потписница Берлинскога Уговора ишла је при давању овог мандата Аустро-Угарској извесно само на то, да се помоћу аустроугарске снаге васпостави ред и поредак на земљишту одређене, ограничене области; њоме се разумно није могло ићи на то, да се аустроугарској моћи и власти потчињавају сви они, који овим двема покрајинама припадају, без обзира на то, да ли они живе у Босни и Херцеговини или Бог те пита где, у широком свету. Намере и тежње силâ Берлинлинскога Конгреса нису ишле даље, до да се на згариштима буна и револуција поврате ред и мир. Аустроугарска влада има према томе потпуну стварну власт само над оним Бошњацима и Херцеговцима, који се налазе и живе у поседнутим покрајинама. Из међународних одредаба, које о овим предметима важе, не могу се за Аустро-Угарску изводити даља преимућства, па ни таква, из којих би она могла полагати право на потпуно стварно господарење над свима Бошњацима и Херцеговцима, па дакле и над онима, који су се налазили у иноземству у тренутку, кад је само поседнуће извршено, или који су доцније отишли из поседнутих покрајина.

§ 37. Из онога што је до сад изложено, излазе логично ова државно-правна и међународно-правна правила за поступање с Бошњацима и Херцеговцима:

1. Становници Босне и Херцеговине стоје у одношају стварне потчињености према аустроугарским властима, докле год су на својим огњиштима и у својој домовини; но чим они напусте своју домовину и чим ступе на туђе земљиште, с њима треба да се поступа као с турским поданицима.

2. Ако који становник Босне или Херцеговине хоће да се стално настани у Турској, то њему није за то потребно никакво мењање држављанства, да би тамо дошао до грађанских права, пошто се он и иначе сматра за турскога поданика; на сваком месту у Турској он је потчињен месним и покрајинским властима.

3. Ако који Бошњак или Херцеговац хоће да задобије грађанска права у Аустро-Угарској, то он неизбежно у том случају мора мењати своје држављанство.

4. Сви су турски држављани потчињени у Босни и Херцеговини аустроугарским управним властима и то у истој мери као и Бошњаци и Херцеговци. Са свим је разумно да њима није потребно да ради задобијања грађанства у поседнутим покрајинама мењају своје држављанство.

§ 38. III Границе, које су стављене аустроугарској управној радњи у Босни и Херцеговини опширним међународним уговорима, особито одредбама аустриско-турске конвенције, нису од тако замашне важности, као што су оне, које смо изложили у досадашњем. У тој конвенцији говори се о одржању новчаног турског система (чл. IV), а особито је важна одредба, да се приходи ових двеју покрајина имају употребљавати искључиво на подмирење њихових потреба (чл. III), као што је то већ раније у појединостима разложено.

Ово су границе, које су аустроугарској влади морале бити постављене с правне тачке гледишта при употреби њеног мандата. У њиховом оквиру њој су потпуно одрешене руке у погледу на целокупну њену државну радњу, дакле у погледу на законодавство, управу и правосуђе. Али

се ипак има да сврати нарочита пажња још и на ту околност, да сви закони и наредбе, које је земаљска влада издала и које још буде издавала, — узев у обзир прелазну природу самога мандата — имају да носе обележје привремености, исто тако као што се привременим има да сматра и укинуће турских закона, које је аустроугарска влада затекла у снази у овим покрајинама, у тренутку њиховог поседнућа.

ШЕСТИ ОДЕЉАК

ДА ЛИ ЈЕ ОД ПОСЕДНУЋА ОВИХ ПОКРАЈИНА ОД СТРАНЕ АУСТРО-УГАРСКЕ НАСТУПИЛА КАКВА ПРОМЕНА У ЊИХОВОМ ДРЖАВНО-ПРАВНОМ ПОЛОЖАЈУ?

Питање о новцу. — Поступање са Босњацима и Херцеговцима који су у иностранству. — Војнички закон.

§ 39. У прошлом одељку ми смо изложили: какав је, по праву, које је у снази, државно-правни подожај Босне и Херцеговине. У исто време ми смо често бивали принуђени да свраћамо нарочиту пажњу читаочеву на то, да се Аустро-Угарска није ни у колико придржавала одредаба, које су у овом погледу утврђене у основним међународним уговорима, већ да је она границе, које су јој овим уговорима за њено делање у поседнутим покрајинама обележене биле, на више места прекорачила и повредила. На сваки начин се мора признати, да се аустроугарска влада врло брижљиво чувала свакога преступа, који би се могао сматрати и тумачити као потпуно присаједињење ових двеју турских покрајина, и факат, да Босна и Херцеговина нису, или правилније говорећи још нису присаједињене аустроугарској монархији, наглашаван је у више службених и неслужбених прилика. У осталом не да се порицати, да је

аустроугарска влада ипак често прекорачивала постављене јој границе — било свесно или бесвесно, било следујући нагону неодложних потреба, или без ових оправдавајућих и ублажујућих околности.

На овом месту ми хоћемо да се дотакнемо још појединих видијих и важнијих околности. Чл. IV познате аустриско-турске конвенције прописује, да вредност турских новаца остаје и на даље у важности у Босни и Херцеговини; са свим противно овој уговорној одредби аустроугарска је влада наредила, да у овим крајевима имају да важе искључиво аустриски новци, стављајући делимично турски метални новац изван курса. Чланом VI исте конвенције био је стављен у изглед нарочит, потањи, споразум између сила уговорница, којим би се одредило поступање с Босанцима и Херцеговцима у иноземству. Како се у овом погледу до данас није ништа учинило, то ће се са њима поступати по општим основима међународнога права, као с турским поданицима. Па ипак је аустроугарска влада местимице полагала право на њихово заступање.

Ми прелазимо преко одредаба, које се односе на одликовања и путне исправе, пошто су оне од мањег и споредног значаја. Од најпресуднијег је значаја, међу тим, издавање војничког закона за Босну и Херцеговину. Истим се обвезују сви за оружје дорасли и подобни становници обеју турских покрајина, да ступају у аустриску војску и то без икаквог обзира на разлику у верама. Сви на овај начин рекрутовани војници заклињу се на име цара Аустро-Угарске и морају њему обећати безусловну верност. Издавање овога закона мора се на сваки начин сматрати као највећа и најдаља мера, коју је аустроугарска влада предузела са свим противно положају, који јој је у овим покрајинама одређен основним међународним

законима. Војска се у свакој држави мора уређивати једноставно и једнообразно. Њена се подела не може никако сложити са самим сврхама установе. Ова се заокругљује и има своју полазну и завршну тачку у личности и у вољи монарховој; сама војска је нераздвојно везана с личношћу врховног државног поглавара, коме је према својој заклетви заветовала верност и дужна бити верна тако, да би прекидање те везе било одрицањем војске од свога врховног поглавара, било преношењем путем мандата његових преимућстава на некога другог, који не би према њему стајао у односу потчињености, била у државно-правном погледу проста наказа.[1]

Присаједињење за оружје подобних синова Босне и Херцеговине царској аустроугарској војсци и њихово заклињање на верност аустрискоме цару претварају их просто на просто у аустриске поданике и одузимљу им особину турских поданика; ми с тога не можемо на ино, већ морамо ову меру аустроугарске владе обележити као тешку повреду права врховног државног поглаварства Турске над Босном и Херцеговином. „Она чини, — као што се лепо изражава Мартенс[2] — несумњиво насиље над савешћу дотичних становника Босне и Херцеговине и над њиховом непосредном верношћу према законитом им господару, Султану.“ Можда је с друге стране баш и постојала истинита потреба, да се и у војничком погледу учини што на подизању посednутих покрајина, као што је то и наглашено у проклamацији, којом је објављен војнички закон. Па ипак ово није никакво правно гледиште, нити се оно може узети као раз-

[1] Упор v. Stein L. Lehre von dem Heerwesen, стр. 115.

[2] L. cit. књ. I, § 93.

лог за извињавање. Кад се такви циљеви нису могли постићи другојаче до тако спорним путем и начином, онда би можда много паметније било, да се на њихово остварење није ни помишљало.

Ми сад питамо: да ли су ова права, која је аустроугарска влада за себе узурпирала, у стању да ма што измене у државно-правном положају Босне и Херцеговине, који смо раније описали, и који почива на правним основима? Да ли је умесно и оправдано тврђење Лингово, по коме је по данашњем, стварном стању ствари, после готово са свим неограничене употребе власти аустроугарске владе у Босни и Херцеговини, врховно државно поглаварство Турске над овим покрајинама са свим ишчезло, а на његово место ступило исто право „аустрискога цара“? Ми морамо на ово питање одговорити са свим одречно. Изузимајући војнички закон ни једна друга од поменатих мера није такве природе, да би се њоме крњило право врховног државног поглаварства Турске над овим покрајинама, па ни сама употреба војнога господарства од стране Аустро-Угарске није у стању да за собом повуче као неизбежну последицу потпуно уништење правног врховног државног поглаварства, и ако се у овој мери, што на жалост морамо признати, мора гледати претња озбиљне опасности за њ. Узев у рачун цео данашњи положај Босне и Херцеговине, ми право врховног државног поглаварства над њима можемо ипак само Турској признати.

ЗАКЉУЧАК

§ 40. Ми смо већ на крају наших разлагања и објашњавања. Какав је државно-правни положај Босне и Херцеговине, то је, по већ изложеноме, изван сваке сумње, ако се ставимо на становиште права и основних међународних уговора. Као год пре, тако и после извршеног посеснућа оне сачињавају саставни део турске државе, и ако их је Аустро-Угарска узела у државину и управу на основу европског мандата. Према томе је одношај Аустро-Угарске према покрајинама, које је посела, искључиво међународно-правне, а никако државно-правне природе, а имајући ово у виду, овим се одношајем не могу сматрати за створене какви нови државно-правни односи између Аустро-Угарске и Турске, на основу којих би могло да се појави какво сузеренство Турске над овим покрајинама.

Исто се тако не може рећи, да су Босна и Херцеговина аустроугарским посеснућем и узимањем у управу подигнуте на степен особитог, самосталног државног организма, који би од Турске био потпуно одељен, али Аустро-Угарској још не би био са свим присаједињен: Босна и Херцеговина су још и данас потчињене правном господарењу и прав-